UNIONIN YLEISEN TUOMIOISTUIMEN TUOMIO (toinen jaosto)

12 päivänä heinäkuuta 2011 *

Asiassa T-112/07,

Hitachi Ltd, kotipaikka Tokio (Japani),

Hitachi Europe Ltd, kotipaikka Maidenhead (Yhdistynyt kuningaskunta), ja

Japan AE Power Systems Corp., kotipaikka Tokio,

edustajinaan solicitor M. Reynolds, solicitor P. Mansfield, solicitor B. Roy, asianajaja D. Arts, N. Green, QC, ja barrister S. Singla,

kantajina,

* Oikeudenkäyntikieli: englanti.

vastaan

Euroopan komissio, asiamiehinään aluksi F. Arbault, sittemmin X. Lewis, sittemmin P. Van Nuffel ja J. Bourke ja lopuksi Van Nuffel, N. Khan ja F. Ronkes Agerbeek, avustajanaan barrister J. Holmes,

vastaajana,

jossa vaaditaan ensisijaisesti kumoamaan [EY] 81 artiklan ja ETA 53 artiklan mukaisesta menettelystä 24.1.2007 tehty komission päätös K(2006) 6762 lopullinen (asia COMP/F/38.899 – Kaasueristeiset kojeistot) siltä osin kuin se koskee kantajia ja kumoamaan niille määrätyt sakot ja jossa vaaditaan toissijaisesti kumoamaan mainitun päätöksen 2 artikla siltä osin kuin se koskee kantajia ja jossa edelleen toissijaisesti vaaditaan kumoamaan kantajille määrätyt sakot tai alentamaan niitä,

UNIONIN YLEINEN TUOMIOISTUIN (toinen jaosto),

toimien kokoonpanossa: jaoston puheenjohtaja I. Pelikánová (esittelevä tuomari) sekä tuomarit K. Jürimäe ja S. Soldevila Fragoso,

kirjaaja: C. Kantza, hallintovirkamies,

ottaen huomioon kirjallisessa käsittelyssä ja 8.12.2009 pidetyssä istunnossa esitetyn,

on antanut seuraavan

tuomion

Asian tausta

A *Kantajat*

1 Hitachi Ltd ja sen tytäryhtiö Hitachi Europe Ltd (jäljempänä yhdessä Hitachi-yhtiö) ovat yhtiöitä, joilla on toimintaa eri teollisuuden sektoreilla, mukaan luettuna kaasueristeisten kytkinlaitteiden ala. Japan AE Power Systems Corp. (jäljempänä JAEPS) on Hitachin, Fuji Electric Systems Co. Ltd:n ja Meidensha Corp:n yhteisyritys, joka on ottanut 1.10.2002 vastatakseen erityisesti kaasueristeisiä kytkinlaitteita koskevan toiminnan konserneilta, joihin sen osakkeenomistajat kuuluivat.

B *Kyseessä olevat tuotteet*

2 Kaasueristeisiä kytkinlaitteita käytetään ohjaaman energian virtausta sähköverkoissa. Ne ovat raskaita sähkölaitteita, joita käytetään sähköasemien pääasiallisina komponentteina. Kaasueristeisiä kytkinlaitteita myydään maailmanlaajuisesti toimintavalmiiden sähköasemien peruskomponentteina tai tällaisiin sähköasemiin liitettävinä erillisinä osina.

C *Hallinnollinen menettely*

3 ABB Ltd ilmoitti 3.3.2004 Euroopan yhteisöjen komissiolle kilpailua rajoittavista käytännöistä kytkinlaitealalla ja esitti sakoista vapauttamisesta ja sakkojen lieventämisestä kartelleja koskevissa asioissa 19.2.2002 annetun komission tiedonannon (EYVL C 45, s. 3; jäljempänä yhteistyötä koskeva tiedonanto) mukaisen, suullisen sakoista vapauttamista koskevan hakemuksen.

4 ABB:n suullista vaatimusta sakoista vapauttamisesta täydennettiin suullisilla huomautuksilla ja asiakirjatodisteilla. Komissio myönsi tämän perusteella ABB:lle 24.4.2004 ehdollisen vapautuksen sakoista.

5 Komissio aloitti ABB:n ilmoitusten perusteella tutkimuksen ja teki 11. ja 12.5.2004 tutkimuksia useiden sellaisten yhtiöiden toimitiloissa, jotka toimivat kaasueristeisten kytkinlaitteiden alalla.

6 Komissio antoi 20.4.2006 väitetiedonannon, joka annettiin tiedoksi 20 yhtiölle, myös kantajille. Komissio kuuli 18. ja 19.7.2006 niitä yhtiöitä, joille väitetiedoksianto oli osoitettu.

D *Riidanalainen päätös*

7 Komissio teki 24.1.2007 [EY] 81 artiklan ja ETA-sopimuksen 53 artiklan mukaisesta menettelystä päätöksen K(2006) 6762 lopullinen (asia COMP/F/38.899 – Kaasueristeiset kojeistot; jäljempänä riidanalainen päätös).

8 Komissio esitti riidanalaisen päätöksen 113–123 perustelukappaleessa, että kartelliin osallistuneet eri yritykset olivat sopineet maailmanlaajuisesta kaasueristeisiä kytkinlaitteita koskevien hankkeiden (jäljempänä kytkinlaitehankkeet) jakamisesta, tiettyjä hankintamenettelyjä lukuun ottamatta, sopimiensa sääntöjen mukaisesti erityisesti niiden arvioituja historiallisia markkinaosuuksia ilmentävien kiintiöiden säilyttämiseksi. Se täsmensi, että kytkinlaitehankkeiden jakamisessa käytettiin ”Japanin” ja ”Euroopan” yhteiskiintiöitä, joista ensimmäisen japanilaiset ja toisen eurooppalaiset tuottajat sitten jakoivat keskenään. Wienissä 15.4.1988 allekirjoitetulla sopimuksella (jäljempänä kiintiösopimus) määritettiin säännöt kytkinlaitehankkeiden jakamisesta joko japanilaisille tai eurooppalaisille tuottajille ja niiden arvon huomioon ottamisesta vastaavassa kiintiössä. Lisäksi komissio täsmensi riidanalaisen päätöksen 124–132 perustelukappaleessa, että kartelliin osallistuneet eri yritykset olivat sopineet kirjoittamattomasta järjestelystä (jäljempänä yhteistoimintajärjestely), jonka perusteella kytkinlaitehankkeet yhtäältä Japanissa ja toisaalta kartellin eurooppalaisten jäsenten kotimaissa, joita kutsuttiin yhteisesti nimellä kytkinlaitehankkeiden ”tuotantomaat”, varattiin kartellin japanilaisille ja eurooppalaisille jäsenille. Tietojenvaihto kahden ryhmän välillä ei koskenut kytkinlaitehankkeita ”tuotantomaissa”, eikä niitä sisällytetty vastaaviin kiintiöihin.

9 Kiintiösopimukseen sisältyi myös sääntöjä kartellin toiminnan kannalta välttämättömästä, kahden tuottajaryhmän välisestä tietojenvaihdosta, josta vastasivat erityisesti mainittujen ryhmien sihteerit, toimintaan liittyvien hankintamenettelyjen manipuloinnista ja niiden kytkinlaitehankkeiden hintojen asettamisesta, joita ei voitu jakaa. Kiintiösopimusta sovellettiin sen liitteen 2 mukaan koko maailmassa, pois luettuna Yhdysvallat, Kanada, Japani ja 17 Länsi-Euroopan maata. Lisäksi kytkinlaitehankkeet muissa Euroopan maissa kuin ”tuotantomaissa” varattiin yhteistoimintajärjestelyn perusteella myös eurooppalaiselle ryhmälle, ja japanilaiset tuottajat sitoutuivat siihen, etteivät ne tee tarjouksia eurooppalaisissa kytkinlaitehankkeissa.

10 Komission mukaan kytkinlaitehankkeiden jakamista eurooppalaisten tuottajien välillä säänneltiin myös Wienissä 15.4.1988 allekirjoitetulla sopimuksella nimeltään

”E-Group Operation Agreement for GQ-Agreement” (E-ryhmän sopimus kiintiösopimuksen täytäntöönpanosta) (jäljempänä Euroopan kiintiösopimus). Se mainitsi, että kytkinlaitehankkeita jaettiin Euroopassa samoja sääntöjä ja menettelytapoja noudattaen kuin kytkinlaitehankkeita jaettaessa muissa maissa. Erityisesti kytkinlaitehankkeista Euroopassa oli myös ilmoitettava ja ne oli luetteloitava, jaettava ja otettava huomioon yhteistoimintajärjestelyssä tai niille oli määritettävä vähimmäishintataso.

11 Päätöksessä esitettyjen tosiseikkojen ja oikeudellisten arviointien perusteella komissio katsoi kyseessä olevien yritysten rikkoneen EY 81 artiklaa ja Euroopan talousalueesta tehdyn sopimuksen (jäljempänä ETA-sopimus) 53 artiklaa ja määräsi kyseessä oleville yrityksille sakot, joiden määrä laskettiin asetuksen N:o 17 15 artiklan 2 kohdan ja EHTY:n perustamissopimuksen 65 artiklan 5 kohdan mukaisesti määrättävien sakkojen laskennasta annettujen suuntaviivojen (EYVL 1998, C 9, s. 3; jäljempänä sakkojen laskennasta annetut suuntaviivat) sekä yhteistyötä koskevassa tiedonannossa esitetyn menetelmän mukaisesti.

12 Komissio totesi riidanalaisen päätöksen 1 artiklassa ensiksi, että Hitachi oli osallistunut kilpailusääntöjen rikkomiseen 15.4.1988–31.12.1999 ja 2.7.2002–11.5.2004, ja toiseksi, että Hitachi Europe oli osallistunut kilpailusääntöjen rikkomiseen 15.4.1988–31.12.1999 ja 2.7.–30.9.2002, ja kolmanneksi, että JAEPS oli osallistunut kilpailusääntöjen rikkomiseen 1.10.2002–11.5.2004.

13 Hitachille määrättiin riidanalaisen päätöksen 1 artiklassa todetuista rikkomisista riidanalaisen päätöksen 2 artiklassa 50 400 000 euron suuruinen sakko, josta sen oli maksettava 48 375 000 euroa yhteisvastuullisesti Hitachi Europen kanssa. JAEPS:lle määrättiin niin ikään kyseisessä artiklassa 1 350 000 euron suuruinen sakko, joka sen oli maksettava yhteisvastuullisesti Hitachin, Fuji Electric Holdings Co. Ltd:n ja Fuji Electric Systemsin (jäljempänä yhdessä Fuji) kanssa.

Menettely ja asianosaisten vaatimukset

14 Kantajat nostivat nyt käsiteltävän kanteen unionin yleisen tuomioistuimen kirjaamoon 17.4.2007 jättämällään kannekirjelmällä. Vastine ja kantajan vastaus jätettiin 13.8. ja 21.11.2007. Kirjallinen käsittely päättyi 10.1.2008 jätettyyn vastaajan vastaukseen.

15 Unionin yleinen tuomioistuin (toinen jaosto) päätti 22.9.2009 esittelevää tuomaria kuultuaan aloittaa suullisen menettelyn. Esittelevä tuomari pyysi työjärjestyksen 64 artiklan mukaisena prosessinjohtotoimena komissiota esittämään joitakin asiakirjoja ja asianosaisia lausumaan näiden samojen asiakirjojen merkityksestä siltä osin kuin on kyse kanneperusteesta, joka koskee asiakirjaan tutustumisoikeuden loukkaamista. Unionin yleinen tuomioistuin esitti komissiolle myös kirjallisesti kysymyksen, johon se pyysi komission vastausta suullisessa käsittelyssä.

16 Komissio toimitti kyseiset asiakirjat vastauksena unionin yleisen tuomioistuimen pyyntöön 26.10.2009. Kantajat esittivät huomauksensa näistä asiakirjoista 18.11.2009. Komissio vastasi kantajien huomautuksiin 3.12.2009.

17 Asianosaisten lausumat ja vastaukset unionin yleisen tuomioistuimen kirjallisiin ja suullisiin kysymyksiin kuultiin suullisessa käsittelyssä 8.12.2009.

18 Unionin yleinen tuomioistuin päätti 26.3.2010 antamallaan määräyksellä aloittaa suullisen käsittelyn uudelleen. Unionin yleinen tuomioistuin pyysi 29.3.2010 työjärjestyksen 64 artiklan mukaisena prosessinjohtotoimena komissiota esittämään useita asiakirjoja.

19 Sen jälkeen, kun komissio oli väittänyt, ettei tiettyjä kyseessä olevia asiakirjoja voida toimittaa sakoista vapautumista ja niiden alentamista koskevan ohjelman perusteella myönnettävän suojan vuoksi, unionin yleinen tuomioistuin määräsi 11.6.2010 antamallaan määräyksellä komission toimittamaan nämä asiakirjat työjärjestyksen 65 artiklan mukaisina asian selvittämistoimina ja määritti yksityiskohtaiset säännöt siitä, kuinka kantajat voivat tutusta asiakirjoihin. Komissio noudatti tätä asian selvittämistointa säädetyssä määräajassa.

20 Suullinen käsittely päätettiin 27.7.2010.

21 Kantajat vaativat, että unionin yleinen tuomioistuin

– kumoaa riidanalaisen päätöksen siltä osin kuin se koskee kantajia ja kumoaa siksi kantajille määrätyt sakot

– toissijaisesti kumoaa riidanalaisen päätöksen 2 artiklan siltä osin kuin se koskee kantajia

– toissijaisesti kumoaa kantajille määrätyt sakot tai alentaa niitä

– velvoittaa komission korvaamaan oikeudenkäyntikulut.

22 Komissio vaatii, että unionin yleinen tuomioistuin

– hylkää kanteen perusteettomana

– velvoittaa kantajat korvaamaan oikeudenkäyntikulut.

Oikeudellinen arviointi

23 Kantajat vetoavat kanteensa tueksi viiteen kanneperusteeseen. Ensimmäisen kanneperusteen mukaan komissio on loukannut kantajien puolustautumisoikeuksia. Toisen kanneperusteen mukaan komissio ei ole näyttänyt toteen yhteistoimintajärjestelyn olemassaoloa tai siitä seuraavaa rikkomista. Kolmas kanneperuste koskee sitä, ettei komissio ole näyttänyt toteen yhtenä kokonaisuutena pidettävän, jatketun kilpailusääntöjen rikkomisen olemassaoloa. Neljännen kanneperusteen mukaan komissio on tehnyt virheitä laskiessaan kantajille määrättyjä sakkoja. Viidennen kanneperusteen mukaan komissio on laskenut kantajien sakot yhdenvertaisuusperiaatteen ja suhteellisuusperiaatteen vastaisen menetelmän mukaan.

24 Komissio riitauttaa kantajien kanneperusteiden perusteltavuuden.

25 Aivan ensiksi on todettava, etteivät kantajat ole täsmentäneet, mihin esittämistään kanneperusteista ne perustavat eri vaatimuksensa. Tästä on todettava ensin, että kantajat ovat vedonneet ensimmäiseen, toiseen ja kolmanteen kanneperusteeseen ensisijaisen vaatimuksensa tueksi. Jos jokin näistä kanneperusteista hyväksytään, riidanalaisen päätöksen 1 ja 2 artikla on kumottava siltä osin kuin ne koskevat kantajia.

Seuraavaksi on todettava, että kantajat ovat vedonneet neljänteen ja viidenteen kanneperusteeseen toissijaisen vaatimuksensa tueksi, sillä ne koskevat kantajille määrättyjen sakkojen määrän arviointia. Lopuksi on todettava, etteivät kantajat ole vedonneet itsenäiseen kanneperusteeseen viimesijaisen vaatimuksensa tueksi.

A *Ensisijainen vaatimus, joka koskee riidanalaisen päätöksen kumoamista siltä osin kuin se koskee kantajia*

1. *Ensimmäinen kanneperuste, jonka mukaan komissio on loukannut kantajien puolustautumisoikeuksia*

a) Asianosaisten lausumat

26 Kantajat väittävät, että komissio on loukannut niiden puolustautumisoikeuksia, kun se ei ole toimittanut niille kaikkea sen asiakirja-aineistoon kuuluvaa merkityksellistä tietoa.

27 Kantajat väittävät ensimmäisen kanneperusteensa ensimmäisessä osassa, joka koskee kantajia vastaan puhuvia asiakirjoja, että komissio ei ole toimittanut niille Fujin 21.11.2006 esittämiä huomautuksia, joissa väitetysti vahvistetaan yhteistoimintajärjestelyn syy ja erityiset Fujia koskevat taloudelliset syyt, jotka selittävät Fujin

poissaolon kytkinlaitehankkeiden eurooppalaisilta markkinoilta. Kun kuitenkin otetaan huomioon, minkä merkityksen komissio antoi Fujin esittämille seikoille todisteena yhteistoimintajärjestelyn olemassaolosta, on hyvin todennäköistä, että hallinnollisen menettelyn lopputulos olisi voinut olla erilainen, jos kyseiset huomautukset olisi toimitettu.

28 Kantajat väittävät ensimmäisen kanneperusteensa toisessa osassa, että niiden puolustautumisoikeuksia on loukattu sillä perusteella, että niiden puolustukseksi puhuvia seuraavia todisteita ei ole toimitettu:

– sopimus, jonka otsikko on ”General Rules for GE Agreement” (jäljempänä GE-sopimus), sekä kartelliin osallistuneiden muiden yritysten huomautukset tästä sopimuksesta; nämä todisteet ovat merkityksellisiä osoitettaessa, että Euroopassa oli kartelli kaasueristeisten kytkinlaitteiden alalla ennen kiintiösopimusta

– kartelliin osallistuneiden muiden yritysten huomautukset, jotka horjuttavat Fujin komissiolle esittämän ja yhteistoimintajärjestelyn olemassaoloa koskevan H:n todistajanlausunnon uskottavuutta ja jotka voivat tahrata Fujin esittämät muut todisteet yhteistoimintajärjestelyn olemassaolosta

– kartelliin osallistuneiden muiden yritysten todistajanlausunnot, jotka koskevat yhteistoimintajärjestelyn puuttumista, ja erityisesti Siemens AG:n 7.8.2006 esittämät todistajanlausunnot, jotka ovat omiaan asettamaan kyseenalaiseksi komission kyseisen järjestelyn olemassaoloa koskevan argumentaation uskottavuuden

– muiden japanilaisten yritysten niiden väitetystä osallistumisesta riidanalaisen päätöksen 164 perustelukappaleessa viitattuihin eurooppalaisiin hankkeisiin esittämät huomautukset, joiden perusteella voidaan todeta, että japanilaiset yritykset eivät ole koskaan osallistuneet näihin hankkeisiin liittyviin keskusteluihin

– Arevan esittämät S:n 15.9.2006 päivätyt ilmoitukset kartellin hajoamisesta vuonna 1999, joista ilmenee, että vuodesta 2002 alkaen toimeen pannun kartellin rakenne oli erilainen kuin aikaisemman kartellin.

29 Komissio kiistää kantajien väitteet.

b) Unionin yleisen tuomioistuimen arviointi asiasta

30 Puolustautumisoikeuksien noudattaminen edellyttää, että asianomainen saa hallinnollisen menettelyn kuluessa ilmaista asianmukaisesti näkemyksensä esiin tuotujen tosiseikkojen ja olosuhteiden paikkansapitävyydestä ja merkityksestä sekä niistä asiakirjoista, joita komissio on käyttänyt perustamissopimuksen rikkomista koskevan väitteensä tukena (yhdistetyt asiat C-204/00 P, C-205/00 P, C-211/00 P, C-213/00 P, C-217/00 P ja C-219/00 P, Aalborg Portland ym. v. komissio, tuomio 7.1.2004, Kok., s. I-123, 66 kohta).

31 Puolustautumisoikeuksien noudattamisen periaatteeseen erottamattomasti liittyvä oikeus tutustua asiakirja-aineistoon merkitsee sitä, että komission on annettava asianomaiselle yritykselle mahdollisuus tutkia kaikki tutkinta-aineistoon sisältyvät asiakirjat, joilla saattaa olla merkitystä sen puolustuksen kannalta. Näihin kuuluvat sekä asianomaista vastaan että sen puolesta puhuvat asiakirjat muiden yritysten

liikesalaisuuksia, komission sisäisiä asiakirjoja ja muita luottamuksellisia tietoja lukuun ottamatta (edellä 30 kohdassa mainitut yhdistetyt asiat Aalborg Portland ym. v. komissio, tuomion 68 kohta).

32 Tässä yhteydessä on muistettava, että asianomaiselle yritykselle ilmoitetaan vasta hallinnollisen menettelyn kontradiktorisen vaiheen alussa väitetiedoksiannolla kaikista niistä olennaisista seikoista, joihin komissio nojautuu tässä menettelyn vaiheessa, ja että tällä yrityksellä on oikeus tutustua asiakirjoihin puolustautumisoikeuksiensa tehokkaan käyttämisen turvaamiseksi. Näin ollen muiden kartelliin osallistuneiden yritysten väitetiedoksiantoon antamat vastaukset eivät lähtökohtaisesti kuulu niihin tutkinta-aineiston asiakirjoihin, joihin osapuolet voivat tutustua (asia T-161/05, Hoechst v. komissio, tuomio 30.9.2009, Kok., s. II-3555, 163 kohta).

33 Jos komissio aikoo perustaa kantansa väitetiedoksiantoon annetun vastauksen otteeseen tai tällaiseen vastaukseen liitettyyn asiakirjaan näyttääkseen EY 81 artiklan 1 kohdan soveltamismenettelyssä toteen, että kilpailusääntöjä on rikottu, muille tässä menettelyssä mukana oleville yrityksille on kuitenkin annettava mahdollisuus ottaa kantaa tällaiseen todisteeseen. Tällaisissa olosuhteissa väitetiedoksiantoon annetun vastauksen kyseinen ote tai tähän vastaukseen liitetty asiakirja on todellisuudessa niitä yrityksiä vastaan puhuvaa näyttöä, jotka ovat mahdollisesti osallistuneet kilpailusääntöjen rikkomiseen (ks. edellä 32 kohdassa mainittu asia Hoechst v. komissio, tuomion 164 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen). Mainittua oikeuskäytäntöä voidaan soveltaa vastaavasti ETA-sopimuksen 53 artiklan 1 kohtaan.

34 On todettava vastaavasti, että jos väitetiedoksiantoon annetun vastauksen ote tai tällaiseen vastaukseen liitetty asiakirja voivat olla merkityksellisiä yrityksen puolustautumiselle siten, että yritys voi vedota niihin komission tuossa vaiheessa tekemien päätelmien vastaisina seikkoina, ne ovat puolustuksen puolesta puhuvia todisteita.

Kyseisen yrityksen on tällöin voitava tutkia kyseinen vastauksen ote tai asiakirja ja lausua niistä.

35 Toisaalta pelkästään se seikka, että muut yritykset ovat esittäneet samat väitteet kuin kyseinen yritys ja että ne ovat mahdollisesti käyttäneet enemmän resursseja puolustautumiseen, ei riitä siihen, että näitä väitteitä pidettäisiin yrityksen puolesta puhuvina seikkoina (ks. vastaavasti asia T-43/02, Jungbunzlauer v. komissio, tuomio 27.9.2006, Kok., s. II-3435, 353 ja 355 kohta).

36 Sen seurauksista, että asiakirjaan tutustuminen ei ole tapahtunut näiden sääntöjen mukaan, on todettava, että se, että asiakirjaa, johon komissio on nojautunut todetessaan yrityksen rikkoneen kilpailusääntöjä, ei ole annettu tiedoksi, merkitsee puolustautumisoikeuksien loukkaamista ainoastaan siinä tapauksessa, että asianomainen yritys osoittaa, että lopputulos, johon komissio on päätöksessä päätynyt, olisi ollut erilainen, mikäli asianomaista vastaan puhuva asiakirja, jota ei ole annettu tiedoksi, olisi pitänyt poistaa todisteiden joukosta (edellä 30 kohdassa mainitut yhdistetyt asiat Aalborg Portland ym. v. komissio, tuomion 71 ja 73 kohta).

37 Mikäli kyseessä on tilanne, jossa tiedoksi antamatta on jätetty asianomaisen puolesta puhuva asiakirja, kyseisen yrityksen on ainoastaan osoitettava, että sen tiedoksi antamatta jättäminen on saattanut vaikuttaa yrityksen vahingoksi menettelyn kulkuun ja komission päätöksen sisältöön. Riittää, että yritys osoittaa, että se olisi kyennyt käyttämään kyseisiä sen puolesta puhuvia asiakirjoja puolustuksessaan, eli se osoittaa, että jos se olisi kyennyt vetoamaan niihin hallinnollisessa menettelyssä, se olisi voinut tuoda esiin seikkoja, jotka eivät olisi olleet sopusoinnussa komission siinä vaiheessa tekemien päätelmien kanssa, ja olisi siten kyennyt jollain tavoin vaikuttamaan arviointeihin, joita komissio on tehnyt päätöksessä ainakin sen osalta todetun menettelytavan vakavuudesta ja kestosta ja samalla sakon määrästä (edellä 30 kohdassa mainitut yhdistetyt asiat Aalborg Portland ym. v. komissio, tuomion 74 ja 75 kohta).

38 Se mahdollisuus, että tiedoksi antamatta jäänyt asiakirja olisi saattanut vaikuttaa menettelyn kulkuun ja komission päätöksen sisältöön, voidaan näyttää toteen ainoastaan sen jälkeen, kun on tutkittu alustavasti tietyt todisteet, joista ilmenee, että tiedoksi antamatta jääneillä asiakirjoilla on – näiden todisteiden osalta – saattanut olla merkitystä, jota ei olisi saanut vähätellä (edellä 30 kohdassa mainitut yhdistetyt asiat Aalborg Portland ym. v. komissio, tuomion 76 kohta).

– Ensimmäinen osa, jonka mukaan asianomaisia vastaan puhuvia todisteita on jätetty antamatta tiedoksi

39 Komissio myöntää, ettei se voinut tukeutua Fujin 21.11.2006 esittämiin huomautuksiin niiden kanneperusteiden tueksi, jotka kantajiin kohdistettiin riidanalaisessa päätöksessä, mutta kiistää, että se on tosiasiallisesti viitannut niihin asianomaisia vastaan puhuvina todisteina.

40 On kuitenkin todettava, kuten kantajat väittävät, että komissio viittasi Fujin 21.11.2006 esittämiin huomautuksiin riidanalaisen päätöksen 125 ja 255 perustelukappaleessa yhteistoimintajärjestelyn olemassaolon toteen näyttämisen tueksi.

41 Tämän kanneperusteen osan lopputulos riippuu siksi niiden argumenttien tutkimisesta, jotka koskevat yhteistoimintajärjestelyn olemassaolon todistamista ja jotka kantajat ovat esittäneet toisen kanneperusteen ensimmäisessä osassa. Jos nimittäin todetaan, että kyseisen järjestelyn olemassaolo on näytetty oikeudellisesti riittävällä tavalla toteen myös, jos Fujin 21.11.2006 esittämät huomautukset on poistettu asianomaisia vastaan puhuvien todisteiden joukosta, tämä kanneperusteen osa on hylättävä. Jos sen sijaan todetaan, että kyseiset huomautukset ovat tarpeellinen todiste

riidanalaisessa päätöksessä yhteistoimintajärjestelyn olemassaolosta esitettyjen toteamusten tueksi, tämä kanneperusteen osa on hyväksyttävä.

– Toinen osa, jonka mukaan asianomaisten puolesta puhuvia todisteita on jätetty antamatta tiedoksi

42 On todettava ensiksi, etteivät osapuolet ole riitauttaneet sitä, että GE-sopimus annettiin kantajille tiedoksi. Kantajat vetoavat ainoastaan siihen, ettei niillä ollut käytössään kuin hyvin lyhyt aika sopimuksen tarkasteluun, mutta ne eivät kuitenkaan täsmennä, kuinka tämä seikka on tehnyt niiden puolustautumisesta vaikeampaa. Kantajat myöntävät lisäksi 18.11.2009 esittämissään huomautuksissa, että niillä on ollut mahdollisuus lausua kyseisestä sopimuksesta ja että ne ovat tosiasiallisesti käyttäneet tätä mahdollisuutta. Kantajien väitettä tästä sopimuksesta ei siksi voida hyväksyä.

43 On todettava toiseksi GE-sopimusta koskevaan kartelliin osallistuneiden yritysten huomautuksista, että kantajat väittävät 18.11.2009 esittämissään huomautuksissa Toshiba Corp:n ja Mitsubishi Electric System Corp:n (jäljempänä Melco) myös tunnustaneen kyseisen sopimuksen arvon puolustuksen puolesta puhuvana todisteena samoista syistä kuin jotka kantajat ovat esittäneet komissiolle. Siksi kantajat toteavat ainoastaan, että Toshiba ja Melco ovat vedonneet samoihin argumentteihin kuin ne, mikä viittaa siihen, että Toshiban ja Melcon huomautuksia ei voida pitää puolustuksen puolesta puhuvina todisteina.

44 On todettava kolmanneksi, että sama päätelmä on sovellettavissa muiden kartelliin osallistuneiden yritysten huomautuksiin, jotka horjuttavat H:n todistajanlausunnon uskottavuutta yhteistoimintajärjestelyn olemassaolosta. Kantajat toteavat nimittäin 18.11.2009 esittämissään huomautuksissa, että myös Toshiba ja Melco ovat

kyseenalaistaneet kyseisen todistajanlausunnon merkityksen todisteena samoista syistä kuin jotka kantajat ovat esittäneet komissiolle.

45 On todettava neljänneksi, että Melcon ja Siemensin huomautuksissa ja todistajanlausunnoissa sekä Fujin todistajanlausunnoissa mainitaan eurooppalaisille markkinoille pääsyä koskevat ”huomattavat” esteet ja se, että kyseiset markkinat olivat ”kypsät”, minkä vuoksi japanilaisten tuottajien pääsy markkinoille oli vaikeaa, jopa mahdotonta. Siemens ja Melco sekä niiden työntekijät ovat lisäksi riitauttaneet nimenomaisesti yhteistoimintajärjestelyn ja siihen liittyvien keskustelujen olemassaolon, ja Siemensin toimittamassa T:n todistajanlausunnossa todetaan, että kiintiösopimukseen perustuva kartelli keskittyi Lähi-itään eikä soveltunut Eurooppaan.

46 On kuitenkin todettava, että kantajat eivät yhtäältä ole riitauttaneet komission väitettä, jonka mukaan Fujin työntekijöiden todistajanlausunnot on toimitettu niille. Siksi ei voida todeta, että oikeutta tutustua asiakirja-aineistoon olisi loukattu näiden lausuntojen osalta.

47 Kantajat ovat toisaalta vedonneet väitetiedoksiantoon antamassaan vastauksessa samoihin perusteisiin kuin jotka on esitetty edellä 45 kohdassa, minkä vuoksi on katsottava, ettei Melcon ja Siemensin huomautuksia voida pitää asianomaisten puolesta puhuvina todisteina, joiden tiedoksi antaminen on voinut vaikuttaa menettelyn kulkuun ja riidanalaisen päätöksen sisältöön.

48 Sama päätelmä on sovellettavissa Melcon ja Siemensin työntekijöiden todistajanlausuntoihin, sillä yhtiön työntekijöiden kirjallisia todistajanlausuntoja, jotka on laadittu yhtiön valvonnan alaisena ja jotka se on esittänyt puolustautuakseen komission hallinnollisen menettelyn aikana, ei voida pääsääntöisesti pitää saman yhtiön ilmoituksista

erillisinä ja itsenäisinä todisteina. Yleinen sääntö on nimittäin, että yhtiön näkemys tosiseikoista, joista komissio sitä moittii, perustuu ensisijaisesti sen työntekijöiden ja johtajien tietoihin ja mielipiteisiin.

49 Siltä osin kuin kantajat väittävät, että Siemensin työntekijöiden todistajanlausunnoilla voidaan kyseenalaistaa komission väite, jonka mukaan eurooppalaiset tuottajat eivät ole kiistäneet yhteistoimintajärjestelyn olemassaoloa, on todettava, ettei komission ole osoitettu tukeutuneen tällaiseen yleisluonteiseen väitteeseen väitetiedoksiannossa tai myöhemmässä vaiheessa. Riidanalaisen päätöksen 125 perustelukappaleesta ilmenee tältä osin lisäksi, että komissio on todennut, että Alstom ja Areva eivät ole kiistäneet kyseisen järjestelyn olemassaoloa ja että konserniin, jonka osa VA TECH Transmission & Distribution GmbH & Co. KEG -yritys (jäljempänä VA TECH) on, kuuluva yritys ei ole avoimesti kiistänyt sitä. Komissio ei sen sijaan ole esittänyt täsmennyksiä Siemensin tai eurooppalaisten tuottajien näkemyksistä yleisesti. Kantajien väitteelle ei siksi ole tosiasiaperustaa. Eurooppalaisten tuottajien näkemystä yhteistoimintajärjestelyn olemassaolosta ja tämän seikan merkitystä käsitellään näin ollen jäljempänä 197–203 kohdassa.

50 On todettava viidenneksi, että vastauksena unionin yleisen tuomioistuimen vaatimukseen, joka koski riidanalaisen päätöksen 164 perustelukappaleessa todettuja muiden japanilaisten yritysten huomautuksia niiden väitetystä osallistumisesta kytkinlaitehankkeisiin Euroopan talousalueella, komissio toimitti Melcon väitetiedoksiantoon antamasta vastauksesta osan, josta ilmenee, että Melco kiistää osallistumisen tällaisten hankkeiden jakamiseen.

51 Vastauksessaan väitetiedoksiantoon Melco kuitenkin ainoastaan esittää saman näkemyksen kuin kantajat, minkä viimeksi mainitut myöntävät 18.11.2009 esittämissään huomautuksissa. Melcon väitetiedoksiantoon antaman vastauksen osa ei siksi ole

asianomaisten puolesta puhuva todiste, jonka tiedoksi antaminen on voinut vaikuttaa menettelyn kulkuun ja riidanalaisen päätöksen sisältöön.

52 On todettava kuudenneksi, että M:n 15.9.2006 antamista lausunnoista ilmenee, että viimeksi mainittu arvioi yhtäältä, että kartelli sekoittui, kun Siemens keskeytti osallistumisensa siihen vuonna 1999, ja että toisaalta vuonna 2002 aloitettu kartelli oli perustavanlaatuisella tavalla erilainen kuin vuoteen 1999 asti olemassa ollut kartelli.

53 Kantajat ovat kuitenkin esittäneet väitetiedoksiantoon antamassaan vastauksessa samat argumentit yhtenä kokonaisuutena pidettävän, jatketun kilpailusääntöjen rikkomisen olemassaolon kiistämiseksi. Näin ollen – ja kun otetaan huomioon edellä 48 kohdassa esitetty yhtiön työntekijöiden todistajanlausuntojen määrittelemisestä – on todettava, etteivät myöskään S:n ilmoitukset ole asianomaisten puolesta puhuva todiste, jonka tiedoksi antaminen on voinut vaikuttaa menettelyn kulkuun ja riidanalaisen päätöksen sisältöön.

54 Edellä esitetyn perusteella ensimmäisen kanneperusteen toinen osa on hylättävä.

2. *Toinen kanneperuste, jonka mukaan komissio ei ole näyttänyt toteen yhteistoimintajärjestelyn olemassaoloa tai siitä seuraavaa rikkomista*

55 Kantajat väittävät toisen kanneperusteen ensimmäisessä osassa, että komissio ei ole näyttänyt oikeudellisesti riittävällä tavalla toteen yhteistoimintajärjestelyn

olemassaoloa ja huomauttavat, että se ei ole yrittänyt hälventää epäilyksiä, jotka syntyivät itsenäisen selvityksen aikana. Kantajat katsovat, että komission on hyväksyttävä nyt käsiteltävässä asiassa niiden esittämät vaihtoehtoiset selvitykset tosiseikoista. Kantajat väittävät toisen kanneperusteensa toisessa osassa, että komissio ei ole näyttänyt toteen, että yhteistoimintajärjestelyssä on kyse rajoittavasta sopimuksesta tai yhdenmukaistetusta menettelytavasta.

56 Komissio kiistää kantajien väitteiden paikkansapitävyyden.

a) Ensimmäinen osa, jonka mukaan komissio ei ole näyttänyt toteen yhteistoimintajärjestelyn olemassaoloa

57 Oikeuskäytännön mukaan komission on esitettävä selvitys niistä kilpailusääntöjen rikkomisista, jotka se on katsonut tapahtuneeksi, ja hankittava oikeudellisesti riittävät todisteet kilpailusääntöjen rikkomisen muodostavista seikoista (ks. yhdistetyt asiat T-44/02 OP, T-54/02 OP, T-56/02 OP, T-60/02 OP ja T-61/02 OP, tuomio 27.9.2006, Dresdner Bank ym. v. komissio, Kok., s. II-3567, 59 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen).

58 Tässä yhteydessä on todettava, että tuomioistuimen ollessa epävarma sen on ratkaistava asia sen yrityksen eduksi, jolle päätös, jolla kilpailusääntöjen rikkomien todetaan, on osoitettu. Tuomioistuin ei voi todeta, että komissio on oikeudellisesti riittävällä tavalla näyttänyt kyseessä olevan kilpailusääntöjen rikkomisen tapahtuneen, jos se ei ole saavuttanut täyttä varmuutta tästä kysymyksestä, ja näin erityisesti silloin, kun kyse on sakkopäätökseen kohdistuvasta kumoamiskanteesta (edellä 57 kohdassa mainitut yhdistetyt asiat Dresdner Bank ym. v. komissio, tuomion 60 kohta).

59 Viimeksi mainitussa tilanteessa on nimittäin otettava huomioon syyttömyysolettaman periaate, sellaisena kuin se ilmenee erityisesti Roomassa 4.11.1950 allekirjoitetun Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan 2 kohdasta, sillä se on yksi perusoikeuksista, jotka ovat yhteisön oikeuden yleisiä periaatteita. Kun otetaan huomioon kyseisten rikkomisten luonne sekä niihin liittyvien seuraamusten luonne ja ankaruus, syyttömyysolettaman periaatetta sovelletaan erityisesti yrityksiä koskevien kilpailusääntöjen rikkomista koskeviin menettelyihin, jotka voivat johtaa sakkojen tai uhkasakkojen määräämiseen (ks. vastaavasti edellä 57 kohdassa mainitut yhdistetyt asiat Dresdner Bank ym. v. komissio, tuomion 61 kohta).

60 Komission on siis esitettävä täsmälliset ja yhtäpitävät todisteet näyttääkseen kilpailusääntöjen rikkomisen. On kuitenkin korostettava, että kaikkien komission esittämien todisteiden ei tarvitse välttämättä täyttää näitä edellytyksiä kaikkien rikkomisen osatekijöiden osalta. Riittää, että välilliset todisteet, joihin komissio vetoaa, kokonaisvaltaisesti tarkasteltuna vastaavat tätä vaatimusta (ks. vastaavasti edellä 57 kohdassa mainitut yhdistetyt asiat Dresdner Bank ym. v. komissio, tuomion 64 ja 65 kohta).

61 Koska kilpailunvastaisten sopimusten kielto on yleisesti tunnettu, ei komissiota voida edellyttää toimittamaan asiakirjoja, jotka osoittavat nimenomaisesti kyseessä olevien toimijoiden yhteydenpidon. Niitä vaillinaisia ja hajanaisia asiakirjoja, jotka komissiolla on mahdollisesti käytettävissään, on kaikissa tapauksissa voitava täydentää päättelyllä, jonka avulla voidaan muodostaa kuva asiassa merkityksellisistä seikoista. Kilpailunvastaisen menettelytavan tai sopimuksen olemassaolo on pääteltävä tietyistä yhteensattumista ja indisioista, jotka yhdessä tarkasteltuina voivat muun johdonmukaisen selityksen puuttuessa olla osoitus kilpailusääntöjen rikkomisesta (ks. edellä 57 kohdassa mainitut yhdistetyt asiat Dresdner Bank ym. v. komissio, tuomion 62 ja 63 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen).

62 Jos komissio kuitenkin tukeutuu yksinomaan kyseessä olevien yritysten menettelyyn markkinoilla todetakseen rikkomisen, viimeksi mainittujen tarvitsee vain osoittaa sellaisten olosuhteiden vallinneen, jotka valaisevat komission toteamia tosiseikkoja eri tavalla ja joiden perusteella komission esittämä tosiseikkojen selitys, jonka perusteella se totesi unionin kilpailusääntöjä rikotun, voidaan korvata toisella uskottavalla selityksellä (ks. vastaavasti yhdistetyt asiat T-67/00, T-68/00, T-71/00 ja T-78/00, JFE Engineering ym. v. komissio, tuomio 8.7.2004, Kok., s. II-2501, 186 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen).

63 Toisin kuin kantajat väittävät, tämä sääntö ei ole sovellettavissa kaikissa tilanteissa, joissa rikkominen on näytetty toteen ainoastaan ei-kirjallisilla todisteilla.

64 Todistuskeinoista, joihin voidaan vedota EY 81 artiklan rikkomisen näyttämiseksi toteen, on nimittäin todettava, että yhteisön oikeudessa vallitseva periaate on vapaan todistusharkinnan periaate (asia T-50/00, Dalmine v. komissio, 8.7.2004, Kok., s. II-2395, 72 kohta). Edellä mainittu oikeuskäytäntö on sovellettavissa vastaavasti ETA-sopimuksen 53 artiklaan.

65 On näin ollen todettava, että vaikka kirjallisten todisteiden puuttuminen voi olla merkityksellistä, kun tehdään kokonaisarviota välillisistä todisteista, joihin komissio vetoaa, pelkästään tästä ei seuraa, että kyseinen yritys voisi kyseenalaistaa komission väitteet esittämällä vaihtoehtoisen selvityksen tosiseikoista. Tilanne on tällainen ainoastaan silloin, kun komission esittämien todisteiden perusteella ei voida todeta rikkomisen olemassaoloa yksiselitteisesti ja ilman tulkinnan tarvetta (ks. vastaavasti asia T-36/05, Coats Holdings ja Coats v. komissio, tuomio 12.9.2007, 74 kohta, ei vielä julkaistu oikeustapauskokoelmassa).

66 Samasta syystä myös silloin, kun kirjallisia todisteita ei ole, komission ei tarvitse suorittaa itsenäisiä tutkimuksia tosiseikkojen tarkistamiseksi.

67 Missään säännöksessä tai millään yhteisön oikeuden yleisellä periaatteella ei myöskään kielletä komissiota tukeutumasta yhtä yritystä vastaan niiden yritysten lausuntoihin, joiden on väitetty osallistuneen kartelliin. Muutoin komissiolle kuuluva todistustaakka EY 81 artiklan vastaisista menettelyistä olisi mahdoton täyttää, mikä olisi yhteensopimatonta sille uskotun näiden määräysten moitteetonta soveltamista koskevan valvontatehtävän kanssa (edellä 62 kohdassa mainitut yhdistetyt asiat JFE Engineering ym. v. komissio, tuomion 192 kohta). Edellä mainittu oikeuskäytäntö on sovellettavissa vastaavasti ETA-sopimuksen 53 artiklaan.

68 Kartelliin osalliseksi katsotun yrityksen lausuntoa, jonka totuudenmukaisuuden on riitauttanut useampi muu kartelliin osalliseksi katsottu yritys, ei voida pitää riittävänä näyttönä viimeksi mainittujen yritysten toteuttamasta kilpailusääntöjen rikkomisesta, jos sen tukena ei ole muita todisteita, mutta vaatimukset muista todisteista voivat olla alhaisempia kyseisten lausuntojen luotettavuuden vuoksi (edellä 62 kohdassa mainitut yhdistetyt asiat JFE Engineering ym. v. komissio, tuomion 219 ja 220 kohta).

69 Kun on kyse erilaisen näytön merkityksestä todisteena, ainoa merkityksellinen arviointiperuste esitettyjen todisteiden harkinnassa on niiden uskottavuus (edellä 64 kohdassa mainittu asia Dalmine v. komissio, tuomion 72 kohta).

70 Todisteita koskevien yleisten sääntöjen mukaan asiakirjan uskottavuus ja siksi sen todistusarvo riippuu sen alkuperästä, laatimisolosuhteista, vastaanottajasta ja sisällöstä (yhdistetyt asiat T-25/95, T-26/95, T-30/95-T-32/95, T-34/95-T-39/95,

T-42/95-T-46/95, T-48/95, T-50/95-T-65/95, T-68/95-T-71/95, T-87/95, T-88/95, T-103/95 ja T-104/95, Cimenteries CBR ym. v. komissio, tuomio 15.3.2000, Kok., s. II-491, 1053 ja 1838 kohta).

71 Sellaisia lausuntoja puolestaan voidaan lisäksi pitää erityisen todistusvoimaisina, jotka ensinnäkin ovat luotettavia, toiseksi on tehty yrityksen nimissä, kolmanneksi on antanut henkilö, jonka ammatillinen velvollisuus on toimia kyseisen yrityksen intressissä, neljänneksi ovat lausunnon antajan intressien vastaisia, viidenneksi antaa henkilö, joka on havainnut välittömästi lausunnoissa mainitut seikat, ja kuudenneksi on toimitettu kirjallisesti ja annettu tarkoituksellisesti ja tarkan harkinnan jälkeen (ks. vastaavasti edellä 62 kohdassa mainitut yhdistetyt asiat JFE Engineering ym. v. komissio, 205–210 kohta).

72 Vaikka lainvastaisen kartellin pääosallistujien vapaaehtoisesti esittämiin todisteisiin on yleensä asianmukaista suhtautua tietyllä tavalla epäluuloisesti, kun otetaan huomioon se kantajien mainitseva mahdollisuus, että kyseisillä osallistujilla on taipumus vähätellä sen osuuden merkitystä, joka niillä on kilpailusääntöjen rikkomiseen, ja suurennella toisten osuutta, se, että pyydetään yhteistyötä koskevan tiedonannon soveltamista sakon määrän poistamiseksi tai vähentämiseksi, ei välttämättä kannusta esittämään kartellin muihin osanottajiin nähden vääristeltyjä todisteita. Jokainen yritys johtaa komissiota harhaan voisi näet kyseenalaistaa pyynnön esittäjän yhteistyön vilpittömyyden ja kattavuuden ja näin ollen vaarantaa tämän mahdollisuuden hyötyä täysimääräisesti yhteistyötä koskevasta tiedonannosta (ks. vastaavasti asia T-120/04, Peróxidos Orgánicos v. komissio, tuomio 16.11.2006, Kok., s. II-4441, 70 kohta).

73 Vääristeltyjen todisteiden toimittamisen mahdolliset seuraukset ovat lisäksi entistä vakavammat, sillä – kuten edellä 68 kohdasta ilmenee – yrityksen riitautetulla

lausunnolla on oltava tukea muista todisteista. Riski siitä, että sekä komissio että muut kyseeseen tulevat yritykset huomaavat epätotuudenmukaiset lausunnot, on nimittäin tästä syystä suurempi.

74 Sovellettaessa näitä sääntöjä nyt käsiteltävään asiaan on muistettava, että riidanalaisessa päätöksessä tehtyjen huomioiden mukaan yhteistoimintajärjestely oli kirjoittamaton järjestely, joka käsitti ensinnäkin japanilaisten yritysten sitoumuksen jäädä pois kytkinlaitehankkeiden markkinoilta Euroopan talousalueella, toiseksi eurooppalaisten yritysten sitoumuksen jäädä pois kytkinlaitehankkeiden markkinoilta Japanissa, kolmanneksi eurooppalaisten yritysten sitoumuksen ilmoittaa japanilaisille yrityksille kytkinlaitehankkeista muissa Euroopan maissa kuin tuottajamaissa ja lukea nämä samat hankkeet kiintiösopimuksessa sovittuun yhteiseen ”eurooppalaiseen” kiintiöön. Komission mukaan ilmoittamista ja kiintiöön lukemista koskevan mekanismin tarkoituksena oli korvauksen myöntäminen japanilaisille yrityksille, joita eurooppalaiset yritykset pitivät mahdollisina kilpailijoinaan Euroopan talousalueen markkinoilla.

75 Tästä on todettava aivan ensiksi, että kantajien väite, jonka mukaan yhteistoimintajärjestelyn käsitteen sisältö ei ole yhdenmukainen riidanalaisessa päätöksessä, on hylättävä. Vaikka riidanalaisessa päätöksessä käytettyjen muotoilujen välillä voidaan todeta pieniä eroja, nämä erot eivät vaikuta kyseisen käsitteen perustavanlaatuisiin ominaisuuksiin, sellaisina kuin ne on esitetty edellisessä kohdassa.

76 Edellä 74 kohdassa todetuista yhteistoimintajärjestelyn eri elementeistä japanilaisten yritysten väitetty sitoumus jäädä pois Euroopan talousalueen markkinoilta on komission kantajiin kohdistaman väitteen perusta. Tämän sitoumuksen olemassaolo on siksi näytettävä toteen oikeudellisesti riittävällä tavalla. Jos yhteistoimintajärjestelyn

muut elementit voidaan näyttää toteen, ne voivat kuitenkin olla merkityksellisiä epäsuorina todisteina sen päättelemiseksi, että japanilaiset yritykset olivat tehneet vastaavan sitoumuksen.

77 Kantajat kiistävät yhteistoimintajärjestelyn olemassaolon vetoamalla siihen, että niiden poisjäänti kytkinlaitehankkeiden eurooppalaisilta markkinoilta voidaan selittää sillä, että japanilaisia yrityksiä ei pidetty uskottavina kilpailijoina eurooppalaisilla markkinoilla useista eri syistä, etenkin kaupallisista ja teknisistä. Kantajat riitauttavat komission riidanalaisessa päätöksessä mainitsemien eri todisteiden todistusarvon ja vetoavat muihin todisteisiin, jotka niiden mukaan osoittavat, ettei yhteistoimintajärjestelyä ollut olemassa. Kantajat esittävät lisäksi konsulttien laatiman raportin (jäljempänä ulkoinen raportti), joka kantajien mukaan tukee niiden vaihtoehtoista selvitystä tosiseikoista.

78 Komissio väittää, että yhteistoimintajärjestelyn olemassaolo ja etenkin japanilaisten yritysten sitoumus Euroopan talousalueen markkinoilta poisjäämisestä on näytetty oikeudellisesti riittävällä tavalla toteen aihetodisteilla, jotka käsittävät kirjallisia todisteita, yritysten lausuntoja, todistajanlausuntoja sekä todisteita kartellin tosiasiallisesta toiminnasta.

79 On siksi arvioitava kyseisten todisteiden uskottavuus ja sisältö sen määrittämiseksi, voidaanko komission viittaamien todisteiden perusteella, kun niitä tarkastellaan kokonaisvaltaisesti, olla vakuuttuneita yhteistoimintajärjestelyn olemassaolosta tavalla, jota kantajien todisteet eivät voi horjuttaa.

Kiintiösopimus ja Euroopan kiintiösopimus

– Asianosaisten lausumat

80 Kantajat väittävät yhtäältä, ettei kiintiösopimukseen ja Euroopan kiintiösopimukseen sisälly mitään viitteitä yhteistoimintajärjestelystä, vaikka näissä sopimuksissa määritetään yksityiskohtaisesti kartellin säännöt. Kantajien mukaan kiintiösopimuksen liite 2 ei osoita yhteistoimintajärjestelyn olemassaoloa, vaan sitä, että Länsi-Euroopan maat suljettiin pois sopimuksen soveltamisalueelta.

81 Kantajat kiistävät toisaalta kiintiösopimuksen ja Euroopan kiintiösopimuksen välisen läheisen yhteyden. Kantajien mukaan kiintiösopimuksessa ei viitata – sen yksityiskohtaisesta luonteesta huolimatta – Euroopan kiintiösopimukseen. Kantajien mukaan japanilaiset tuottajat eivät myöskään olleet Euroopan kiintiösopimuksen osapuolina eivätkä tietoisia sen sisällöstä.

82 Kantajat katsovat siksi, että kiintiösopimus ja Euroopan kiintiösopimus eivät ole kirjallisia todisteita yhteistoimintajärjestelyn olemassaolosta. Koska näissä sopimuksissa ei mainita yhteistoimintajärjestelyä – vaikka sen merkitys oli väitetysti perustavanlaatuinen maailmanlaajuisesti –, ne ovat osoitus siitä, ettei kyseistä järjestelyä ollut olemassa.

83 Komissio kiistää kantajien väitteiden paikkansapitävyyden.

– Unionin yleisen tuomioistuimen arviointi asiasta

84 Asianosaiset eivät ole riitauttaneet sitä, että kiintiösopimuksessa määrätään kytkinlaitehankkeita koskevasta maailmanlaajuisesta kartellista. Kuten kantajatkin väittävät, on kuitenkin yhtäältä todettava, ettei tässä sopimuksessa mainita yhteistoimintajärjestelyä, ja toisaalta sen liitteen 2 sanamuodon mukaan Japani, Euroopan yhteisön tuolloiset 12 jäsenvaltiota sekä viisi muuta Länsi-Euroopan maata suljetaan sopimuksen soveltamisalueen ulkopuolelle.

85 Näin ollen ei voida katsoa, että kiintiösopimus on kirjallinen todiste yhteistoimintajärjestelyn olemassaolosta. Komission tulkinta, jonka mukaan eurooppalaisten maiden ja Japanin sulkeminen pois johtui kyseisen järjestelyn olemassaolosta, ei kuitenkaan ole lähtökohtaisesti uskottavampi kuin kantajien vastakkainen tulkinta.

86 Euroopan kiintiösopimus on puolestaan sopimus kiintiösopimuksen täytäntöönpanosta, ja se koskee erityisesti kiintiösopimuksessa tarkoitetun yhteisen ”eurooppalaisen” kiintiön uudelleen jakamista. Siksi näiden sopimusten välillä on tietty yhteys. Euroopan kiintiösopimuksen osapuolina on kuitenkin ainoastaan eurooppalaisia yrityksiä. Kantajat eivät siksi olleet sen osapuolia. Tässä sopimuksessa ei myöskään mainita nimenomaisesti yhteistoimintajärjestelyä.

87 Tässä on niin ikään todettava, että Euroopan kiintiösopimuksen liitteessä 2 olevan osion ”E (E-Members)” 4 kohdan mukaan eurooppalaiset tuottajat ”päättävät eurooppalaisten hankkeiden ilmoittamisesta [japanilaisten tuottajien ryhmälle]”. Liitteen 2 asiayhteydestä ilmenee, että tietojen välittämisen oli määrä tapahtua ennen kyseisten kytkinlaitehankkeiden myöntämistä.

88 Tämä seikka mahdollistaa hylkäämään tietyssä määrin kantajien väitteet, sillä se viittaa siihen, että eurooppalaiset tuottajat arvioivat, että japanilaiset tuottajat saattoivat olla kiinnostuneita ainakin tiettyjen kytkinlaitehankkeiden jakamismenettelystä Euroopan talousalueella ja että ne olivat siksi mahdollisia kilpailijoita tällaisia hankkeita myönnettäessä.

89 Mikään Euroopan kiintiösopimuksessa tai muissa komissiolle toimitetuissa seikoissa ei osoita, että eurooppalaiset tuottajat olisivat panneet kyseisen mekanismin toimeen tai että japanilaiset tuottajat olivat tietoisia sen olemassaolosta.

90 Euroopan kiintiösopimus on siksi ainoastaan indisio, jonka perusteella voidaan katsoa, että japanilaisia tuottajia pidettiin varteenotettavina kilpailijoina toteutettaessa tiettyjä kytkinlaitehankkeita Euroopan talousalueella, kuten komissio väittää.

91 On lisäksi huomattava, että tuottajien ryhmän sitoumus toiselle ryhmälle varatuilta markkinoilta poisjäämiseksi, kuten sitoumus, jonka komissio on väittänyt japanilaisten tuottajien tehneen, perustuu yksinkertaiseen konseptiin, joka voidaan panna helposti toimeen. Toimeen paneminen ei myöskään periaatteessa edellytä kyseisten yritysten välistä vuorovaikutusta. Tällainen sitoumus voi siksi hyvin olla olemassa eikirjallisena järjestelynä, mikä vähentää myös riskiä siitä, että se huomataan. Komissio on todennut tästä riidanalaisen päätöksen 170–176 perustelukappaleessa, että kartelliin osallistujat ovat toteuttaneet nyt käsiteltävässä asiassa sarjan organisatorisia ja teknisiä varotoimia välttääkseen kartellin paljastumisen.

92 Vaikka on totta, että kytkinlaitehankkeiden uudelleen jakamisen jälkeen toimeen pantu ilmoittamista ja kiintiöön lukemista koskeva mekanismi, sellaisena kuin komissio on sen väittänyt olleen olemassa, edellytti tiettyjä toimeenpanotoimia, ne eivät kuitenkaan olleet erityisen monimutkaisia, sillä ne koostuivat pääasiallisesti siitä, että

Euroopan ryhmä toimitti tiettyjä tietoja Japanin ryhmälle, mikä tehtiin lisäksi samanaikaisesti kuin kiintiösopimuksen nojalla toimeen pantu tiedottaminen kytkinlaitehankkeista Euroopan talousalueen ulkopuolella. Siksi ei voida katsoa, että tällaiset toimenpiteet olisivat välttämättä edellyttäneet kirjallisia sääntöjä.

ABB:n lausunnot

– Asianosaisten lausumat

93 Kantajat toistavat aivan ensiksi, että ABB:n sakoista vapauttamista koskevan hakemuksen yhteydessä esittämiä seikkoja ja erityisesti ABB:n lausuntoja komission sille myöntämän ehdollisen vapautuksen jälkeen on arvioitava sen paineen valossa, joka ABB:hen kohdistui, koska se halusi säilyttää vapautuksesta seuraavat edut vähättelemällä oman käytöksensä merkitystä ja suurentelemalla muiden kyseessä olevien yritysten käytöksen merkitystä. Tämä paine ilmenee nyt käsiteltävässä asiassa ABB:n komissiossa järjestetyn kuulemisen aikana ja Tšekin puolueellisista lausunnoista kilpailuviranomaisten samanaikaisesti toteuttamassa menettelyssä.

94 Kantajat lisäävät, että ABB:n lausunnot eivät ole tosiseikkojen tapahtuma-ajalta, ne eivät tuo tarpeeksi täsmennyksiä yhteistoimintajärjestelystä ja ne ovat muuttuneet ajan kuluessa, mikä vähentää niiden todistusarvoa.

95 ABB ei viitannut alkuperäisessä 3.3.2004 päivätyssä hakemuksessaan sakoista vapauttamisesta yhteistoimintajärjestelyn olemassaoloon, johon viitattiin ainoastaan sen 11.3.2004 esittämissä huomautuksissa.

96 Kantajat huomauttavat ABB:n 11.3.2004 esittämistä huomautuksista ensinnäkin, että kun ABB viittaa japanilaisten yritysten osallistumiseen yhteistoimintajärjestelyyn, se näyttää viittaavan JAEPS:ään ja Toshiban ja Melcon yhteisyritykseen TM T & D Corp:iin, joka on vastannut Toshiban ja Melcon toiminnasta kaasueristeisten kytkinlaitteiden alalla vuoden 2002 lokakuun ja vuoden 2005 huhtikuun välillä. Komissio on kuitenkin tulkinnut riidanalaisessa päätöksessään ABB:n lausunnoissa viitattavan paitsi koko rikkomiskauteen vuodesta 1988 alkaen, vaikka TM T & D- tai JAEPS-yrityksiä ei ollut tuolloin olemassa, vaan myös siihen, että näiden kahden yhtiön lisäksi mukana olisivat olleet myös Hitachi ja Hitachi Europe.

97 Kantajat väittävät toiseksi, että ABB antoi 11.3.2004 päivätyissä huomautuksissaan ainoastaan epämääräisiä lausuntoja kartellin kestosta, kun se keskittyi vuosien 1999 ja 2002 väliseen aikaan.

98 Kantajat väittävät kolmanneksi, että ABB:n 11.3.2004 päivättyjen huomautusten epämääräinen ja ristiriitainen luonne antaa sen vaikutelman, että kyse oli pikemminkin kyseisen yrityksen henkilökunnan markkinaolosuhteita koskevasta oletuksesta, mikä asettaa kyseenalaiseksi yhteisen ymmärryksen olemassaolon, kuin todisteesta nimenomaisesta sopimuksesta.

99 Kantajat katsovat neljänneksi, että ABB vahvisti 11.3.2004 päivätyissä huomautuksissaan aivan ensiksi, että kyseiset yritykset katsoivat pääsyn Euroopan markkinoille olevan oikeudellisten, teknisten ja kaupallisten esteiden vuoksi vaikeaa, jopa mahdotonta. Kantajat väittävät, että näissä olosuhteissa kyseisiltä markkinoilta poisjäämistä koskevan sitoumuksen sisältävällä nimenomaisella sopimuksella ei olisi ollut mitään kohdetta.

100 Kantajat väittävät viimeiseksi, että ABB on 4.10.2005 päivätyissä huomautuksissaan, jotka esitettiin kantajien huomautusten ja muiden japanilaisten tuottajien huomautusten, joissa selitettiin näiden esteiden olemassaoloa, esittämisen jälkeen, muuttanut aikaisempia lausuntojaan yhteistoimintajärjestelystä, kun se ilmoitti, että esteet eurooppalaisille markkinoille pääsylle olivat ylitettävissä ja että japanilaisten tuottajien pääsy markkinoille oli siksi taloudellisesti mahdollista. Tällaisen myöhään esitetyn lausunnon, jossa muutetaan radikaalisti aikaisempia lausuntoja, todistusarvo on kantajien mukaan kyseenalainen.

101 Komissio kiistää kantajien väitteiden paikkansapitävyyden.

– Unionin yleisen tuomioistuimen arviointi asiasta

102 ABB:n sellaisten lausuntojen uskottavuudesta, jotka se on esittänyt sakoista vapauttamista koskevan hakemuksen yhteydessä, on todettava, kuten edellä 72 ja 73 kohdassa on todettu, että pelkästään se seikka, että pyydetään yhteistyötä koskevan tiedonannon soveltamista tämän vapautuksen saamiseksi, ei välttämättä kannusta esittämään vääristeltyjä todisteita muiden yritysten osallistumisesta kartelliin.

103 Erityisolosuhteet, jotka väitetysti ovat osoitus ABB:hen kohdistuneesta paineesta, eivät voi vaikuttaa tähän toteamukseen. Komissiossa järjestetyn kuulemisen aikana ABB nimittäin ainoastaan esitti kartellin tosiseikat ja väitti, että sen komissiolle ilmoittamilla tosiseikoilla voidaan perustella se, että sille myönnetään vapautus sakoista. Tšekin kilpailuviranomaisen toteuttaman menettelyn aikana ABB:n osuus käsitti näiden kahden osion lisäksi tosiseikkojen ja väitetiedoksiannosta tehtyjen huomautusten oikeudellista arviointia koskevan osion. Ei kuitenkaan näytä siltä, että ABB olisi

mennyt näissä kahdessa tapauksessa pidemmälle kuin mitä voidaan odottaa yritykseltä, joka on pyytänyt vapautusta sakoista ja joka haluaa varmistaa sille myönnetyn ehdollisen vapautuksen säilyttämisen olemalla täydellisellä tavalla yhteistyössä kyseisen viranomaisen kanssa. Siksi ei ole katsottava, että ABB:n lausuntojen uskottavuus on kyseenalaistettava sillä perusteella, että tämä on pyytänyt sakoista vapauttamista.

104 Kantajien väitettä, joka perustuu siihen, että ABB:n lausunnot eivät ole tosiseikkojen tapahtuma-ajalta, ei myöskään voida hyväksyä. On todettava yhtäältä, että yrityksen komissiolle sakoista vapauttamista koskevan hakemuksen yhteydessä antamat lausunnot eivät määritelmänsä puolesta voi olla syntyneet ajallisesti samanaikaisesti koko väitetyn rikkomisajanjakson kanssa, mutta tämä ei poista niiltä niiden todistusarvoa. On toisaalta todettava, että ABB on väittänyt nyt käsiteltävässä asiassa yhteistoimintajärjestelyn olleen olemassa 11.3.2004 alkaen, toisin sanoen ennen riidanalaisessa päätöksessä todetun rikkomisen loppumista.

105 ABB:n eri lausuntojen sisällöstä on todettava ensiksi, että sille ei ole annettava erityistä merkitystä, ettei yhteistoimintajärjestelyä mainita alkuperäisessä, eli 3.3.2004 päivätyssä hakemuksessa sakoista vapauttamisesta. On nimittäin normaalia, että kyseinen yritys ei ollessaan ensimmäistä kertaa yhteydessä komissioon sakoista vapauttamista koskevan hakemuksen takia kuvaile yksityiskohtaisesti kaikkia puolia rikkomisesta, jonka olemassaolon se aikoo paljastaa.

106 On lisäksi mainittava, että vaikka ABB ei maininnut alkuperäisessä pyynnössään yhteistoimintajärjestelyä nimenomaisesti, se ilmoitti kuitenkin, että JAEPS ja TM T & D olivat kartellin osallistujamaiden joukossa ja että se kattoi kaikki Euroopan unionin jäsenmaat. Tämä toteamus viittaa näin ollen siihen, että ABB katsoi näiden kahden yrityksen osallistuneen yhteistoimintajärjestelyyn.

107 On todettava toiseksi, että ABB viittasi 11.3.2004 esittämissään huomautuksissa, eli ennen kuin sille myönnettiin ehdollinen vapautus sakoista, nimenomaisesti yhteistoimintajärjestelyyn, jonka nojalla kaksi japanilaista yhtiötä eivät aikoneet esittää tarjouksia eurooppalaisista hankkeista ja eurooppalaiset yhtiöt japanilaisista hankkeista.

108 Tässä yhteydessä on luonnollista, että ABB viittasi kahteen japanilaiseen yhtiöön, eli JAEPS:ään ja TM T & D:hen, sillä näiden lausuntojen tekohetkellä Hitachin, Fujin, Toshiban ja Melcon kaasueristeisiä kytkinlaitteita koskeva toiminta oli ryhmitelty näiden yhteisyritysten alle. Komissiolla oli kuitenkin oikeus tulkita tämä lausunto osoitukseksi siitä, että nämä yritykset osallistuivat itse yhteistoimintajärjestelyyn. ABB oli nimittäin täsmentänyt jo alkuperäisessä pyynnössään, että sen tiedon mukaan kartelli oli ollut olemassa yli 10 vuotta, mikä viittaa siihen, että kartellin aloitettiin paljon ennen JAEPS:n ja TM T & D:n perustamista.

109 ABB:n 11.3.2004 esittämien huomautusten ja sen alkuperäisen pyynnön yhteistarkastelu mahdollistaa myös kantajien sen väitteen hylkäämisen, jonka mukaan ABB ei ole esittänyt täsmennyksiä kartellin kestosta. ABB on nimittäin ilmoittanut alkuperäisessä pyynnössään kartellin toimineen vähintään vuodesta 1994 alkaen, ja sen 11.3.2004 esittämät huomautukset eivät ole ristiriidassa tämän toteamuksen kanssa.

110 On lisäksi todettava, että ABB on kyllä ilmoittanut yhteistoimintajärjestelyn perustuneen siihen, että eurooppalaiset asiakkaat eivät ottaneet hyvin vastaan japanilaisia tuottajia, jotka kohtasivat tiettyjä esteitä eurooppalaisilla markkinoilla. ABB:n 11.3.2004 esittämistä huomautuksista ilmenee kuitenkin selvästi, että sen mukaan mainitut japanilaiset yritykset eivät ainoastaan todenneet näiden esteiden olemassaoloa, vaan sitoutuivat suhteessa eurooppalaisiin kumppaneihinsa jäämään pois Euroopan talousalueen markkinoilta. Sen sijaan, että esteet kyseisille markkinoille pääsylle olisivat vieneet yhteistoimintajärjestelyltä kohteen, ne olivat pikemminkin

tekijä, joka johti kyseisen järjestelyn syntymiseen. On siksi todettava, ettei tällainen toteamus ole ristiriitainen, sillä tuottajalle on luonnollista markkinoiden uudelleen jakamisen tilanteessa, jollaisen komissio väittää olevan kyseessä nyt käsiteltävässä asiassa, jättää kilpailijoilleen markkinat, joilla sen asema on heikko.

111 Kolmanneksi kantajien sellaiset väitteet on hylättävä, joiden mukaan ABB:n 4.10.2005 esittämät huomautukset ovat ristiriidassa sen aikaisempien lausuntojen kanssa. ABB nimittäin vahvisti näissä huomautuksissa yhteistoimintajärjestelyn olemassaolon. Vaikka ABB korosti tässä yhteydessä, että esteet, joita japanilaiset tuottajat kohtasivat, jos ne halusivat päästä Euroopan talousalueen markkinoille, olivat ylitettävissä, tämä toteamus ei kuitenkaan ole ristiriidassa 11.3.2004 annettujen lausuntojen kanssa, joissa ei mainittu, että pääsy kyseisille markkinoille oli mahdotonta, vaan todettiin ainoastaan sen olevan vaikeaa.

112 Toisin kuin kantajat väittävät, ABB:n 4.10.2005 esittämissä huomautuksissa on näin ollen kyse selvennyksestä, joka on johdonmukainen sen aikaisempien lausuntojen kanssa.

113 Kaiken edellä esitetyn perusteella on pääteltävä, että ABB:n lausunnot ovat omiaan näyttämään toteen yhteistoimintajärjestelyn olemassaolon, sillä niissä viitataan kyseisen järjestelyn olemassaoloon, kuvaillaan kyseisen järjestelyn olennainen sisältö ja annetaan viitteitä sen kestosta ja osallistujista.

114 On lisäksi todettava, että ABB:n lausunnot ovat johdonmukaisia, ne on annettu yrityksen nimissä ja niiden sisällöstä ilmenee, että ne perustuvat sisäisiin tutkimuksiin sekä keskusteluihin kyseisen yrityksen työntekijöiden kanssa. Niille on siksi annettava

tietty todistusarvo. Edellä 68 kohdassa mainitun oikeuskäytännön perusteella niiden sisällön tukena on kuitenkin oltava muita todisteita.

ABB:n työntekijöiden ja yhden entisen työntekijän todistajanlausunnot

– Asianosaisten lausumat

115 Kantajat toistavat ensiksikin väitteensä, jonka mukaan ABB:n esittämien seikkojen todistusarvoa laskee se, että kyseinen yritys on pyytänyt sakoista vapauttamista.

116 Kantajat täsmentävät tästä, että ABB:n työntekijöiden ja yhden entisen työntekijän todistajanlausunnot esitettiin vuoden 2005 syyskuussa pidettyjen haastattelujen aikana, eli 18 kuukautta ensimmäisen sakoista vapauttamista koskevan hakemuksen esittämisen jälkeen, komission pyynnöstä ja sen henkilökunnan sekä ABB:n oikeudellisen neuvonantajan, joka jopa puuttui aktiivisesti M:n haastatteluun, läsnä ollessa.

117 Kantajien mukaan tietyt huomautukset näiden haastattelujen aikana myös osoittavat, että valmistelevia kokouksia oli pidetty etukäteen ja että oli laadittu vähintään kirjallinen muistio. Kantajat katsovat erityisesti, että M:n lausunnot näyttävät seuranneen ABB:n ulkoisen neuvonantajan kanssa pidetystä valmistelevasta haastattelusta, joka järjestettiin kuulemispäivänä. Tästä huolimatta eri todistajanlausuntojen välillä oli epäjohdonmukaisuuksia.

118 Todistajille oli lisäksi tiedotettu haastattelujen merkityksestä ABB:n sakoista vapauttamista koskevan hakemuksen lopputulokselle. Kantajien mukaan todistajien henkilökohtaisena intressinä oli siksi esittää komissiolle seikkoja, jotka tukevat yhteistoimintajärjestelyn olemassaoloa. Kantajat katsovat erityisesti, että M:n ainut motivaatiotekijä menettelyyn osallistumiselle oli ABB:n M:lle tämän eläkkeen aikana myöntämien etuuksien säilyttäminen.

119 Kantajien mukaan ei sen sijaan ollut olemassa riskiä siitä, että todistajanlausunnot olisivat aiheuttaneet vahinkoa ABB:lle, sillä niitä arvioitaisiin suotuisasti käsiteltäessä kyseisen yrityksen hakemusta sakoista vapauttamiseksi.

120 Todistajien lausuntoja ei myöskään ollut laadittu kirjallisesti ja todistajat eivät tutkineet niitä uudelleen niiden paikkansa pitävyyden varmistamiseksi. Niitä ei siksi ollut laadittu syvällisen pohdiskelun pohjalta. Todistajat antoivat lausuntonsa työntekijän tai entisen työntekijän ominaisuudessa eivätkä ABB:n virallisina edustajina.

121 Kantajat lisäävät, että haastatellut henkilöt eivät useissa tapauksissa olleet niiden tapahtumien välittömiä todistajia, joihin he viittasivat. Erityisesti M ei ollut yhteistoimintajärjestelyn alkuperän tai edes sen väitetysti 15.4.1988 tapahtuneen aloittamisen välitön todistaja, sillä hän antoi ymmärtää, että järjestely oli mahdollisesti jo olemassa, kun hän ei ollut vielä edes syntynyt.

122 Kantajat toteavat lisäksi, että M:n syyskuussa 2005 esittämä todistajanlausunto on monilta osin ristiriidassa ABB:n aikaisempien huomautusten kanssa, jotka perustuivat M:n aikaisempiin lausuntoihin, ja hänen käyttämänsä termit olivat epätarkkoja ja komission tai ABB:n ulkoisen neuvonantajan ehdottamia. Se seikka, ettei hän

muistanut, että GE-sopimus oli ollut olemassa ennen vuoden 2006 marraskuuta, tekee lisäksi hänen uskottavuutensa todistajana entistä epäilyttävämmäksi.

123 Kantajien mukaan komissio on itse myöntänyt M:n todistajanlausunnon heikon todistusarvon, kun se valikoi, mitä seikkoja se aikoisi siitä käyttää.

124 Kantajat ovat todenneet todistajanlausuntojen sisällöstä, että kukaan todistajista ei kyennyt vahvistamaan yhteistoimintajärjestelyn kestoa, sillä M oli arvioinut, että kiintiösopimuksen mekanismi – ja siksi implisiittisesti myös itse järjestely – päättyi vuonna 2002, kun taas toiset todistajat väittivät, että järjestely oli voimassa erilaisina ajanjaksoina vuosien 2002 ja 2004 välillä. Kukaan todistajista ei myöskään käyttänyt termiä ”yhteistoimintajärjestely”, eikä väitteitä kartellin olemassaolosta esitetty vapaaehtoisesti, vaan komission kehotuksesta.

125 Kantajat täsmentävät tästä, että vaikka komissio oli todennut yhteistoimintajärjestelyn olemassaolon Wi:n kanssa järjestetyn haastattelun aikana, tämä oli pystynyt esittämään huomioita ainoastaan vuoden 2002 heinäkuun ja vuoden 2004 tammikuun välisestä ajasta. P:n huomiot yhteistoimintajärjestelystä olivat yhtä epämääräisiä, mikä johti siihen, että komissio yritti suostutella hänet korvaamaan epätarkat termit selvemmillä muotoiluilla, jotka vahvistaisivat komission näkemyksen. V-A puolestaan oli ilmoittanut komissiolle haastattelussaan aivan aluksi, että Eurooppa ja Pohjois-Amerikka oli suljettu kartellista pois. Kuten P:n kanssa, komissio oli tuonut yhteistoimintajärjestelyn käsitteen myöhemmin mukaan keskusteluun. Nämä kolme todistajanlausuntoa ovat näin ollen epätarkkoja ja epäjohdonmukaisia eivätkä ne siksi ole syvällisen pohdiskelun lopputulos.

126 M:n todistajanlausunnosta kantajat väittävät, että M:n alkuperäinen lausunto markkinoiden vastavuoroisesta suojelusta koski tuottajamaiden käsitettä eikä yhteistoimintajärjestelyä, sellaisena kuin komissio on sen määritellyt. Kantajat pitävät M:n lausuntoja yhteistoimintajärjestelystä lisäksi epämääräisinä.

127 Kantajat ovat niin ikään huomauttaneet, että M ei ollut vahvistanut, että japanilaiset tuottajat pystyisivät myymään kaasueristeisiä kytkinlaitteita eurooppalaisilla markkinoilla. Jopa ABB:n ulkopuolisen neuvonantajan, joka oli yrittänyt ohjailla todistajaa, väliintulon jälkeen tämä oli nimittäin todennut ainoastaan, että japanilaisten tuottajien osallistuminen eurooppalaisille markkinoille oli hyvin harvinaista.

128 Komissio kiistää kantajien väitteiden paikkansapitävyyden.

– Unionin yleisen tuomioistuimen arviointi asiasta

129 Ensiksi on huomautettava, että ABB:n työntekijöiden ja yhden entisen työntekijän todistajanlausunnot eivät ole ABB:n lausunnoista erillisiä ja itsenäisiä todisteita, sillä todistajanlausunnot on annettu komissiolle ABB:n aloitteesta tämän yhteistyövelvoitteen perusteella, joka seuraa yhteistyötä koskevasta tiedonannosta, ja ABB:n ulkoisen neuvonantajan läsnäoloa hyödyntämällä. Siksi kyseiset todistajanlausunnot eivät ole sellaisia, jotka voisivat tukea ABB:n lausuntoja edellä 68 kohdassa mainitussa oikeuskäytännössä tarkoitetulla tavalla. Ne pikemminkin täydentävät näitä ABB:n lausuntoja, joiden sisältöä ne voivat täsmentää ja konkretisoida. Siksi myös niillä on oltava tukenaan muita todisteita.

130 Siltä osin kuin kantajat viittaavat sakoista vapauttamista pyytäneen yrityksen työntekijöiden ja entisen työntekijän todistajanlausuntojen uskottavuuteen on todettava, että edellä 72 ja 73 kohdasta ilmenee, että tällaisiin todisteisiin ei ole syytä suhtautua automaattisesti epäilevästi. Todistajien henkilökohtaisesta motivaatiosta on todettava, että on kyllä mahdollista, että tällaisen yrityksen työntekijät, joiden on toimittava yrityksen edun mukaisesti, haluavat esittää mahdollisimman paljon yrityksen puolesta puhuvia seikkoja, kun otetaan myös huomioon, että heidän yhteistyöllään menettelyssä voi olla positiivinen vaikutus heidän ammatilliseen tulevaisuuteensa. Vaikka tilanne olisi tällainen, kyseiset työntekijät ovat kuitenkin myös tietoisia epätotuudenmukaisten todisteiden esittämisen mahdollisista negatiivisista seurauksista, jotka ovat todennäköisempiä muita tukevia todisteita koskevan vaatimuksen vuoksi.

131 ABB:n entisestä työntekijästä M:stä on todettava, että hänen ei periaatteessa enää tarvitse toimia entisen työnantajansa edun mukaisesti siltä osin kuin on kyse vapaaehtoisesta osallistumisesta hallinnolliseen menettelyyn. Tämä seikka tarkoittaa kuitenkin myös sitä, ettei hänellä periaatteessa ole intressiä esittää tässä yhteydessä epätotuudenmukaisia todisteita. Tässä yhteydessä on todettava, että M oli todistajanlausuntonsa esittämisen aikaan jo eläkkeellä. Ei näin ollen näytä siltä, että hänen yhteistyön puutteensa hallinnollisen menettelyn aikana olisi johtanut hänelle epäsuotuisiin seurauksiin etenkään ABB:n hänelle väitetysti myöntämien etuuksien osalta.

132 Se seikka, että sakoista vapauttamista koskevan hakemuksen esittämisen ja todistajien kanssa järjestettyjen haastattelujen välillä oli tietty viive, ei myöskään aseta sellaisenaan kyseenalaiseksi todistajanlausuntojen todistusarvoa. On nimittäin perusteltua, että komissio hankkii lisätodisteita tutkintansa aikana, jotta sillä on käytössään kaikki merkitykselliset todisteet rikkomisen olemassaolon arvioimiseksi etenkin kyseessä olevien yritysten huomautusten valossa.

133 Todistajanlausuntojen esittämisen ja tosiseikkojen, joihin ne perustuvat, välillä kulunut aika voi sen sijaan olla merkityksellinen todistuksen uskottavuutta arvioitaessa, kun otetaan huomioon, että todistajat voivat pääsääntöisesti antaa yksityiskohtaisemman ja luotettavamman todistajanlausunnon viimeaikaisista tapahtumista. On kuitenkin niin, että nyt käsiteltävässä asiassa kulunut aika todistajanlausuntojen esittämisestä vuoden 2005 syyskuussa eri todistajien kartelliin osallistumisen loppumiseen saakka, eli vuoden 2004 toukokuuhun V-A:lla, W:llä ja P:llä ja vuoden 2002 kesäkuuhun M:llä, ei ole riittävän pitkä vaikuttaakseen lausuntojen uskottavuuteen.

134 ABB:n ulkopuolisen neuvonantajan läsnäolo haastattelujen aikana ei ole myöskään yleisesti vaikuttanut todistajanlausuntojen uskottavuuteen, koska todistajanlausunnot esitettiin ABB:n yhteistyövelvoitteen perusteella, joka sille seuraa yhteistyötä koskevasta tiedonannosta, ja koska todistajat ilmoittivat nimenomaisesti haastattelujensa alussa, että he toivoivat avustusta kyseiseltä neuvonantajalta.

135 On kyllä totta, että ABB:n ulkoinen neuvonantaja tuli väliin tiettynä hetkenä M:n haastattelun aikana ehdottaakseen tälle, että japanilaisille tuottajille voisi olla edullista päästä eurooppalaisille markkinoille, mistä M ei vaikuttanut olevan vakuuttunut. On siksi katsottava, että M:llä oli epäilyksiä tällaisen toimenpiteen taloudellisesta intressistä, mikä on otettava huomioon hänen todistajanlausuntonsa sisältöä arvioitaessa. Kantajat eivät kuitenkaan selitä, kuinka tämä ABB:n ulkopuolisen neuvonantajan väliintulo vaikuttaa M:n todistajanlausunnon uskottavuuteen muilta osin.

136 Etukäteisen muistion laatimisesta ja valmistelevien haastattelujen sisällöstä on todettava, ettei ole yllättävää, että yritys, joka on pyytänyt sakoista vapauttamista, on identifioinut etukäteen hakemukselleen merkitykselliset tosiseikat ja todistajat, jotka pystyvät lausumaan näistä tosiseikoista, ja analysoinut heidän kanssaan heidän tuntemuksensa näistä seikoista.

137 Ei myöskään voida katsoa, että kyseiset todistajanlausunnot eivät voisi johtaa ABB:lle vahingollisiin seurauksiin. Koska haastattelut järjestettiin ennen väitetiedoksiannon tiedonantoa, ABB tai sen työntekijät ja entinen työntekijä eivät voineet olla varmoja niiden väitteiden laajuudesta ja tarkasta sisällöstä, joita ABB:tä kohtaan esitettäisiin.

138 Kantajat väittävät sen sijaan oikein, että kyseiset todistajanlausunnot eivät näytä olevan syvällisen pohdinnan tulos ja että niitä ei ole myöskään tarkistettu jälkikäteisen harkinnan ja lisäarvioiden perusteella. Todistajanlausunnot on nimittäin annettu suullisesti, eikä ole jälkeä siitä, että komissio olisi esittänyt todistajille etukäteen kirjallisia kysymyksiä tai että todistajanlausuntojen antajat olisivat arvioineet tai tarkistaneet jälkikäteen lausuntojaan yhteistoimintajärjestelystä ja Euroopan talousalueen markkinoille pääsyn esteistä.

139 Ei myöskään näytä siltä, että todistajat olisivat antaneet lausuntoja ABB:n virallisina edustajina. On todettava ensiksikin, että tästä roolista ovat ilmeisesti pääasiallisesti vastannet ABB:n ulkopuoliset neuvonantajat, jotka ovat antaneet edellä 102–114 kohdassa tarkastellut lausunnot. Kuten edellä 131 kohdassa on lisäksi todettu, M ei enää hetkellä, jolloin hän antoi todistajanlausuntonsa, lähtökohtaisesti ollut velvoitettu toimimaan entisen työnantajansa intressissä, eikä ole olemassa myöskään viitteitä siitä, että hän tai jokin toinen todistaja olisi valmistautunut järjestelmällisesti haastatteluun konsultoimalla muita ABB:n työntekijöitä ja ABB:n hallussa olleita asiakirjoja. Lopuksi on todettava, että komission kysymykset haastattelujen aikana eivät koskeneet ABB:n virallista kantaa käsitellyistä asioista, vaan pikemminkin eri todistajilla yksilöinä olleita tietoja.

140 Kantajien väite, jonka mukaan haastatellut henkilöt eivät usein olleet kyseisten tapahtumien välittömiä todistajia, on hylättävä. Todistajanlausunnoista nimittäin ilmenee, että neljä todistajaa osallistui henkilökohtaisesti kartellin toimintaan. Erityisesti M oli yksi ABB:n edustajista kartellissa vuosien 1988 ja 2002 välillä, eli melkein koko

kartellin olemassaolon ajan, jolloin ABB puolestaan oli yksi kartellin päätoimijoista. M on siis välitön ja etuoikeutettu todistaja olosuhteille, joista hän lausui.

141 Tässä yhteydessä on myönnettävä, että M on vahvistanut todistajanlausunnossaan, ettei hän ollut läsnä yhteistoimintajärjestelystä sovittaessa, mikä tapahtui hänen mukaansa ennen kiintiösopimuksen ja Euroopan kiintiösopimuksen allekirjoittamista. Samoin on todettava, että kun häntä haastateltiin siitä, tietääkö hän, viitattiinko yhteistoimintajärjestelyn teemaan kokouksissa, joihin hän osallistui, M vastasi, ettei siihen ollut tarpeellista viitata, sillä yhteistoimintajärjestelyn olemassaolo oli itsestään selvää. Nämä seikat eivät kuitenkaan aseta M:n todistajanlausunnon todistusarvoa kyseenalaiseksi. Yhtäältä on nimittäin todettava, että todistaja voi täysin hyvin olla todistajana pysyvässä ilmiössä, vaikka hän ei ole ollut mukana sitä aloitettaessa. On huomattava toisaalta, että vaikka M ilmoitti, että yhteistoimintajärjestelyä koskevasta kysymyksestä ei ollut keskusteltu nimenomaisesti tapaamisissa, joihin hän osallistui, hänen todistajanlausunnostaan ilmenee, että hänen mielestään asia oli näin sen vuoksi, että kartellin osallistujat ymmärsivät, hyväksyivät ja panivat kyseisen järjestelyn sisällön täytäntöön, ilman että nimenomainen keskustelu olisi ollut tarpeellista. Koska komission viittaama japanilaisten yritysten sitoumus käsitti pelkästään tiettyjen toimien toteuttamatta jättämisen eikä positiivista toimintaa, tämä on lisäksi täysin mahdollista.

142 Kantajat eivät esitä yksityiskohtia väitetyistä epäjohdonmukaisuuksista eri todistajanlausunnoissa. Todistajanlausuntojen vertaaminen – keskenään tai muiden ABB:n esittämien todisteiden kanssa – ei myöskään paljasta epäjohdonmukaisuuksia, jotka voisivat vaikuttaa yhteistoimintajärjestelyn olemassaolosta annettujen lausuntojen uskottavuuteen. Ainut jonkinlaista merkitystä saava eroavaisuus liittyy japanilaisten yritysten taloudelliseen intressiin päästä eurooppalaisille markkinoille. Kuten jäljempänä 156–158 kohdassa kuitenkin todetaan, tiettyjen todistajien kanta tästä ei vaikuta heidän lausuntoihinsa yhteistoimintajärjestelyn olemassaolosta.

143 M:n todistajanlausunnon väitetystä puutteellisuudesta on todettava, ettei ole yllättävää, että todistaja ei muista haastattelun aikana kaikkia kartelliin liittyviä asiakirjoja. On niin ikään todettava, että vaikka M ei nimenomaisesti viitannut GE-sopimukseen haastattelun aikana, hän viittasi kuitenkin kytkinlaitehankkeiden myöntämiseen Euroopan talousalueella ennen kiintiösopimusta laadittujen sopimusten, joihin muun muassa GE-sopimus kuului, perusteella.

144 Lisäksi on todettava, että se seikka, että komissio ei ole viitannut kaikkiin todistajanlausunnon sisältämiin seikkoihin, ei osoita sitä, että tämän todistajanlausunnon todistusarvo on heikko. On nimittäin normaalia, että joillakin seikoilla ei ole merkitystä tai että jotkin seikat ovat osoitettavissa vakuuttavammalla tavalla muilla todisteilla.

145 Todistajanlausuntojen sisällöstä on todettava, että toisin kuin kantajat väittävät, lausunnot kartellin pituudesta ovat johdonmukaisia keskenään sekä komission toteamusten kanssa.

146 M on nimittäin ilmoittanut selvästi, että sääntö, jonka mukaan eurooppalaisten ja japanilaisten tuottajien ryhmät kunnioittavat vastavuoroisesti toistensa kotimaisia markkinoita, oli ollut olemassa jo pitkään ja jopa ennen kiintiösopimusta.

147 M:n lausunto, jonka mukaan kiintiösopimuksen mekanismin soveltaminen lakkasi vuonna 2002, ei sellaisenaan osoita, että myös yhteistoimintajärjestely päättyi. On todettava yhtäältä, että tämän jakson aikana kartellin toimintatavat kehittyivät jonkin verran erityisesti, koska Siemens ja Hitachi-yhtiö aloittivat uudelleen osallistumisensa kyseiseen kartelliin, ja M on siksi voinut arvioida, että kiintiösopimusta, sellaisena kuin se allekirjoitettiin vuonna 1988 ja tarkistettiin sittemmin, oli lakattu soveltamasta. Tämä seikka ei kuitenkaan vaikuta siihen, että vuoden 2002 heinäkuusta alkaen

käyttöön otetut toimintatavat saattoivat myös perustua yhteistoimintajärjestelyyn ja vastaavaan järjestelyyn. Muut ABB:n todistajat kuin M ovat vahvistaneet nimenomaisesti, että asia oli näin nyt käsiteltävässä asiassa, sillä heidän lausunnoistaan ilmenee, että eurooppalaisten ja japanilaisten välinen yhteistoimintajärjestely, joka koski kotimaisten markkinoiden kunnioittamista, oli olemassa aikana, jolloin he olivat mukana kartellin toiminnassa, eli vuoden 2002 heinäkuun ja vuoden 2004 välillä.

148 On todettava toisaalta, että M jäi vuoden 2002 kesäkuussa varhaiseläkkeelle sen jälkeen, kun hänen uusi esimiehensä havaitsi kilpailuoikeuden vastaisia toimia. Tämä seikka selittää, miksi M:llä ei ollut yksityiskohtaisia tietoja vuoden 2002 heinäkuun jälkeen toimeen pannuista kartellin toimintatavoista.

149 Ei myöskään voida väittää, että todistajien viittaukset yhteistoimintajärjestelyyn ovat epämääräisiä tai että heidän reaktionsa eivät olisi olleet spontaaneja. Kukin todistajista on nimittäin maininnut omilla sanoillaan Euroopan ja Japanin markkinoita koskevan erityisen tilanteen, mikä vastaa komission väitettä yhteistoimintajärjestelystä.

150 Toisin kuin kantajat väittävät, Wi ilmoitti, että japanilaisten yritysten puuttuminen eurooppalaisilta markkinoilta johtui japanilaisten ja eurooppalaisten markkinoiden suojelujärjestelmästä, joka perustui siihen, että kumpikaan tuottajaryhmä ei halunnut, että toinen ryhmä sekaantuu toisen kotimaisille markkinoille. Vaikka komission edustaja palasi aiheeseen myöhemmin haastattelun aikana ottamalla esiin yhteistoimintajärjestelyn käsitteen, hän kuitenkin ainoastaan selvitti käsitettä, jonka Wi oli ottanut esille spontaanisti.

151 P viittasi spontaanisti sellaiseen yhteiseen sopimukseen japanilaisten yritysten kanssa, jonka perusteella viimeksi mainitut jättäytyisivät osallistumasta eurooppalaisille

markkinoille ja eurooppalaiset yritykset japanilaisille markkinoille. Komission edustaja palasi myöhemmin myös tässä tapauksessa tähän kysymykseen, jolloin hän kuitenkin ainoastaan tarkisti, oliko hänen ymmärryksensä aikaisemmista spontaaneista toteamuksista oikea.

152 V-A:n tapauksessa komissio ei esitellyt yhteistoimintajärjestelyn käsitettä vaan ainoastaan kysyi todistajalta, oliko hän tietoinen jonkinlaisesta järjestelystä eurooppalaisten ja japanilaisten tuottajien välillä. Vastatessaan tähän kysymykseen V-A mainitsi japanilaisten ja eurooppalaisten tuottajien välisen sellaisen sopimuksen olemassaolon, jonka perusteella eurooppalaiset yritykset eivät ”hyökkäisi” japanilaisia yrityksiä vastaan japanilaisilla markkinoilla ja päinvastoin. V-A ilmoitti lisäksi osallistuneensa eurooppalaisten yritysten ja japanilaisen yrityksen edustajan väliseen nimenomaiseen keskusteluun tämän sopimuksen noudattamisesta, mikä johtui japanilaisten yritysten yrityksistä päästä eurooppalaisille markkinoille.

153 V-A ilmoitti väitetystä tiettyjen alueiden sulkemisesta pois maailmanlaajuisen kartellin soveltamisalueelta yhtäältä, että Pohjois-Amerikka oli suljettu pois erityisestä syystä, nimittäin kartellin paljastumiseen liittyvän sanktioriskin vuoksi. Hän selitti toisaalta, että Länsi-Euroopan maiden sulkeminen pois merkitsi, että eurooppalaiset tuottajat eivät keskustelleet kytkinlaitehankkeista niiden tapaamisten aikana, joiden aikana hän oli läsnä ja jotka järjestettiin aiemmin kiintiösopimuksella ja Euroopan kiintiösopimuksella säännellyn maailmanlaajuisen kartellin yhteydessä, vaan toisissa tilaisuuksissa. Nämä lausunnot ovat kuitenkin täysin yhteensopivia sekä kyseisten sopimusten että komission lausuntojen kanssa.

154 M on puolestaan ilmoittanut todistajanlausunnossaan, että japanilaisilla ja eurooppalaisilla tuottajilla oli kotimaisten markkinoiden vastavuoroiseen suojeluun liittyvä järjestely ennen kiintiösopimusta, että kyseinen järjestely oli välttämätön edellytys muiden alueiden sopimusten tekemiselle ja että näiden sääntöjen noudattaminen tarkoitti sitä, että japanilaiset tuottajat eivät tunkeutuisi eurooppalaisten tuottajien kotimaisille markkinoille, vaikka ne tähän teknisesti pystyisivät. M esitti tässä yhteydessä

niin ikään selvennyksiä ilmoittamis- ja kiintiöönlukemismekanismista sekä siitä, että kytkinlaitehankkeet tuottajamaissa eivät olleet keskustelujen kohteena näiden kahden tuottajaryhmän välillä ja että niitä ei laskettu kiintiösopimuksessa tarkoitettuihin kiintiöihin.

155 M:n lausunnot vahvistavat siksi komission väittämän yhteistoimintajärjestelyn olemassaolon, eikä niitä voida pitää epämääräisinä, sillä ne tuovat täsmennyksiä kyseisen järjestelyn kestosta, sisällöstä ja osallistujista. Täsmennysten puuttuminen järjestelyn toimeenpanosta ei ole yllättävää, kun otetaan huomioon, että osallistujien pääasiallisena osallistumistapana oli olla olematta aktiivisia tietyillä markkinoilla. M on lisäksi kuvaillut yhteistoimintajärjestelyn osaa, joka edellyttää toimeenpanotoimia, toisin sanoen ilmoittamis- ja kiintiöönlukemismekanismia.

156 Kuten edellä 135 kohdassa kuitenkin on todettu, M ei ollut vakuuttunut japanilaisten yritysten taloudellisesta intressistä päästä eurooppalaisille markkinoille. Hänen näkemyksensä jakanut P katsoi japanilaisten tuottajien arvelleen todennäköisesti, ettei toimenpide ollut perusteltavissa taloudellisesti. Kahden muun todistajan, eli Wi:n ja V-A:n, mukaan tällaiseen toimenpiteeseen oli olemassa taloudellinen intressi.

157 M:n ja P:n kanta ei kuitenkaan vaikuta siihen, että neljä todistajaa ilmoitti japanilaisten yritysten olleen sitoutuneita olemaan tunkeutumatta Euroopan talousalueen markkinoille, vaikka ne tähän teknisesti pystyisivät, riippumatta siitä, ettei tällaiselle sitoumukselle mahdollisesti ollut välitöntä taloudellista syytä.

158 Tässä yhteydessä on huomautettava niin ikään, että toisin kuin kantajat väittävät, se, että japanilaisilla tuottajilla ei mahdollisesti ollut taloudellista intressiä päästä Euroopan talousalueen markkinoille tietyllä hetkellä, ei poista nyt käsiteltävässä asiassa kyseessä olevan kaltaiselta yhteistoimintajärjestelyltä sen kohdetta. Järjestely voi nimittäin yhtäältä poistaa jäljelle jäävän riskin kyseisille markkinoille tunkeutumisesta tulevaisuudessa kilpailutilanteen muuttuessa ja taata siksi pitkäaikaisen turvan kahdelle tuottajaryhmälle stabilisoimalla niiden etuoikeutetut asemat. Se voi toisaalta myös olla perustana kahden ryhmän väliselle vastavuoroiselle luottamukselle. M:n lausuntojen mukaan tällainen luottamus oli nimittäin tarpeellinen kartellin toimeen panemiseksi maailmanlaajuisesti.

159 Tästä on pääteltävä ensiksikin, että kyseisten neljän todistajan lausunnot ja erityisesti M:n lausunnot ovat uskottavia, koska ne tulevat niiden tapahtumien välittömiltä todistajilta, joihin ne liittyvät, ja käsiteltävän asian olosuhteista ei ilmene, että kyseisillä todistajilla olisi ollut perusteita esittää vääristeltyjä todisteita.

160 Nämä neljä todistajanlausuntoa ovat myös johdonmukaisia keskenään sekä suhteessa ABB:n esittämiin muihin todisteisiin yhteistoimintajärjestelyn olemassaolosta ja perustavanlaatuista sisällöstä. Todistajat ovat näin ollen vahvistaneet sellaisen yhteistoimintajärjestelyn olemassaolon, jossa japanilaiset yritykset sitoutuivat olemaan tunkeutumatta kytkinlaitehankkeiden eurooppalaisille markkinoille ja eurooppalaiset yritykset sitoutuivat olemaan tunkeutumatta näiden samojen tuotteiden japanilaisille markkinoille. Neljä todistajaa on niin ikään vahvistanut, että pääsy eurooppalaisille markkinoille oli teknisesti mahdollista, vaikka sille oli olemassa tiettyjä esteitä. Vaikka heidän näkökantansa eroavat kysymyksessä japanilaisten yritysten taloudellisesta intressistä päästä eurooppalaisille markkinoille, on todettava, ettei tällä seikalla ole merkitystä nyt käsiteltävässä asiassa, kun otetaan huomioon yhteistoimintajärjestelyn olemassaoloon liittyvät lausunnot, kuten on todettu edellä 156–158 kohdassa.

161 Lopuksi on todettava, että neljä todistajaa esitti tarkan ja täydellisen kuvan yhteistoimintajärjestelystä, kun otetaan huomioon yksittäisten todistajien tietojen erilainen taso. Etenkin M selvitti todistajanlausunnossaan yksityiskohtaisesti kyseisen järjestelyn sisältöä, syytä ja toimintaa.

162 Kaiken edellä esitetyn perusteella on katsottava, että ABB:n työntekijöiden ja yhden entisen työntekijän todistajanlausunnot ovat yhteistoimintajärjestelyn olemassaoloa koskevia aihetodisteita, joilla on korkea todistusarvo.

Fujin esittämät todisteet

– Asianosaisten lausumat

163 Kantajat väittävät, että Fujin vastaus väitetiedoksiantoon ei ole tarpeeksi täsmällinen ja yksityiskohtainen todiste, jotta se voisi toimia ABB:n todisteiden tukena, ja se ei siksi voi toimia myöskään komission yhteistoimintajärjestelyn olemassaoloa koskevien väitteiden tukena.

164 Kantajien mukaan Fuji ei ensinnäkään täsmentänyt, kuinka se sai tietää yhteistoimintajärjestelyn olemassaolosta, eikä se todennut, milloin järjestelystä sovittiin, missä muodossa, ketkä olivat sen osallistujia tai pantiinko järjestely toimeen.

165 Kantajat väittävät toiseksi, että se seikka, ettei Fuji vahvistanut yhteistoimintajärjestelyn vastavuoroista luonnetta ja että se mainitsi esteet kytkinlaitehankkeiden eurooppalaisille markkinoille pääsyssä, kyseenalaistaa kyseisen järjestelyn hyödyllisyyden. Kantajat katsovat tästä, että yhteistoimintajärjestelyn vastavuoroista luonnetta ei voida johtaa siitä seikasta, että japanilaisilla tuottajilla ei ollut minkäänlaista intressiä hyväksyä yksipuolista järjestelyä. Kantajat väittävät, että japanilaisilla tuottajilla ei ollut intressiä sopia minkäänlaisesta järjestelystä, sillä eurooppalaisilla yrityksillä ei ollut pääsyä japanilaisille markkinoille.

166 Kantajat väittävät kolmanneksi, että H:n todistajanlausunnon ja Fujin työntekijöiden ja entisten työntekijöiden muiden todistajanlausuntojen välillä vallitsevat epäjohdonmukaisuudet sekä yhteistoimintajärjestelyn olemassaolosta että Euroopan talousalueelle pääsyn teknisistä ja taloudellisista esteistä asettavat yleisesti Fujin todisteiden todistusarvon kyseenalaiseksi.

167 Kantajat väittävät neljänneksi, että Fujin väitetiedoksiantoon antaman vastauksen väitteet ovat ristiriidassa sen myöhemmin esittämän sakoista vapautumista ja niiden alentamista koskevan pyynnön kanssa.

168 Kantajat huomauttavat viidenneksi, ettei komissio alentanut Fujin sakkoa yhteistyötä koskevan tiedonannon perusteella, mikä viittaa siihen, etteivät Fujin todisteet tukeneet yhteistoimintajärjestelyn olemassaoloa.

169 Komissio kiistää kantajien väitteiden paikkansapitävyyden.

– Unionin yleisen tuomioistuimen arviointi asiasta

170 Fuji ilmoitti väitetiedoksiantoon antamassaan vastauksessa, että se oli tietoinen yhteistoimintajärjestelystä, jonka perusteella japanilaiset yritykset eivät aikoneet yrittää päästä eurooppalaisille markkinoille, ja se täsmensi, että pääasiallinen syy siihen, ettei Fuji ollut Euroopan talousalueen markkinoilla, oli, että se ei ollut kaasueristeisten kytkinlaitteiden merkittävä ja uskottava toimittaja Euroopassa.

171 Aivan ensiksi on myönnettävä, että mainittu lausunto on melko epämääräinen, sillä Fuji ainoastaan viittaa japanilaisten tuottajien sitoumukseen jäädä pois eurooppalaisilta markkinoilta. Näin tehdessään Fuji kuitenkin esittää todisteen, joka tukee ABB:n todisteiden osoittamaa olennaisinta seikkaa, josta komissio moittii japanilaisia tuottajia. Siksi kyseinen lausunto ei ole merkityksetön nyt käsiteltävässä asiassa. Näin on sitäkin suuremmalla syyllä, sillä Fujin tiedossa olevien seikkojen sisällön rajoittuneisuus on selitettävissä sen toissijaisella roolilla kartellissa ja erityisesti sillä perusteella, kuten riidanalaisen päätöksen 150 perustelukappaleesta ilmenee, että Fuji oli ainut japanilainen yritys, joka ei ollut jäsen japanilaisten tuottajien ryhmä komiteassa, joka oli vastuussa erityisesti kahden kyseessä olevan tuottajaryhmän välisestä yhteistyöstä kiintiösopimuksen alalla.

172 On todettava toiseksi, että sillä seikalla, ettei Fuji vahvistanut yhteistoimintajärjestelyn vastavuoroista luonnetta, ei ole merkitystä nyt käsiteltävässä asiassa. Kuten edellä 76 kohdassa on todettu, eurooppalaisten tuottajien sitoutuminen kaasueristeisten kytkinlaitteiden japanilaisilta markkinoilta poisjäämisestä voi olla epäsuora todiste japanilaisten yritysten osallistumisesta EY 81 artiklan ja ETA 53 artiklan rikkomiseen, mutta tämä seikka ei kuitenkaan ole välttämätön todiste tässä yhteydessä.

173 On myös totta, että Fuji viittasi lausunnossaan teknisten ja taloudellisten esteiden olemassaoloon Euroopan talousalueen markkinoille pääsyssä. Näihin syihin ei kuitenkaan viitattu ainoana syynä Fujin poissaololle kyseisiltä markkinoilta, vaan

ainoastaan poissaolon pääasiallisena syynä. Kun Fuji mainitsi kyseiset muut esteet, se viittasi heikkoon asemaansa maailmanlaajuisilla markkinoilla, minkä vuoksi se oli epäedullisemmassa asemassa kuin sitä suuremmat kilpailijat, sekä eurooppalaiset että japanilaiset. Siksi ei näytä siltä, että Fujin väitteitä tästä seikasta voitaisiin laajentaa koskemaan muita japanilaisia tuottajia.

174 On myös muistettava, että edellä 110 ja 158 kohdassa on todettu, että esteiden olemassaolo Euroopan talousalueen markkinoille pääsyssä ja tästä mahdollisesti johtuva seuraus, eli se, että japanilaisilta tuottajilta puuttui väitetysti taloudellinen intressi päästä Euroopan talousalueen markkinoille, ei poista nyt käsiteltävän yhteistoimintajärjestelyn kaltaisen järjestelyn olemassaolon merkitystä.

175 On todettava kolmanneksi, että on riidatonta, ettei komissio sisällyttänyt H:n kirjallista todistajanlausuntoa väitetiedoksiannon jälkeen todisteisiin, joihin se aikoi tukeutua. Tätä seikkaa ei siksi voida pitää kantajia vastaan puhuvana seikkana.

176 H:n todistajanlausunnon arvosta kantajien puolesta puhuvana seikkana on todettava, että tämän todistajanlausunnon ja muiden Fujin työntekijöiden ja entisten työntekijöiden todistajanlausuntojen välillä ei voida todeta merkittäviä epäjohdonmukaisuuksia. On erityisesti todettava, että Fujin muut työntekijät ja sen entiset työntekijät eivät ole kiistäneet yhteistoimintajärjestelyn olemassaoloa, vaan ne jättivät ainoastaan lausumatta tästä seikasta. H ei myöskään riitauttanut japanilaisilla yrityksillä Euroopan talousalueen markkinoille pääsyssä ilmenneiden teknisten ja taloudellisten esteiden olemassaoloa.

177 On todettava neljänneksi, etteivät kantajat täsmennä, mitkä ovat väitetyt epäjohdonmukaisuudet Fujin väitetiedoksiantoon antamaan vastaukseen sisältyvän lausunnon ja sen sakoista vapautumista ja niiden alentamista koskevan pyynnön välillä. Kantajien tämä väite on siksi hylättävä.

178 On lisäksi huomautettava, että jotta komissio voi alentaa sakkoja yhteistyötä koskevan tiedonannon 21 kohdan nojalla, kyseisillä todisteilla on oltava merkittävä todistusarvo suhteessa komissiolla jo oleviin todisteisiin.

179 On siksi perusteltua, että yritys, joka toivoo sakkojen alentamista, keskittyy merkittävän lisäarvon tuomiseksi väitetiedoksiantoon lähettämisen jälkeen esitetyssä pyynnössä sakoista vapautumisesta ja niiden alentamisesta niihin seikkoihin, joita ei sen mielestä ole siihen mennessä vielä näytetty toteen oikeudellisesti riittävällä tavalla. Tämä voi nimittäin selittää, miksi kyseinen yritys jättää mainitsematta seikat, jotka se katsoo näytetyn kiistatta toteen aikaisemmin esitetyillä todisteilla.

180 On todettava viidenneksi, että yhteistyötä koskevan tiedonannon 21 kohdan perusteella ei voida sulkea pois sitä, että sellaisten todisteiden esittäminen, joilla on tietty todistusarvo mutta jotka koskevat jo muilla todisteilla toteen näytettyjä seikkoja, ei johda sakkojen alentamiseen.

181 Kaiken edellä esitetyn perusteella on todettava, että Fujin väitetiedoksiantoon antamaan vastaukseen sisältyvä lausunto tukee ABB:n lausuntoja ja tämän työntekijöiden ja yhden entisen työntekijän esittämiä todistajanlausuntoja yhteistoimintajärjestelyn olemassaolosta. Sen todistusarvo on kuitenkin vähäinen sen epämääräisen ja yleisen luonteen vuoksi.

Alstomin 10.7.2002 esittämä ehdotus

– Asianosaisten lausumat

182 Kantajat riitauttavat komission tulkinnan Alstomin ehdotuksesta, jonka se teki kartellin osapuolten välillä 10.7.2002 pidetyssä kokouksessa ja jonka Hitachi-yhtiön edustaja hylkäsi seuraavassa kokouksessa 15.7.2002. Kantajien mukaan kyseisen ehdotuksen tarkoituksena ei ollut, kuten komissio väittää riidanalaisen päätöksen 127 ja 128 perustelukappaleessa, yhteistoimintajärjestelyn päivittäminen ulottamalla se Keski- ja Itä-Euroopan maihin niiden mahdollisen Euroopan unioniin liittymisen perusteella. Kyse oli Alstomin yrityksestä ottaa käyttöön kartellin toimintatapojen kehityksen piirissä järjestely, jota ei ollut aiemmin olemassa ja jossa pakotettaisiin molemmat kahdesta tuottajaryhmästä kunnioittamaan toisen ryhmän perinteisiä markkinoita. Japanilaiset yritykset kuitenkin hylkäsivät tämän järjestelyn, eivätkä eurooppalaiset tuottajat ottaneet kysymystä uudelleen esille.

183 Kantajat huomauttavat tässä yhteydessä vielä, että komission väite on ristiriidassa komission sen väitteen kanssa, jonka mukaan yhteistoimintajärjestelyn olemassaolo voidaan päätellä kiintiösopimuksen liitteestä 2, sekä M:n todistajanlausunnon kanssa, jonka mukaan ”kiintiösopimuksen järjestelmä” lakkautettiin vuoden 2002 kesäkuussa.

184 Komissio kiistää kantajien väitteiden paikkansapitävyyden.

– Unionin yleisen tuomioistuimen arviointi asiasta

185 Riidanalaisen päätöksen 127 perustelukappaleesta ilmenee, että 10.7.2002 pidetyn kokouksen aikana, jolloin keskusteltiin kartellin toimintatapojen kehityksestä sen jälkeen, kun Siemens ja Hitachi-yhtiö olivat palanneet mukaan kartelliin, Alstom esitti ehdotuksen, jonka mukaan eurooppalaisten tuottajien olisi pysyttävä Euroopassa ja japanilaisten tuottajien Japanissa, ilman että ne yrittävät päästä eurooppalaisille markkinoille. Kyseisessä päätöksen perustelukappaleessa täsmennetään, että Hitachi-yhtiö oli ilmoittanut 15.7.2002 pidetyssä seuraavassa kokouksessa, että se ei hyväksynyt tätä ehdotusta ja että eurooppalaiset yritykset reagoivat siihen ilmoittamalla, että Eurooppa, mukaan luettuna Keski- ja Itä-Eurooppa, oli niiden markkina-aluetta ja että ne aikoivat säilyttää Länsi-Euroopassa käytössä olleet hinnat. Ne ilmoittivat myös, että kysymyksestä keskusteltaisiin uudelleen, vaikka näin ei tapahtunutkaan.

186 On myönnettävä, että ensi näkemältä näiden 10. ja 15.7.2002 pidettyjen kokousten tiivistelmän, joka perustuu kantajien esittämiin todisteisiin, perusteella on ymmärrettävä, että Alstom todellakin esitti ehdotuksen uudesta järjestelystä, jonka Hitachi-yhtiö hylkäsi ja josta ei enää keskusteltu tämän jälkeen, mikä viittaisi siihen, että viimeistään vuoden 2002 heinäkuusta alkaen ei ollut olemassa järjestelyä, joka koski japanilaisten tuottajien käyttäytymistä Euroopan talousalueen markkinoilla.

187 Mainitun 15.7.2002 pidetyn kokouksen tiivistelmässä todetaan kuitenkin yhtäältä, ettei Hitachi-yhtiö torjunut itse ajatusta markkinoiden jakamisesta vaan ainoastaan Alstomin konkreettisen ehdotuksen. Kyseisessä tiivistelmässä todetaan toisaalta, että Hitachi-yhtiö viittasi siihen, että eurooppalaisten tuottajien vaatimukset koskivat Keski- ja Itä-Eurooppaa, minkä perusteella voidaan katsoa, että sen vastustus liittyi tähän erityiseen näkökohtaan eikä Länsi-Euroopan tilanteeseen.

188 On myös huomautettava, että kantajien tulkinta on ristiriidassa niiden Euroopan talousalueen markkinoiden kilpailutilannetta koskevan oman argumentaationsa kanssa. Jos nimittäin oletetaan, kuten kantajat väittävät, että japanilaisia tuottajia ei pidetty uskottavina kilpailijoina Euroopan talousalueen markkinoilla näille markkinoille pääsyn ylitsepääsemättömien esteiden vuoksi, näitä samoja markkinoita koskeva järjestely olisi tosiasiassa ollut hyödytön. Tällaisessa tilanteessa eurooppalaisilla tuottajilla, tietoisina tästä seikasta niiden Euroopassa etuoikeutetun aseman vuoksi, ei olisi ollut mitään motivaatiota ehdottaa tällaista järjestelyä. Kantajien esittämästä samasta tiivistelmästä ilmenee kuitenkin, että Alstomin ehdotus koski sekä Euroopan talousalueen markkinoita että Keski- ja Itä-Euroopan markkinoita.

189 Näin ollen on hyväksyttävä riidanalaisen päätöksen 127 ja 128 perustelukappaleessa esitetty tulkinta, jonka mukaan Alstom ehdotti yhteistoimintajärjestelyn laajentamista Keski- ja Itä-Euroopan maihin, eikä kantajien ehdottamaa tulkintaa.

190 Kantajien muut väitteet eivät voi vaikuttaa tähän toteamukseen. On todettava yhtäältä, että Alstomin ehdotus esitettiin hetkellä, jolloin kartellin toimintatavat olivat kehittymässä sen vuoksi, että Siemens ja Hitachi-yhtiö olivat palanneet kartelliin. Komission tulkinnassa, jonka mukaan tähän kehitykseen oli kuuluttava yhteistoimintajärjestelyn laajentaminen kiintiösopimuksessa aiemmin tarkoitettujen rajojen ulkopuolelle, ei ole mitään ristiriitaista.

191 Kuten edellä 147 kohdassa on toisaalta todettu, M:n lausunto, jonka mukaan ”kiintiösopimuksen järjestelmää” lakattiin soveltamasta vuoden 2002 kesäkuussa, ei tarkoita sitä, että yhteistoimintajärjestely olisi niin ikään lakannut olemasta olemassa tai että tämän järjestelyn kattavuutta ei olisi voitu laajentaa myöhemmin Keski- ja Itä-Euroopan mukaan lukemiseksi. On lisäksi todettava, että M lakkasi osallistumasta kartellin

toimintaan vuoden 2002 kesäkuussa ja hänellä ei siksi periaatteessa ollut välitöntä tietoa kartellin tämän jälkeisestä toiminnasta.

192 On todettava lopuksi, että Alstom ehdotti 10.7.2002 pidetyn kokouksen aikana komission väittämän yhteistoimintajärjestelyn laajentamista Keski- ja Itä-Euroopan maihin. Tämä seikka todistaa, että kyseinen yhteistoimintajärjestely oli olemassa kokouksen järjestämishetkellä.

193 Kun otetaan lisäksi huomioon Alstomin ehdotuksen tulkinta, on todettava, että se, että Hitachi-yhtiö hylkäsi ehdotuksen, ei tarkoittanut yhteistoimintajärjestelyn hylkäämistä sellaisenaan, vaan on ainoastaan osoitus järjestelyn laajentamisen hylkäämisestä. Tämä seikka ei siksi ole todiste siitä, että yhteistoimintajärjestelystä luovuttiin vuoden 2002 heinäkuussa.

Muiden väitetiedoksiannon vastaanottajien käsitys

– Asianosaisten lausumat

194 Kantajat huomauttavat yhtäältä, että viisi japanilaista yritystä, toisin sanoen Hitachi, JAEPS, Toshiba, Melco ja TM T & D, kiistivät yhteistoimintajärjestelyn olemassaolon.

195 Kantajat väittävät toisaalta, että komissio tulkitsi virheellisesti VA TECH:n käsitystä, kun se väitti, ettei kyseinen yritys ollut kiistänyt yhteistoimintajärjestelyn

olemassaoloa. Kantajat väittävät lisäksi, että Siemens kiisti yhteistoimintajärjestelyn olemassaolon ja esitti niin ikään yhden sen työntekijän, tiiviisti kartellin toimintaan osallistuneen T:n, todistajanlausunnon. Komissio ei kuitenkaan ottanut huomioon näitä todisteita, vaikka se perusti päätöksensä laajalti ABB:n työntekijöiden ja yhden entisen työntekijän todistajanlausuntoihin. Siemensin esittämien todisteiden todistusarvo on lisäksi kantajien mukaan vielä korkeampi, sillä sen pyyntö sakoista vapautumisesta ja niiden alentamisesta hylättiin Siemensin kiistettyä komission esittämät tosiseikat.

196 Kantajat katsovat lisäksi, ettei eurooppalaisilla yrityksillä ollut yleisesti intressiä kiistää yhteistoimintajärjestelyä koskevia lausuntoja, sillä järjestely ei ollut merkityksellinen komission niitä vastaan esittämien väitteiden kannalta. Kyseiset yritykset hyötyivät sen sijaan huomattavasti siitä, että komissio oli todennut yhteistoimintajärjestelyn olemassaolon, sillä tämä seikka vähensi tietyssä määrin niiden oman kilpailunvastaisen toiminnan painoarvoa. Kuten Siemensin tapaus lisäksi osoitti, komission esittämien tosiseikkojen kiistämättä jättäminen oli merkityksellistä eurooppalaisten yritysten sakoista vapautumista ja niiden alentamista koskevien pyyntöjen menestymiselle.

– Unionin yleisen tuomioistuimen arviointi asiasta

197 On todettava aivan ensiksi, että asiakirja-aineistosta ilmenee, että VA TECH kiisti nimenomaisesti yhteistoimintajärjestelyn olemassaolon, kuten kantajat väittävät.

198 Komissio ei kuitenkaan tehnyt virhettä, kun se katsoi, että ABB:n lausuntojen ja todistajanlausuntojen, yhteistoimintajärjestelyn olemassaoloa koskevien Fujin lausuntojen sekä ilmoittamista ja kiintiöön lukemista koskevien kantajien lausuntojen

todistusarvo oli korkeampi kuin Hitachin, JAEPS:n, Toshiban, Melcon, TM T & D:n, Siemensin ja VA TECH:n yhteistoimintajärjestelyn olemassaolosta esittämien lausuntojen todistusarvo.

199 Toisin kuin ensiksi mainittujen todisteiden ryhmä, jälkimmäiset lausunnot eivät nimittäin ole ristiriidassa kyseisten yritysten intressien kanssa, sillä näiden lausuntojen tarkoituksena on kyseenalaistaa EY 81 artiklan ja ETA 53 artiklan rikkominen. Tämä on sovellettavissa myös T:n todistajanlausuntoon, jossa T ainoastaan kuvaili kiintiösopimuksen syntyä, kiisti yhteistoimintajärjestelyn olemassaolon ja viittasi esteisiin sekä Euroopan talousalueen markkinoille että japanilaisille markkinoille pääsyssä. T:n todistajanlausunto ei sisällä uusi seikkoja etenkään yhteistoimintajärjestelyn olemassaolosta verrattuna väitetiedoksiannon vastaanottajien esittämiin seikkoihin.

200 Ei myöskään voida katsoa, ettei eurooppalaisilla yrityksillä, mukaan luettuna Siemens, ollut intressiä kiistää yhteistoimintajärjestelyn olemassaoloa, sillä komissio katsoi väitetiedoksiannossa tässä järjestelyssä olevan kyse eurooppalaisten ja japanilaisten tuottajien välisestä kartellisopimuksesta, joka liittyi Euroopan talousalueen markkinoihin ja jossa oli siksi kyse EY 81 artiklan ja ETA 53 artiklan rikkomisesta. Tällainen toteamus on nimittäin haitallinen eurooppalaisten tuottajien intresseille ainakin hypoteettisesti, jos komission muita niihin kohdistamia väitteitä ei voida näyttää toteen oikeudellisesti riittävällä tavalla.

201 Komissio väittää lisäksi, ettei se perustanut päätöstään eurooppalaisten yritysten käsitykseen päätelläkseen yhteistoimintajärjestelyn olemassaolon, vaan se ainoastaan totesi tämän käsityksen. Vaikka tämä tulkinta vahvistetaan riidanalaisen päätöksen 125 perustelukappaleessa, jossa Alstomin, Arevan ja VA TECH:n käsityksille ei anneta mitään muita todisteita tukevaa arvoa, toisin kuin Fujin lausunnoille, joissa

vahvistetaan yhteistoimintajärjestelyn olemassaolo, kyseinen tulkinta asetetaan kyseenalaiseksi päätöksen 255 perustelukappaleessa, jossa komissio viittaa siihen, että tietyt eurooppalaiset tuottajat ovat implisiittisesti tunnustaneet yhteistoimintajärjestelyn olemassaolon.

202 Alstomin ja Arevan neutraalia kantaa ei joka tapauksessa voida pitää todisteena yhteistoimintajärjestelyn olemassaolosta. Kun nimittäin otetaan huomioon komissiolle EY 81 artiklan ja ETA 53 artiklan soveltamista koskevassa menettelyssä kuuluva todistustaakka, se, että jokin yritys ei kiistä jotakin tosiseikkaa, ei vahvista kyseisen tosiseikan olemassaoloa.

203 Edellä esitetystä seuraa, että kantajien esittämien seikkojen perusteella ei voida tehdä päätelmiä yhteistoimintajärjestelyn olemassaolosta.

Ilmoittamis- ja kiintiöönlukemismekanismi

– Asianosaisten lausumat

204 Kantajat väittävät ensinnäkin, että ilmoittamis- ja kiintiöön lukemismekanismin tavoitteena oli pienentää keinotekoisesti eurooppalaisten yritysten kiintiötä Euroopan talousalueen ulkopuolisissa kytkinlaitehankkeissa, sillä japanilaisten yritysten kilpailuasema joillakin markkinoilla, kuten Aasian ja Lähi-idän markkinoilla, joita maailmanlaajuinen kartelli ensisijaisesti koski, oli vahvempi verrattuna eurooppalaisiin

yrityksiin. Kiintiöön lukeminen oli siksi eurooppalaisten yritysten ehdottama vaihtoehtoinen ratkaisu niiden yhteisen kiintiön kiinteän vähentämisen sijaan.

205 Kantajat väittävät myös, ettei ole olemassa seikkoja, joiden perusteella voitaisiin katsoa, että ilmoittaminen oli pakollista, järjestelmällistä tai säännöllistä, että se tapahtui ennen kyseisten hankkeiden myöntämistä tai että sitä olisi jatkettu vuoden 1999 jälkeen.

206 Kantajien mukaan kiintiöön lukemismekanismi, joka perustui yritysten harkinnassa olevaan ilmoittamiseen ja joka ei ollut järjestelmällinen tai pakollinen, ei nimittäin voinut tuoda turvaa tai hyvitystä japanilaisille tuottajille. Siksi yhteistoimintajärjestelyä koskeva teoria, sellaisena kuin komissio on sen esittänyt, on ristiriidassa nyt käsiteltävän asian tosiseikkojen kanssa.

207 Kantajat väittävät, että komission esittämillä eri todisteilla, jotka koskevat Euroopan kiintiösopimukseen sisältynyttä mainintaa tietojen välittämisestä japanilaisille tuottajille kytkinlaitehankkeista Euroopan talousalueella, ei ollut merkitystä, sillä japanilaiset tuottajat eivät tunteneet kyseisen sopimuksen sisältöä. Kantajat väittävät lisäksi, että tietojen välittäminen Euroopan talousalueen kytkinlaitehankkeista Euroopan kiintiösopimuksen perusteella tapahtui hankkeiden myöntämisen jälkeen ja oli harkinnanalaista.

208 Kantajat väittävät niin ikään, että kantajien pyyntöön sakoista vapautumisesta ja niiden alentamisesta sisältynyt ilmoitus siitä, että Siemens jakoi säännöllisesti kiertoon taulukkoja, joissa esitettiin temaattisesti osa eri kartellin jäsenille myönnetyistä kytkinlaitehankkeista, viittaa selvästi ja ainoastaan Euroopan talousalueen ulkopuolisiin kytkinlaitehankkeisiin.

209 Kantajat väittävät myös, että niiden väitetiedoksiantoon antamassaan vastauksessa Wa:n todistajanlausuntoon perustunut lausunto, jonka mukaan eurooppalaiset tuottajat ilmoittivat japanilaisille tuottajille kytkinlaitehankkeiden yksityiskohdista kiintiöihin lukemista varten, viittaa satunnaiseen ilmoitukseen eikä pakolliseen tai

järjestelmälliseen ilmoittamiseen koko kartellin ajan. Kantajat lisäävät, ettei niillä ollut tietoa tarkasta hankkeiden jakamisesta, vaan ainoastaan hankkeiden myöntämisen tuloksista ja että välitetyt tiedot olivat ainoastaan yhteenveto eivätkä ne olleet siksi luottamuksellisia, minkä vuoksi ilmoittamisella ei voinut olla vaikutusta mahdolliseen eurooppalaisten ja japanilaisten väliseen kilpailuun. Lisäksi on kantajien mukaan huomattava, että kaikki tiedonvälitys loppui vuoden 1999 lopussa.

210 Kantajien mukaan komissio tulkitsi lisäksi virheellisesti Fujin lausuntoja tietojen välittämisestä kytkinlaitehankkeista Euroopan talousalueella. Fuji nimittäin kiisti nimenomaisesti, että ilmoitukset olisivat olleet järjestelmällisiä, ja se totesi, ettei se tiennyt kyseisten hankkeiden jakamismekanismista.

211 Kantajat toteavat lopuksi, ettei ABB todennut 3.2.2005 antamassaan lausunnossa, joka koski ilmoittamista, oliko kyseinen mekanismi pakollinen ja säännöllinen, eikä se täsmentänyt sen kestoa tai mahdollisia vaikutuksia yhteismarkkinoilla. ABB vahvisti sen sijaan, että japanilaisille tuottajille tiedotettiin ainoastaan eurooppalaisten hankkeiden myöntämisen tuloksesta.

212 Komissio kiistää kantajien väitteiden paikkansapitävyyden.

– Unionin yleisen tuomioistuimen arviointi asiasta

213 On todettava ensiksi, että kantajien vaihtoehtoinen selitys ilmoittamis- ja kiintiöönlukemismekanismista on hylättävä. Kantajat eivät nimittäin ole esittäneet todisteita, jotka tukisivat niiden väitteitä siitä, että japanilaiset tuottajat pyysivät ensinnäkin

kiintiösopimuksessa todettujen kiintiöiden muuttamista, että eurooppalaiset tuottajat hylkäsivät tämän muutoksen ja että lopuksi ehdotettiin tiettyjen kytkinlaitehankkeiden ilmoittamis- ja kiintiöönlukemismekanismin käyttöönottoa Euroopan talousalueella ja hyväksyttiin se elinvoimaisena vaihtoehtona. Ilmoittamista ja hyvittämistä koskeva sattumanvarainen mekanismi, sellaisena kuin kantajat ovat sen esittäneet, olisi joka tapauksessa huomattavasti monimutkaisempi kuin pelkkä kiintiön sovittaminen, eikä se toisi hyötyä viimeksi mainittuun ratkaisuun verrattuna.

214 Ilmoittamista ja kiintiöön lukemista koskevista eri seikoista on todettava, että Euroopan kiintiösopimuksen liitteessä 2 olevan osion ”E (E-Members)” 4 kohdasta ilmenee, että ”eurooppalaiset jäsenet päättivät eurooppalaisista hankkeista ilmoittamisesta japanilaisten tuottajien ryhmälle”.

215 Kuten edellä 87 kohdassa on kuitenkin todettu, tämä lauseke liittyi tietojen mahdolliseen välittämiseen ennen kyseisten kytkinlaitehankkeiden jakamista. Se ei sen sijaan koskenut jo myönnettyjen hankkeiden seurantaa. Näin ollen on katsottava, että vaikka kyseisen lausekkeen sisältö viittaa siihen, että japanilaisia tuottajia pidettiin uskottavina kilpailijoina tiettyjen kytkinlaitehankkeiden toteuttamisessa Euroopan talousalueella, lausekkeessa tarkoitetut toimenpiteet eivät ole osa ilmoittamis- ja kiintiöönlukemismekanismia, sellaisena kuin komissio on väittänyt sen olleen olemassa. Euroopan kiintiösopimuksen liitteellä 2 ei siksi ole merkitystä todistettaessa tämän mekanismin olemassaoloa.

216 ABB:n esittämistä todisteista on todettava, että M vahvisti todistajanlausunnossaan nimenomaisesti ilmoittamis- ja kiintiöönlukemismekanismin olemassaolon. M ilmoitti myös, ettei tämä mekanismi koskenut kytkinlaitehankkeita tuottajamaissa, toisin sanoen Japanissa ja tietyissä Euroopan maissa.

217 Sellaisen mekanismin olemassaolo, joka koostui Euroopan talousalueen kytkinlaitehankkeiden arvon laskemisesta kiintiösopimuksessa tarkoitettuun maailmanlaajuiseen kiintiöön, vahvistettiin myös ABB:n 3.2.2005 komission kysymyksiin antamissa vastauksissa. ABB totesi nimittäin, että tulokset hankkeiden jakamisesta unionin sisällä otettiin huomioon myönnettäessä hankkeita unionin ulkopuolella.

218 Kantajien todisteista on huomautettava, että kantajien sakoista vapautumista ja niiden alentamista koskevan pyynnön 2.10 kohtaan sisältynyt ilmoitus siitä, että Siemens jakoi säännöllisesti kiertoon taulukkoja, joissa esitettiin temaattisesti osa eri kartellin jäsenille myönnetyistä kytkinlaitehankkeista, viittaa Euroopan talousalueen ulkopuolisiin kytkinlaitehankkeisiin, kun sitä luetaan yhdessä sitä välittömästi edeltävien virkkeiden kanssa. Kyseinen ilmoitus ei siksi ole merkityksellinen todistettaessa ilmoittamis- ja kiintiöönlukemismekanismin, sellaisena kuin komission on väittänyt sen koskevan Euroopan talousalueen kytkinlaitehankkeita, olemassaoloa.

219 Kantajat ovat sen sijaan ilmoittaneet väitetiedoksiantoon antamassaan vastauksessa, että ennen kuin Hitachi-yhtiö keskeytti osallistumisensa kartelliin vuonna 1999, eurooppalaiset tuottajat tiedottivat japanilaisille tuottajille sellaisten kytkinlaitehankkeiden yksityiskohdista, jotka ne aikoivat toteuttaa Euroopassa, jotta nämä hankkeet voitaisiin ottaa huomioon määritettäessä Euroopan talousalueen ulkopuolisten sellaisten kytkinlaitehankkeiden kiintiöt, jotka oli myönnetty kahdelle tuottajaryhmälle kiintiösopimuksen perusteella.

220 Kyseinen lausunto vahvistaa nimenomaisesti komission väittämän ilmoittamis- ja kiintiöönlukemismekanismin olemassaolon vuoteen 1999 saakka. Kyseisen lausunnon todistusarvo on lisäksi erityisen korkea kahdesta syystä. Lausunto on nimittäin yhtäältä kantajien intressien vastainen, sillä siinä viitataan yhteyteen Euroopan talousalueen sisällä toteutettujen kartellitoimien ja japanilaisten tuottajien välillä ja se on siksi kantajia vastaan puhuva todiste. Kyseisestä väitetiedoksiantoon annetun

vastauksen kohdasta ilmenee toisaalta, etteivät kantajat olleet tietoisia päätelmistä, jotka voitiin tehdä lausunnon perusteella.

221 Tässä yhteydessä on huomautettava, että kantajat esittivät komissiolle täydentävän vastauksen väitetiedoksiantoon. Ne kuitenkin ainoastaan riitauttavat tässä asiakirjassa komission tulkinnan lausunnoista, jotka koskivat ilmoittamis- ja kiintiöönlukemismekanismia ja jotka sisältyivät kantajien ensimmäiseen vastaukseen, erityisesti siltä osin kuin on kyse näiden lausuntojen merkityksellisyydestä todisteena yhteistoimintajärjestelystä ja kilpailusääntöjen yhtenä kokonaisuutena pidettävästä rikkomisesta, joka käsitti tämän yhteistoimintajärjestelyn ja kiintiösopimuksen. Kantajat eivät sen sijaan lausuneet kyseisten lausuntojen sisällöstä.

222 Fuji puolestaan ilmoitti väitetiedoksiantoon antamassaan vastauksessa, että tietoja kytkinlaitehankkeiden jakamisesta kiintiösopimuksen soveltamisalan ulkopuolisissa Euroopan maissa ei annettu järjestelmällisesti japanilaisille tuottajille, ja Fuji ei siksi ollut tietoinen siitä, kuinka Euroopan kiintiösopimus toimi.

223 Fujin toissijainen rooli kartellissa, johon on viitattu edellä 171 kohdassa, voi kuitenkin selittää, ettei Fuji ollut osallisena kaikkeen eurooppalaisten tuottajien ryhmän tietojen vaihtoon. Tämä asettaa myös kyseenalaiseksi Fujin tätä seikkaa koskevien lausuntojen uskottavuuden verrattuna ABB:n ja Hitachin toimittamiin todisteisiin, sillä viimeksi mainitut toimijat olivat ryhmiensä komiteoiden jäseniä ja siksi tiiviimmin yhteydessä väitetyn kartellin toiminnan yksityiskohtiin.

224 Toisin kuin kantajat väittävät, edellä analysoiduista todisteista ei ilmene, kun niitä tarkastellaan maailmanlaajuisesti, että ilmoittamis- ja kiintiöönlukemismekanismi olisi pantu toimeen satunnaisesti ja harkinnanvaraisesti. Vaikka ABB:n ja kantajien

lausunnot sekä M:n todistajanlausunto eivät koske tätä aihetta nimenomaisesti, kyseisissä asiakirjoissa käytetyistä muotoiluista ilmenee kuitenkin selvästi, että ilmoittamisessa oli kyse säännöllisesti toteutetusta menettelystä, jota sovellettiin kaikkiin osallistujiin ja kyseessä oleviin hankkeisiin. Kuten edellisessä kohdassa on selitetty, Fujin tätä seikkaa koskevat lausunnot puolestaan ovat vähemmän luotettavia kuin ABB:n ja kantajien toimittamat todisteet. Edellä 215 kohdassa on myös todettu, että Euroopan kiintiösopimuksen liite 2 ei koske ilmoittamista ja kiintiöön lukemista, sellaisena kuin komissio on väittänyt niitä sovelletun, joten sillä ei siksi ole merkitystä tässä yhteydessä.

225 Ilmoittamis- ja kiintiöönlukemismekanismin soveltamisen ajanjaksosta on todettava, että ABB:n 3.2.2005 antamat lausunnot eivät koske tiettyä ajanjaksoa ja niiden voidaan siksi lähtökohtaisesti tulkita viittaavan koko rikkomiseen. M:n lausunnot puolestaan koskevat ajanjaksoa, jolloin hän osallistui kartellin toimintaan, eli vuoden 1988 ja kesäkuun 2002 välistä aikaa. Edellä 68 ja 129 kohdassa on kuitenkin huomautettu, että ABB:n todisteille on löydyttävä niitä tukevia muita todisteita ja että M:n todistajanlausunto ei anna tällaista tukea, joten on todettava, että kantajien väitetiedoksiantoon antamaan vastaukseen sisältyneet lausunnot koskevat ajanjaksoa ennen sitä hetkeä, jolloin Hitachi-yhtiö keskeytti osallistumisensa kartelliin vuonna 1999. Siksi on katsottava näytetyn toteen, että ilmoittamis- ja kiintiöönlukemismekanismi oli olemassa tällä viimeksi mainitulla ajanjaksolla.

226 Ilmoittamis- ja kiintiöönlukemismekanismin merkityksestä näytettäessä toteen yhteistoimintajärjestelyn olemassaoloa on todettava, että se on vakavasti otettava osoitus siitä, että eurooppalaiset tuottajat pitivät japanilaisia tuottajia mahdollisina uskottavina kilpailijoina Euroopan talousalueen markkinoilla. Jos nimittäin oletetaan, että japanilaisilla tuottajilla ei todellakaan ollut mitään mahdollisuutta tulla Euroopan markkinoille niille pääsyn esteiden vuoksi, eurooppalaisilla tuottajilla ei olisi ollut syytä ilmoittaa Euroopan talousalueella toteutetun tiettyjen kytkinlaitehankkeiden myöntämisen tuloksista eikä lähtökohtaisesti syytä lukea näitä samoja hankkeita yhteiseen ”eurooppalaiseen” kiintiöön, josta määrättiin kiintiösopimuksessa,

sillä kiintiöön lukeminen veisi niiltä osan kytkinlaitehankkeista kiintiösopimuksessa tarkoitetuilla alueilla. Tällaisen ilmoittamis- ja kiintiöönlukemismekanismin olemassaolo viittaa siksi siihen, että japanilaiset yritykset olisivat voineet päästä Euroopan markkinoille. Ne eivät tehneet näin, sillä ne olivat sitoutuneet jäämään pois näiltä markkinoilta, minkä vastineena ne saivat suuremman osan kytkinlaitehankkeista Euroopan talousalueen ulkopuolella. Kyseinen mekanismi muodostaa siksi yhteyden Euroopan talousalueella toteutettujen kartellitoimien ja japanilaisten tuottajien välillä, ja se on näin ollen epäsuora todiste yhteisjärjestelyn olemassaolosta.

227 Kysymyksellä siitä, oliko ilmoittamis- ja kiintiöönlukemismekanismilla vaikutuksia Euroopan talousalueen markkinoihin, ei ole merkitystä nyt käsiteltävässä asiassa. Kuten edellä 76 kohdassa nimittäin on todettu, komission riidanalaisessa päätöksessä kantajiin kohdistama väite perustuu japanilaisten yritysten sitoumukseen jäädä pois Euroopan talousalueen markkinoilta, mistä ilmoittamis- ja kiintiöönlukemismekanismin olemassaolo on epäsuora todiste. Riidanalaisesta päätöksestä ei sen sijaan ilmene, että komissio katsoisi kyseisen mekanismin itsenäisesti merkitsevän EY 81 artiklan ja ETA 53 artiklan rikkomista.

228 Ei myöskään ole tarpeellista osoittaa yhtäältä, ettei ilmoittamis- ja kiintiöönlukemismekanismi koskenut kytkinlaitehankkeita eurooppalaisissa tuottajamaissa, ja toisaalta, että Japani oli tuottajamaa, jotta kyseisen mekanismin voidaan katsoa olevan merkityksellinen indisio yhteistoimintajärjestelyn olemassaolosta edellä 226 kohdassa esitettyjen perustelujen nojalla. Siksi sillä ei ole seurauksia, että M:n todistajanlausunnolle ei tässä mahdollisesti löydy tukea muista seikoista.

229 On lisäksi todettava, että koska komission väitteet ilmoittamis- ja kiintiöönlukemismekanismista eivät perustu välitettyjen tietojen luottamuksellisuuteen eivätkä siihen seikkaan, että tiedottaminen tapahtui ennen kyseisten kytkinlaitehankkeiden myöntämistä, näilläkään seikoilla ei ole merkitystä nyt käsiteltävässä asiassa.

230 Kaiken edellä esitetyn perusteella on katsottava näytetyn ABB:n ja kantajien lausuntojen sekä M:n todistajanlausunnon perusteella toteen, että tietyistä kytkinlaitehankkeista Euroopan talousalueella ilmoitettiin säännöllisesti japanilaisten tuottajien ryhmälle näiden hankkeiden myöntämisen jälkeen ja että nämä samat hankkeet luettiin yhteiseen ”eurooppalaiseen” kiintiöön, josta määrättiin kiintiösopimuksessa, siltä osin kuin on kyse ajanjaksosta alkaen vuodesta 1988 siihen saakka, kunnes Hitachi-yhtiö keskeytti osallistumisensa kartelliin vuonna 1999. Kyseinen mekanismi on lisäksi epäsuora todiste komission väittämän yhteistoimintajärjestelyn olemassaolosta.

Kytkinlaitehankkeiden myöntäminen Euroopan talousalueella

– Asianosaisten lausumat

231 Kantajat huomauttavat, että kartellin eurooppalaiset jäsenet jakoivat kytkinlaitehankkeet Euroopan talousalueella sellaisten kokousten aikana, jotka pidettiin erillään kiintiösopimuksen nojalla pidetyistä kokouksista ja ilman japanilaisten yritysten osallistumista.

232 Kantajien mukaan ABB:n toimittamat listat hankkeista eivät ole tässä yhteydessä uskottava todiste siitä, että tietoja kyseisistä kytkinlaitehankkeista olisi välitetty japanilaisille tuottajille ja että niitä olisi tarkasteltu näiden kanssa ennen kyseisten projektien myöntämistä.

233 Kantajien mukaan samaa voidaan todeta väitteestä, jonka mukaan japanilaiset yritykset aikoivat esittää tarjouksia kytkinlaitehankkeista Euroopan talousalueella, mikä loi siksi jännitteitä kartellin sisällä. ABB:n todistajien lausunnot tästä seikasta ovat nimittäin epätäsmällisiä, tai niillä ei ole merkitystä nyt käsiteltävässä asiassa.

234 Kantajat toteavat myös, että lukuun ottamatta väitettyä Melcon kiinnostusta kytkinlaitehankkeeseen Espanjassa, ainoastaan eurooppalaiset tuottajat keskustelivat niistä yhdestätoista kytkinlaitehankkeesta Euroopan talousalueella, joihin riidanalaisessa päätöksessä viitataan. Oli kuitenkin mahdollista, että Melco sai tietoja kyseisestä hankkeesta muista lähteistä kuin hankelistoista tai eurooppalaisilta toimittajilta.

235 Ei ole myöskään näytetty toteen, että japanilaiset yritykset olisivat osallistuneet sellaisten Euroopan talousalueen kytkinlaitehankkeiden hintojen määrittämiseen, joita ei voitu myöntää tietylle toimittajalle, tai kiintiösopimuksen sellaisen lausekkeen toimeenpanoon, joka liittyi kolmansille Euroopan talousalueen osalta myönnettyjen lisenssisopimusten mitätöintiin, tai kytkinlaitehankkeiden eurooppalaisiin markkinoihin liittyvien arkaluonteisten tietojen vaihtoon.

236 Kantajat katsovat lisäksi, että aikaisemmat eurooppalaisten toimittajien väliset sopimukset, jotka liittyivät kytkinlaitehankkeiden myöntämiseen Euroopan talousalueella, ja etenkin GE-sopimus, ovat todisteita, jotka puhuvat yhteistoimintajärjestelyn olemassaoloa vastaan. Kantajien mukaan GE-sopimus kuvaa eurooppalaisten tuottajien välistä monimutkaista kartellia ennen kiintiösopimuksen allekirjoittamista ja riippumatta viimeksi mainitusta sopimuksesta. Kyseinen kartelli pantiin näin ollen toimeen ilman suojaa, jonka väitetty yhteistoimintajärjestely olisi tuonut mukanaan. Tämä asettaa kyseenalaisiksi komission väitteet yhteistoimintajärjestelyn merkityksellisyydestä eurooppalaisten tuottajien kartellitoimille Euroopan talousalueella.

– Unionin yleisen tuomioistuimen arviointi asiasta

237 Asiakirja-aineistoon ei sisälly todisteita, joiden perusteella voitaisiin katsoa, että kiintiösopimuksen perusteella pidetyissä kokouksissa, joihin kartellin japanilaiset jäsenet osallistuivat, olisi keskusteltu kytkinlaitehankkeista.

238 ABB:n toimittamista hankelistoista ei myöskään ilmene, että Euroopan talousalueen kytkinlaitehankkeista olisi keskusteltu japanilaisten tuottajien kanssa, lukuun ottamatta väitettyä Melcon kiinnostusta hankkeeseen ”MSP via GC” Espanjassa. Ei voida kuitenkaan sulkea pois sitä mahdollisuutta, että Melcon kiinnostus viimeksi mainittuun hankkeeseen perustui virheeseen, kun otetaan huomioon kyseisen hankkeita koskevan listan pituus ja se seikka, ettei komissio ole identifioinut muita tilanteita, joissa japanilainen tuottaja olisi osoittanut kiinnostuksensa kytkinlaitehankkeeseen Euroopan talousalueella. Kyseisen hankkeita koskevan listan sisältö ei joka tapauksessa saa tukea muista ”MSP via GC” -hankkeeseen liittyvistä todisteista, eikä sitä siksi tulisi ottaa huomioon tässä yhteydessä.

239 Lisäksi on todettava, että kun komissio toteaa riidanalaisen päätöksen 125 perustelukappaleessa, että japanilaiset tuottajat aikoivat joskus vastata eurooppalaisiin tarjouspyyntöihin mutta hylkäsivät yleisesti tällaiset pyynnöt ja ilmoittivat kyseisistä hankkeista eurooppalaisille tuottajille, se perustaa toteamuksensa ainoastaan ABB:n lausuntoihin ja tämän työntekijöiden esittämiin todistajanlausuntoihin. Tätä toteamusta ei siksi voida ottaa huomioon, jos se ei saa tukea muista todisteista.

240 On todettava lisäksi, ettei komissio väitä kantajien osallistuneen kytkinlaitehankkeiden minimihintojen määrittämiseen Euroopan talousalueella tai kolmansien yritysten kanssa tehtyjen Euroopan talousaluetta koskevien lisenssisopimusten mitätöintiin. Siksi kantajien väitteillä näistä seikoista ei ole merkitystä nyt käsiteltävässä asiassa.

241 Euroopan talousalueen kytkinlaitehankkeisiin liittyvien arkaluonteisten tietojen vaihdosta on todettava, että nyt käsiteltävässä asiassa toteen näytetty ilmoittaminen ei mahdu normaalin kilpailukäyttäytymisen rajoihin sen pituuden ja intensiteetin eikä välitettyjen tietojen osalta. Ei ole kuitenkaan näytetty toteen, että ilmoittamisen kohteena olisi ollut Euroopan talousalueen kytkinlaitehankkeiden myöntäminen japanilaisille tuottajille tai että tosiasiallisesti toimitettuja tietoja olisi käytetty tähän tarkoitukseen.

242 Kaiken edellä esitetyn perusteella on todettava, ettei ole näytetty toteen, että japanilaiset yritykset osallistuivat kytkinlaitehankkeiden myöntämiseen Euroopan talousalueella.

243 Kiintiösopimusta edeltävistä eurooppalaisista sopimuksista on todettava, että GE-sopimusta lukuun ottamatta kantajien väitteet eivät ole tarpeeksi täsmällisiä tai perusteltuja. Ne on näin ollen hylättävä.

244 GE-sopimuksen osalta on riidatonta, että se allekirjoitettiin ennen kiintiösopimusta ja Euroopan kiintiösopimusta. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, toisin kuin kantajat väittävät, että se oli kiintiösopimuksesta tai yhteistoimintajärjestelystä itsenäinen sopimus.

245 GE-sopimuksen 15 artiklan nojalla sen tarkoituksena oli nimittäin alun perin olla väliaikainen ratkaisu, jota noudatettaisiin kiintiösopimuksen voimaan tulemiseen saakka ja josta olisi siksi neuvoteltava uudelleen 31.12.1988 jälkeen. On siksi katsottava, että GE-sopimuksen allekirjoittajat ennakoivat jo kyseisen sopimuksen tekohetkellä maailmanlaajuisen kartellin käyttöönoton ja siihen kuuluvat eri elementit, mukaan luettuna komission väittämä yhteistoimintajärjestely. Tulkintaa tukee M:n todistajanlausunto, jonka mukaan maailmanlaajuinen kartelli oli monimutkaisten neuvottelujen kohteena useiden vuosien ajan ennen kiintiösopimuksen allekirjoittamista.

246 On lisäksi huomattava, että M:n mukaan kahden tuottajaryhmän vastavuoroinen sitoutuminen jäämään pois toisen ryhmän kotimaisilta markkinoilta, mikä muodostaa komission väittämän yhteistoimintajärjestelyn ytimen, tapahtui ennen kiintiösopimuksen tekemistä. Eurooppalaiset tuottajat pystyivät siksi ottamaan huomioon tämän sitoutumisen GE-sopimusta allekirjoitettaessa.

247 Näin ollen ei voida katsoa, että GE-sopimuksen olemassaololla voidaan riitauttaa komission väittämän yhteistoimintajärjestelyn olemassaolo.

Maailmanlaajuinen tarkastelu

– Asianosaisten lausumat

248 Kantajien mukaan komission esittämät todisteet, jotka liittyvät väitetyn yhteistoimintajärjestelyn olemassaoloon, ovat valikoivia ja perustelemattomia, niillä ei ole todistusarvoa eivätkä ne vastaa todellisuutta, sillä komissio omaksui näkemyksensä ennen kuin se tutki tosiasiat.

249 Kantajat väittävät tässä yhteydessä, että ABB:n esittämillä todisteilla ei voida näyttää toteen oikeudellisesti riittävällä tavalla yhteistoimintajärjestelyn olemassaoloa ja erityisesti sitä, että japanilaiset tuottajat hyväksyivät kytkinlaitehankkeiden jakamisen Euroopan talousalueella eurooppalaisten tuottajien kesken, eikä näillä todisteilla voida osoittaa oikeudellisesti riittävällä tavalla myöskään yhteistoimintajärjestelyn tärkeyttä maailmanlaajuisen kartellin näkökulmasta, pakollisen ja järjestelmällisen ilmoittamismekanismin olemassaoloa tai sitä, että japanilaiset yritykset osallistuivat eurooppalaisten yritysten kartellitoimintaan Euroopan talousalueella. Komissio on myös toiminut valikoivasti, kun se jätti viittaamatta riidanalaisessa päätöksessä tiettyihin komission näkemyksen kanssa ristiriitaisiin ABB:n esittämiin todisteisiin, erityisesti GE-sopimukseen.

250 Koska ABB:n esittämien todisteiden todistusarvo on heikko ja kantajat, Toshiba, Melco, TM T & D ja tietyiltä osin Fuji, ovat riitauttaneet ne, niiden tueksi olisi kantajien mukaan esitettävä ”muita korkean todistusarvon omaavia todisteita”. Tällaisia todisteita ei kuitenkaan ole esitetty nyt käsiteltävässä asiassa. Kantajat mainitsevat erityisesti, että komissio on esittänyt kiintiösopimusta ja Euroopan kiintiösopimusta koskevia väitteitä, jotka ovat ristiriidassa muiden asiakirja-aineiston todisteiden kanssa, ja että komissio tulkitsi väärin kantajien ja Fujin lausuntoja, jotka liittyivät ilmoittamis- ja kiintiöönlukemismekanismiin.

251 Kantajat väittävät tässä yhteydessä, että japanilaiset tuottajat eivät voineet päästä kytkinlaitehankkeiden eurooppalaisille markkinoille näille markkinoille pääsyn ylitsepääsemättömien esteiden vuoksi, mikä teki niiden osallistumisen eurooppalaisella tasolla ja siksi myös yhteistoimintajärjestelyn turhaksi. Kantajat lisäävät, että kaikki kyseeseen tulevat yritykset ovat vahvistaneet tämän vaihtoehtoisen selityksen uskottavuuden, joka seuraa myös useista asiakirja-aineiston todisteista, kuten erityisesti GE-sopimuksesta, jonka eurooppalaiset tuottajat tekivät ilman, että olisi ollut tarpeellista sopia järjestelystä japanilaisten tuottajien kanssa tai informoida näitä.

252 Komissio kiistää kantajien väitteiden paikkansapitävyyden.

– Unionin yleisen tuomioistuimen arviointi asiasta

253 Edellä 84–230 kohdassa tehdystä tarkastelusta ilmenee ensinnäkin, että ABB:n lausunnot ja sen työntekijöiden ja yhden entisen työntekijän todistajanlausunnot ovat osoitus sellaisen yhteistoimintajärjestelyn olemassaolosta, jonka perusteella eurooppalaiset ja japanilaiset tuottajat sitoutuivat vastavuoroisesti jäämään pois toisen

ryhmän kotimaisilta markkinoilta. Näiden todisteiden perusteella on niin ikään mahdollista identifioida yhteistoimintajärjestelyn osapuolet ja päätellä, että vaikka se oli luultavasti olemassa ennen kiintiösopimusta, järjestelystä on sovittu viimeistään viimeksi mainitun sopimuksen tekohetkellä.

254 On todettava toiseksi, että Alstomin 10.7.2002 pidetyssä kokouksessa esittämä ehdotus on edellä mainitun vastavuoroisen järjestelyn olemassaoloa tukeva todiste. Myös Fujin lausunnot ovat todiste, joka tukee japanilaisten yritysten sellaisen sitoumuksen olemassaoloa, jonka mukaan ne jäävät pois eurooppalaisilta markkinoilta.

255 On todettava kolmanneksi, että ABB:n lausunnoista ja todistajanlausunnosta, joita kantajien lausunnot tukevat, ilmenee, että japanilaiset yritykset hyväksyivät ainakin vuoden 1988 ja 1999 väliseltä ajanjaksolta sen, että tiettyjen Euroopan talousalueen kytkinlaitehankkeiden myöntämisen tuloksista ilmoitettiin säännönmukaisesti ja että ne luettiin kiintiösopimuksessa tarkoitettuun ”eurooppalaiseen” yhteiseen kiintiöön. On lisäksi todettava, että eurooppalaiset tuottajat määräsivät Euroopan kiintiösopimuksen liitteeseen 2 sisältyneen osion ”E (E-Members)” 4 kohdan nojalla mahdollisuudesta tiedottaa japanilaisille tuottajille tiettyjen Euroopan talousalueen kytkinlaitehankkeiden yksityiskohdista ennen niiden myöntämistä. Nämä kaksi seikkaa viittaavat siihen, että japanilaisia tuottajia pidettiin uskottavina kilpailijoina tiettyjen kytkinlaitehankkeiden toteuttamisessa Euroopan talousalueella mutta että ne sitoutuivat jäämään pois eurooppalaisilta markkinoilta, minkä vastineena oli suurempi osa kytkinlaitehankkeista muilla alueilla. Nämä seikat ovat näin ollen epäsuoria todisteita eurooppalaisten ja japanilaisten tuottajien välisen vastavuoroisen järjestelyn olemassaolosta.

256 Komission esittämät todisteet, sellaisena kuin ne on esitetty tiivistetysti edellä 74 kohdassa, tukevat näin ollen sen väitteitä yhteistoimintajärjestelyn olemassaolosta. Kantajien todisteet eivät sen sijaan ole sellaisia, että niillä voitaisiin riitauttaa nämä väitteet.

257 On huomattava yhtäältä, kuten edellä 244–247 kohdassa on todettu, että GE-sopimus ei ole todiste eurooppalaisesta kartellista, joka olisi pantu toimeen ilman hyötyä yhteistoimintajärjestelystä.

258 On korostettava toisaalta, että vaikka ei ole näytetty toteen, että japanilaiset yritykset osallistuivat yhdessä eurooppalaisten tuottajien kanssa kytkinlaitehankkeiden myöntämiseen Euroopan talousalueella, niiden osallistuminen tähän toimintaan ei ollut tarpeellista, kun otetaan huomioon niiden yhteistoimintajärjestelyyn perustuvan väitetyn sitoumuksen luonne. Japanilaisilla yrityksillä ei nimittäin olisi ollut intressiä osallistua sellaisten kytkinlaitehankkeiden myöntämiseen Euroopan talousalueella, jotka ne olivat sitoutuneet olemaan hankkimatta. Niiden ainoana mielenkiinnon kohteena olisi ollut tietää kyseisten hankkeiden arvo ja hankkeiden saajien identiteetti, jotta ne voivat seurata niiden lukemista kiintiösopimuksessa tarkoitettuun yhteiseen ”eurooppalaiseen” kiintiöön. Ainakin vuosien 1988 ja 1999 välisenä aikana nämä tiedot välitettiin kuitenkin japanilaisille tuottajille ilmoittamismekanismin kautta.

259 Kaiken edellä esitetyn perusteella on katsottava, että yhteistoimintajärjestelyn olemassaolo, sellaisena kuin se on kuvattu edellä 74 kohdassa, on näytetty toteen oikeudellisesti riittävällä tavalla.

260 On näin ollen todettava, että komission ei tarvinnut, toisin kuin kantajat väittävät, näyttää toteen kyseisten yritysten taloudellista intressiä sopia yhteistoimintajärjestelystä. Kuten edellä 110 ja 158 kohdassa on todettu, on lisäksi huomattava, että yhteistoimintajärjestelystä sopiminen mahdollisti tiettyjä etuja näille yrityksille ja sillä oli siksi kohde, riippumatta siitä, oliko olemassa esteitä päästä Euroopan talousalueen markkinoille, ja siitä, että yrityksillä mahdollisesti ollut välitöntä taloudellista intressiä päästä näille markkinoille.

261 Koska komissio ei myöskään tukeutunut ainoastaan kyseisten yritysten käytökseen markkinoilla väitetyn rikkomisen olemassaolon toteamiseksi, ei ole riittävää, että

kantajat korvaavat komission selityksen toisella uskottavalla selityksellä tosiseikoista. Kantajien vaihtoehtoisella selityksellä ei siksi ole merkitystä arvioitaessa kyseisen rikkomisen olemassaoloa. Kantajat vetoavat joka tapauksessa tätä selitystä tukeviin todisteisiin myös kolmannen kanneperusteen ensimmäisessä osassa, ja niitä tarkastellaan siksi jäljempänä 317–332 kohdassa.

262 Toisen kanneperusteen ensimmäinen osa on näin ollen hylättävä.

263 On lisäksi huomattava, kuten edellä 41 kohdassa on todettu, että yhteistoimintajärjestelyn olemassaolo on voitu näyttää toteen ilman, että Fujin 21.11.2006 esittämiä huomautuksia otetaan huomioon kantajia vastaan puhuvina todisteina, joten ensimmäisen kanneperusteen ensimmäinen osa, jonka mukaan kantajat eivät ole voineet tutustua tiettyihin niitä vastaan puhuviin todisteisiin, on hylättävä lopullisesti. Ensimmäinen kanneperuste on siksi hylättävä kokonaisuudessaan.

b) Toinen osa, jonka mukaan komissio ei ole näyttänyt toteen, että yhteistoimintajärjestelyssä on kyse rajoittavasta sopimuksesta tai yhdenmukaistetusta menettelytavasta

Asianosaisten lausumat

264 Kantajat väittävät, että vaikka komission katsottaisiin näyttäneen toteen yhteistoimintajärjestelyn olemassaolo, se ei ole näyttänyt toteen täsmällisiin ja uskottaviin

todisteisiin tukeutumalla, että tämä järjestely oli samaistettavissa rajoittavan sopimuksen tai yhdenmukaistetun menettelytavan muodossa ilmenevään yhteisen tahdon ilmaukseen. Kantajien mukaan komission asiakirja-aineisto on korkeintaan osoitus toimijoiden yhdensuuntaisesta käytöksestä, joka on normaalien markkinaolosuhteiden mukaista. Tämä tosiseikka saa kantajien mukaan tukea M:n todistajanlausunnosta, jonka mukaan kokouksissa, joihin hän osallistui, ei ollut tarpeellista ottaa esiin kysymystä yhteistoimintajärjestelystä, sillä sen olemassaolo oli itsestäänselvyys.

Unionin yleisen tuomioistuimen arviointi asiasta

265 Oikeuskäytännön mukaan komission tehtävänä on hankkia riittävän täsmällistä ja yhtäpitävää näyttöä, jonka perusteella voidaan vakuuttua siitä, että väitetyssä rikkomisessa on kyse EY 81 artiklan 1 kohdassa tarkoitetusta sopimuksesta tai yhdenmukaistetusta menettelystä (yhdistetyt asiat T-185/96, T-189/96 ja T-190/96, Riviera Auto Service ym. v. komissio, tuomio 21.1.1999, Kok., s. II-93, 47 kohta). Edellä mainittu oikeuskäytäntö on sovellettavissa vastaavasti ETA 53 artiklan 1 kohtaan.

266 Komissio ei ole nyt käsiteltävässä asiassa ilmaissut riidanalaisessa päätöksessään nimenomaisesti siitä, onko käytöksessä, johon japanilaisten yritysten väitetään syyllistyneen, kyse sopimuksesta tai yhdenmukaistetusta menettelytavasta. Komissio ainoastaan huomauttaa riidanalaisen päätöksen 248 perustelukappaleessa, että rikkominen muodostui useista toimista, jotka voidaan luokitella sopimuksiksi tai yhdenmukaistetuiksi menettelytavoiksi.

267 Siksi on tutkittava ensiksi, onko yhteistoimintajärjestelyssä kyse EY 81 artiklan 1 kohdassa ja ETA 53 artiklan 1 kohdassa tarkoitetusta yritysten välisestä sopimuksesta.

268 Tässä yhteydessä on todettava, että edellä mainituissa määräyksissä tarkoitetun sopimuksen olemassaolon edellytykseksi riittää se, että kyseiset yritykset ovat ilmaisseet yhteisen tahtonsa toimia markkinoilla määrätyllä tavalla (ks. vastaavasti edellä 70 kohdassa mainitut yhdistetyt asiat Cimenteries CBR ym. v. komissio, tuomion 958 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen). Sopimuksen konkreettisia seurauksia ei tarvitse ottaa huomioon, jos ilmenee, että sopimuksen tarkoituksena on rajoittaa, estää tai vääristää kilpailua yhteismarkkinoilla (ks. vastaavasti edellä 70 kohdassa mainitut yhdistetyt asiat Cimenteries CBR ym. v. komissio, tuomion 837 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen).

269 Komission nyt käsiteltävässä asiassa esittämistä eri todisteista ja etenkin ABB:n ja Fujin lausunnoista sekä M:n ja V-A:n todistajanlausunnoista ilmenee kuitenkin, että eurooppalaiset ja japanilaiset tuottajat olivat sitoutuneet vastavuoroisesti jäämään pois toisen ryhmän kotimaisilta markkinoilta. Vastavuoroisen sitoumuksen olemassaolo viittaa väistämättä yhteisen tahdon olemassaoloon, vaikka ei olisi olemassa todisteita, joiden perusteella voidaan päätellä tarkasti hetki, jolloin tämä tahto on ilmaistu, tai jotka muodollistaisivat tämän tahdonilmaisun. Edellä 141 kohdasta ilmenee lisäksi, että M katsoi, että keskusteluissa, joihin hän osallistui, ei ollut tarpeellista viitata yhteistoimintajärjestelyyn, koska kartellin kaikki osallistujat ymmärsivät, hyväksyivät ja panivat kyseisen järjestelyn sisällön toimeen ilman, että nimenomainen keskustelu olisi ollut tarpeellista. Kuten edellä 152 kohdassa on lisäksi todettu, V-A ilmoitti osallistuneensa nimenomaisiin keskusteluihin eurooppalaisten yritysten ja japanilaisen yrityksen edustajan välillä yhteistoimintajärjestelyn noudattamisesta.

270 On lisäksi todettava, että ABB:n lausuntojen ja todistajanlausunnon sekä kantajien lausuntojen osoittama seikka, että japanilaiset tuottajat hyväksyivät useiden vuosien ajan sen, että tiettyjen Euroopan talousalueen kytkinlaitehankkeiden myöntämisen tuloksista ilmoitettiin ja että niiden kiintiösopimuksessa tarkoitettuun yhteiseen ”eurooppalaiseen” kiintiöön lukemista seurattiin, on eri asia kuin pelkkä kilpailijoiden yhdensuuntainen käytös ilman tahdonilmaisua.

271 Yhteistoimintajärjestelyn tarkoituksena oli lisäksi japanilaisten yritysten käyttäytymisen määrittäminen suhteessa Euroopan talousalueen markkinoihin, sillä nämä yritykset sitoutuvat jäämään pois kyseisiltä markkinoilta. Kyseisessä järjestelyssä oli siksi tosiasiallisesti kyse Euroopan talousalueen markkinoiden varaamisesta eurooppalaisille yrityksille.

272 Komissio on siksi todennut oikein, että yhteistoimintajärjestelyssä oli kyse EY 81 artiklan 1 kohdassa ja ETA 53 artiklassa tarkoitetusta yritysten välisestä sopimuksesta.

273 Näin ollen ei ole enää tarpeellista tutkia, oliko yhteistoimintajärjestelyssä kyse näissä määräyksissä tarkoitetusta yhdenmukaisesta menettelytavasta.

274 Kaiken edellä esitetyn perusteella toisen kanneperusteen toinen osa ja näin ollen koko toinen kanneperuste on hylättävä.

3. *Kolmas kanneperuste, jonka mukaan komissio ei ole näyttänyt toteen yhtenä kokonaisuutena pidettävän jatketun kilpailusääntöjen rikkomisen olemassaoloa*

275 Kantajat väittävät kolmannen kanneperusteen ensimmäisessä osassa, ettei komissio ole näyttänyt kantajien osalta toteen kartellin osallistujien toimeenpanemien toimenpiteiden olennaisia elementtejä eikä sitä, että näillä toimenpiteillä oli yksi päämäärä. Kantajat riitauttavat kanneperusteen toisessa osassa väitetyn kartellin jatkuvan luonteen ja etenkin sen päämäärän jatkuvuuden.

276 Komissio kiistää kantajien väitteiden paikkansapitävyyden.

a) Ensimmäinen osa, jonka mukaan komissio ei ole näyttänyt toteen yhtenä kokonaisuutena pidettävää rikkomista, joka käsittää yhteistoimintajärjestelyn, kiintiösopimuksella säännellyn maailmanlaajuisen kartellin ja eurooppalaisten tuottajien kartellitoimet Euroopan talousalueella

Asianosaisten lausumat

277 Kantajat väittävät, että kiintiösopimuksessa tarkoitetun kartellin tuotteet, maantieteelliset markkinat ja kyseessä olevat yritykset ovat nyt käsiteltävässä asiassa erilaiset kuin Euroopan talousalueen kytkinlaitehankkeita koskevien sopimusten alaiset tuotteet, maantieteelliset markkinat ja kyseessä olevat yritykset, mikä viittaa kantajien mukaan siihen, että kiintiösopimus on erillinen eurooppalaisista sopimuksista ja siksi ei voida katsoa, että kartellin Euroopan talousalueen ulkopuolinen toiminta ja eurooppalaisten yritysten Euroopan talousalueen sisäinen toiminta muodostavat yhtenä kokonaisuutena pidettävän rikkomisen.

278 Kantajat lisäävät, että riidanalaisessa päätöksessä esitetyt tosiseikat eivät osoita yhtenä kokonaisuutena pidettävän rikkomisen olemassaoloa tavalla, joka ei jätä perusteltua epäilystä.

279 Kantajien mukaan yhteistoimintajärjestelyä ei ole näytetty toteen, sillä ABB:n esittämillä todisteilla ei ole todistusarvoa ja niiden tueksi ei ole esitetty muita todisteita.

280 Komissio ei myöskään ole näyttänyt toteen yhteistoimintajärjestelyn merkitystä väitetyn maailmanlaajuisen kartellin näkökulmasta, sillä asiakirja-aineiston todisteista ei ilmene, että tällainen järjestely olisi ollut tarpeellinen vastavuoroisen luottamuksen saavuttamiseksi tai kartellin eurooppalaisten jäsenten kannustamiseksi Euroopan talousaluetta koskevaan toimintaan. Komissio ei myöskään ole esittänyt todisteita siitä, että japanilaiset tuottajat tunsivat ja hyväksyivät käsitteen, jonka mukaan tuottajamaat varattiin vastavuoroisesti osapuolten kesken. Tuottajamaiden käsite oli nimittäin ainoastaan eurooppalaisten tuottajien välisissä sopimuksissa käytetty käsite, jota japanilaiset yritykset eivät siis tunteneet.

281 Kantajien mukaan japanilaisten yritysten kiintiösopimukseen osallistumisen itsenäinen luonne suhteessa eurooppalaisten yritysten Euroopan talousalueella toteuttamaan kartellitoimintaan johtui siitä, että japanilaisilla yrityksillä ei ollut mahdollisuutta päästä kytkinlaitehankkeiden eurooppalaisille markkinoille näille markkinoille pääsyn ylitsepääsemättömien esteiden vuoksi.

282 Lukuisat asiakirja-aineiston todisteet tukevat lisäksi kahden itsenäisen kartellin olemassaoloa. Kantajat mainitsevat tässä yhteydessä GE-sopimuksen ja muut eurooppalaisten tuottajien välillä aikaisemmin tehdyt sopimukset, yhteistoimintajärjestelyä koskevan maininnan puuttumisen kirjallisista sopimuksista, eurooppalaisten tuottajien Euroopan talousalueen sisäistä käyttäytymistä koskevan maininnan puuttumisen kiintiösopimuksesta sekä ABB:n, Arevan, Siemensin ja VA TECH:n välisen salassapitosopimuksen, jonka tarkoitus oli edesauttaa arkaluonteisten tietojen vaihtoa sopimuksen allekirjoittajien välillä ilman, että muut kartelliin osallistuneet yritykset olisivat tästä tietoisia.

283 Kantajien mukaan ei sen sijaan ole esitetty todisteita, joiden perusteella voitaisiin katsoa, että japanilaiset yritykset osallistuivat kytkinlaitehankkeiden jakamiseen Euroopan talousalueella ja siihen liittyvään eurooppalaisten tuottajien Euroopan talousalueella toteuttamaan kartellitoimintaan tai että ne olisivat olleet tietoisia näistä seikoista.

284 Kantajat viittaavat ilmoittamis- ja kiintiöönlukemismekanismin osalta ensisijaisesti edellä 204 kohdassa esitettyyn vaihtoehtoiseen selvitykseen tosiseikoista. Kantajat toistavat lisäksi, ettei ilmoittaminen ollut järjestelmällistä, se tapahtui kyseisten hankkeiden myöntämisen jälkeen, siitä luovuttiin vuonna 1999 eikä se koskenut luottamuksellisia tietoja.

285 Kantajat riitauttavat erityisesti sen, että pelkkä tieto muiden yritysten välisistä aiemmista järjestelyistä ja tiivistetysti esitettyjen vanhojen tietojen vaihto muodostaisivat EY 81 artiklassa ja ETA 53 artiklassa tarkoitetun rikkomisen.

286 Komissio kiistää kantajien väitteiden paikkansapitävyyden.

Unionin yleisen tuomioistuimen arviointi asiasta

287 EY 81 artiklan 1 kohdassa tarkoitetut sopimukset ja yhdenmukaistetut menettelytavat perustuvat väistämättä useiden sellaisten yritysten myötävaikutukseen, jotka ovat kaikki mukana rikkomisessa mutta joiden osallistumisella voi olla eri ilmenemismuotoja, etenkin kyseisten markkinoiden erityispiirteiden ja kunkin yrityksen markkina-aseman, tavoiteltujen päämäärien sekä valittujen tai suunniteltujen täytäntöönpanotoimien perusteella. Kuitenkaan pelkästään se, että kukin yritys osallistuu kilpailusääntöjen rikkomiseen sille ominaisella tavalla, ei riitä sulkemaan pois sen vastuuta rikkomisesta kokonaisuudessaan eikä myöskään käyttäytymisestä, jonka ovat todellisuudessa toteuttaneet muut rikkomiseen osallistuneet yritykset mutta jolla on sama kilpailua rajoittava tarkoitus tai vaikutus (asia C-49/92 P, komissio v. Anic Partecipazioni, tuomio 8.7.1999, Kok., s. I-4125, 79 ja 80 kohta). Edellä mainittu oikeuskäytäntö on sovellettavissa vastaavasti ETA 53 artiklan 1 kohtaan.

288 Yritys, joka on osallistunut tällaiseen kilpailusääntöjen rikkomiseen omalla käyttäytymisellään, joka kuuluu EY 81 artiklan 1 kohdassa tarkoitetun sellaisen sopimuksen tai yhdenmukaistetun menettelytavan, jolla on kilpailua rajoittava tarkoitus, käsitteeseen ja jonka tarkoituksena on myötävaikuttaa kilpailusääntöjen rikkomisen toteutumiseen kokonaisuudessaan, on siksi vastuussa myös muiden yritysten käyttäytymisestä saman rikkomisen osalta koko siltä ajalta, jolloin se osallistui kyseiseen rikkomiseen, kun kyseisen yrityksen näytetään tienneen muiden osallistujien lainvastaisesta käyttäytymisestä tai voineen kohtuullisesti ennakoida sen ja olleen valmis hyväksymään siihen sisältyvän riskin (edellä 287 kohdassa mainittu asia komissio v. Anic Partecipazioni, tuomion 83 kohta). Edellä mainittu oikeuskäytäntö on sovellettavissa vastaavasti ETA 53 artiklan 1 kohtaan.

289 Nyt käsiteltävässä asiassa on todettava ensiksikin, että toisen kanneperusteen tarkastelusta seuraa, että japanilaiset yritykset osallistuivat eurooppalaisten yritysten kanssa yhteistoimintajärjestelyyn, joka oli EY 81 artiklassa ja ETA 53 artiklassa tarkoitettu yritysten välinen sopimus, joka koski kytkinlaitehankkeiden markkinoita Euroopan talousalueella. Osallistuminen yhteistoimintajärjestelyyn viittaa siihen, että japanilaiset yritykset olivat tietoisia siitä, että kytkinlaitehankkeet Euroopan talousalueella oli varattu eurooppalaisille tuottajille.

290 Sillä seikalla, että kantajat eivät osallistuneet erityisiin kartellitoimenpiteisiin Euroopan talousalueella, ei ole merkitystä tässä yhteydessä. Kuten edellä 258 kohdassa on nimittäin todettu, japanilaisten yritysten osallistuminen kytkinlaitehankkeiden myöntämiseen Euroopan talousalueen markkinoilla ei ollut tarpeellista, kun otetaan huomioon niiden yhteistoimintajärjestelyyn perustuvan sitoutumisen luonne. Japanilaisten tuottajien passiivinen rooli ei näin ollen seurannut niiden vapaaehtoisesta valinnasta, vaan niiden Euroopan talousalueen markkinoita koskevaan sopimukseen osallistumisen muodosta. Tämä osallistuminen oli sen sijaan ennakkoedellytyksenä sille, että kytkinlaitehankkeiden myöntäminen Euroopan talousalueella voitiin toteuttaa eurooppalaisten tuottajien välillä joko tuottajamaiden suojelun periaatteen tai GE-sopimuksen nojalla.

291 On huomattava toiseksi, että ABB:n lausunnot ja M:n todistajanlausunto viittaavat siihen, että vaikka yhteistoimintajärjestelyä ei mainittu nimenomaisesti kiintiösopimuksessa, se oli edellytyksenä tämän sopimuksen toteuttamiselle, sillä järjestely mahdollisti sellaisen luottamuksen saavuttamisen, jota maailmanlaajuisen kartellin toiminta edellytti. Yhteistoimintajärjestelyn ja kiintiösopimuksen välinen yhteys vahvistetaan V-A:n todistajanlausunnossa, jonka mukaan eurooppalaiset yritykset ja japanilaisten yritysten edustaja keskustelivat kiintiösopimuksen perusteella pidetyn erään kokouksen aikana tarpeesta noudattaa yhteistoimintajärjestelyä.

292 On todettava kolmanneksi, että ilmoittamis- ja kiintiöönlukemismekanismi muodostaa yhteyden eurooppalaisten yritysten Euroopan talousalueella toteuttamien kartellitoimien ja kiintiösopimuksella säännellyn maailmanlaajuisen kartellin välillä. Tiettyjen Euroopan talousalueella toteutettavien kytkinlaitehankkeiden myöntämisen tulokset otettiin nimittäin huomioon tämän mekanismin avulla, kun kytkinlaitehankkeita myönnettiin muilla alueilla kiintiösopimuksen nojalla. Kyseisen mekanismin olemassaolo on näytetty toteen ABB:n lausuntojen ja todistajanlausuntojen sekä kantajien lausuntojen perusteella, vaikka sitä ei nimenomaisesti mainita kiintiösopimuksessa.

293 Tässä yhteydessä on todettava, että kantajien vaihtoehtoinen selvitys ilmoittamis- ja kiintiöönlukemismekanismista hylättiin edellä 213 kohdassa. Edellä 243–247 kohdasta ilmenee lisäksi yhtäältä, että unionin yleinen tuomioistuin ei voi ottaa huomioon kantajien muita eurooppalaisia sopimuksia kuin GE-sopimusta koskevia väitteitä, ja toisaalta, että jälkimmäinen sopimus ei ole todiste siitä, että eurooppalaisten tuottajien kartellitoimet Euroopan talousalueella olisivat olleet itsenäisiä suhteessa kiintiösopimuksessa säänneltyyn maailmanlaajuiseen kartelliin. Kantajien toimittamista todisteista ei myöskään ilmene, että eurooppalaisten tuottajien välistä salassapitosopimusta olisi tosiasiallisesti tehty tai että tämä seikka olisi lähtökohtaisesti vaikuttanut kahden tuottajaryhmän väliseen tietojen vaihtoon.

294 On katsottava neljänneksi, että sillä perusteella, että tiettyjen Euroopan talousalueen kytkinlaitehankkeiden tarjouspyynnöistä ilmoitettiin säännöllisesti ainakin vuosien 1988 ja 1999 välillä, japanilaiset yritykset saattoivat kohtuullisesti olettaa, että kytkinlaitehankkeiden myöntäminen Euroopan talousalueella eurooppalaisten tuottajien välillä oli kartellitoimien seuraus. Se seikka, että tuottajaryhmälle tiedotetaan säännöllisesti ilman ilmeistä legitiimiä syytä useiden vuosien ajan niiden tarjouspyyntöjen tuloksista, joihin samalla teollisuussektorilla toimivan toisen tuottajaryhmän jäsenet ovat osallistuneet, ylittää normaalin kilpailutoiminnan rajat. Ilmoittamisen olisi siksi pitänyt synnyttää epäilyksiä niistä ehdoista, joilla kyseiset kytkinlaitehankkeet myönnettiin. Näin on sitä suuremmalla syyllä, että tarjouspyynnön tulokset eivät välttämättä olleet julkisia tietoja, erityisesti siltä osin kuin on kyse yksityisten yritysten pyynnöistä ja hyväksytyn tarjouspyynnön yksityiskohdista.

295 Komissio on todennut tässä yhteydessä oikein riidanalaisen päätöksen 277 perustelukappaleessa, ettei ilmoittamisen mahdollinen keskeyttäminen myöhemmin voinut vaikuttaa siihen tietoon Euroopan talousalueen kytkinlaitehankkeiden myöntämisen kartelliluonteesta, jonka japanilaiset yritykset saivat ilmoittamismekanismin perusteella vuosien 1988 ja 1999 välillä. Tämä pätee myös JAEPS:ään, vaikka se perustettiin vasta 2001. JAEPS otti nimittäin kaasueristeisiä kytkinlaitteita koskevan toiminnan vastatakseen osakkeenomistajiltaan, eli Hitachilta ja Fujilta. Näin ollen voidaan katsoa, että sillä oli hallussaan samat tiedot kytkinlaitehankkeiden myöntämisestä Euroopan talousalueella kuin kyseisillä osakkeenomistajilla.

296 On todettava viidenneksi, että yhteistoimintajärjestely, kiintiösopimuksessa säänneltymaailmanlaajuinen kartelli ja eurooppalaisten tuottajien kartellitoiminta Euroopan talousalueen sisällä pantiin toimeen samanaikaisesti, ne koskivat samoja tuotteita ja niihin osallistuivat samat eurooppalaiset tuottajat ja yhteistoimintajärjestelyn ja kiintiösopimuksen osalta samat japanilaiset tuottajat. Eri toimenpiteillä oli lisäksi sama yhteinen päämäärä, eli sellaisen järjestelmän käyttöönotto, jossa kytkinlaitehankkeiden

maailmanlaajuiset markkinat jaettiin ja nämä hankkeet myönnettiin eri osallistujien välillä.

297 Kaiken edellä esitetyn perusteella on pääteltävä, ettei komissio tehnyt virhettä katsoessaan, että yhteistoimintajärjestely, kiintiösopimuksessa säännelty maailmanlaajuinen kartelli ja eurooppalaisten tuottajien kartellitoimet Euroopan talousalueella muodostivat yhtenä kokonaisuutena pidettävän rikkomisen, jolla oli yhteinen päämäärä. Tästä seuraa, että kolmannen kanneperusteen ensimmäinen osa on hylättävä.

b) Toinen osa, jonka mukaan komissio ei ole näyttänyt toteen kartellin jatkuvaa luonnetta

Asianosaisten lausumat

298 Kantajat väittävät, ettei kartellilla enää ollut 10.7.2002 pidetyn kokouksen jälkeen samaa taloudellista päämäärää, sillä kartellissa keskityttiin sittemmin Lähi-itään ja Kaakkois-Aasiaan ja sen uutena päämääränä oli kamppailla hintojen laskua vastaan näillä alueilla.

299 Kantajat katsovat lisäksi, että komission olisi otettava huomioon kartellin rakenteessa ja toiminnassa tapahtuneet muutokset, joista päätettiin samaan aikaan ja jotka koskivat työtapojen yksinkertaistamista, suoraan myönnettyjen hankkeiden eriä koskevan järjestelmän käyttöönottoa ja kartellin osallistujien nimeämiskoodien muuttamista.

300 Komissio kiistää kantajien väitteiden paikkansapitävyyden.

Unionin yleisen tuomioistuimen arviointi asiasta

301 Asiakirja-aineiston todisteista ei ilmene, että 10.7.2002 pidetyllä kokouksella olisi muutettu maailmanlaajuisella kartellilla tavoiteltua taloudellista päämäärää. Kyseisen kartellin olennaisena tavoitteena oli nimittäin sekä ennen tätä päivämäärää että sen jälkeen kytkinlaitehankkeita koskevien markkinoiden jakaminen ja näiden hankkeiden myöntämisen koordinointi maailmanlaajuiseen kartelliin osallistuvien yritysten välillä. On katsottava tässä yhteydessä, että kyseisten yritysten halu kamppailla hintojen laskua vastaan Lähi-idässä ja Kaakkois-Aasiassa ei johtunut keskeisten päämäärien muuttumisesta, vaan pikemminkin kilpailutilanteen kehityksestä näillä markkinoilla.

302 Rakenteellinen ja toiminnallinen kehitys, johon kantajat viittaavat, koostui lisäksi yksittäisistä muutoksista, jotka rajoittuivat tiettyihin kartellin toiminnan aspekteihin mutta jotka eivät vaikuttaneet sen keskeiseen päämäärään. Kuten komissio nimittäin väittää, on katsottava, että nämä erilaiset muutokset liittyivät kartelliin osallistujien lukumäärän kehitykseen ja teknologiseen kehitykseen. Kantajat eivät myöskään ole esittäneet tukea väitteilleen, joissa ne riitauttavat muutosten asteittaisen luonteen, johon komissio viittaa riidanalaisen päätöksen 280 perustelukappaleessa.

303 Kantajien väitteillä kartellin jatkuvuudesta ja päämäärästä ei näin ollen ole tosiasiapohjaa. On siksi katsottava, ettei komissio tehnyt virhettä katsoessaan, että 15.4.1988 ja 11.5.2004 välisenä aikana toteutui jatkettu kilpailusääntöjen rikkominen, jolla oli sama taloudellinen päämäärä.

304 Kolmannen kanneperusteen toinen osa ja näin ollen kolmas kanneperuste kokonaisuudessaan on hylättävä.

305 Koska mikään ensisijaisen vaatimuksen tueksi esitetyistä kanneperusteista ei ole menestynyt, tämä vaatimus on hylättävä.

B *Ensimmäinen toissijainen vaatimus, joka koskee riidanalaisen päätöksen 2 artiklan kumoamista kantajia koskevilta osin*

1. *Neljäs kanneperuste, jonka mukaan komissio on tehnyt virheitä laskiessaan kantajille määrättyjä sakkoja*

306 Kantajat väittävät, että komissio on tehnyt virheitä laskiessaan niille määrättyjä sakkoja. Kantajat väittävät kanneperusteen ensimmäisessä osassa, että komissio on laiminlyönyt velvollisuutensa arvioida kunkin yrityksen toteuttaman rikkomisen suhteellisen merkityksen. Kanneperusteen toisessa osassa kantajat väittävät puolestaan, että komissio on tehnyt ilmeisen virheen yhteistyötä koskevan tiedonannon soveltamisessa. Kanneperusteen kolmannessa osassa väitetään, että komissio on tehnyt ilmeisen virheen arvioidessaan kartellin kestoon liittyviä tekijöitä.

307 Komissio kiistää kantajien väitteiden paikkansapitävyyden.

a) Ensimmäinen osa, joka koskee virhettä kunkin yrityksen toteuttaman rikkomisen suhteellisen merkityksen arvioinnissa

Asianosaisten lausumat

308 Kantajat väittävät, että komission olisi pitänyt ottaa huomioon se, että kantajien rooli kartellissa oli toissijainen sekä niiden käytöksen suhteellisen vakavuuden että käytöksestä Euroopan talousalueen markkinoihin kohdistuvan vaikutuksen osalta.

309 Kantajat väittävät yhtäältä, että ne eivät osallistuneet kartelliin Euroopan talousalueella eivätkä Euroopan kiintiösopimuksen perusteella järjestettyihin kokouksiin vaan ainoastaan panivat kiintiösopimuksen toimeen. Kantajien mahdollinen osallistuminen eurooppalaiseen kartelliin ei voinut olla kuin passiivista ja niiden käytöksellä ei siksi voinut olla vaikutusta jäsenvaltioiden väliseen vaihtoon, myöskään, kun otetaan huomioon GE-sopimuksella säännellyn aikaisemman eurooppalaisen kartellin olemassaolo.

310 Kantajat katsovat toisaalta, että niiden väitetyllä osallistumisella yhteistoimintajärjestelyyn ei ollut vaikutusta Euroopan talousalueen markkinoihin eikä se siksi voinut vaikuttaa vahingollisesti kilpailuun näillä markkinoilla. Kantajat viittaavat tässä yhteydessä komissiolle esittämiinsä todisteisiin ja erityisesti ulkoiseen raporttiin, muiden kartelliin osallistujien lausuntoihin ja siihen, että kantajat eivät ole myyneet kaasueristeisiä kytkinlaitteita Euroopassa vuosien 2000 ja 2002 välisenä aikana, eli ajanjaksona, jolloin ne osallistuivat kartelliin, eivätkä kartellin päättymisen jälkeen. Kantajat lisäävät, että se seikka, että ne eivät voineet vaikuttaa vahingollisesti kilpailuun Euroopan talousalueella, olisi pitänyt ottaa huomioon lieventävänä asianhaarana.

311 Komissio kiistää kantajien väitteiden paikkansapitävyyden.

Unionin yleisen tuomioistuimen arviointi asiasta

312 Oikeuskäytännön mukaan usean yrityksen rikottua kilpailusääntöjä on tutkittava kunkin yrityksen osuuden suhteellinen vakavuus (ks. edellä 287 kohdassa mainittu asia komissio v. Anic Partecipazioni, tuomion 150 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen). Arvioitaessa kilpailusääntöjen rikkomisen vakavuutta ja määritettäessä sakkoa on otettava huomioon se, ettei yritys ole osallistunut kaikkiin kartellin muodostaviin seikkoihin, tai sen vähäinen osuus niillä osa-alueilla, joihin se on osallistunut (ks. edellä 287 kohdassa mainittu asia komissio v. Anic Partecipazioni, tuomion 90 kohta).

313 Tässä yhteydessä on täsmennettävä aivan ensiksi, että riidanalaisessa päätöksessä ei määrätä seuraamuksista sillä perusteella, että päätöksen kohteena olevat yritykset osallistuivat kiintiösopimukseen, joka ei koskenut Euroopan talousaluetta. Päätöksen 1 artiklassa todetaan nimittäin nimenomaisesti, että EY 81 artiklan ja ETA 53 artiklan rikkominen koski kytkinlaitehankkeiden alaa Euroopan talousalueella.

314 Toisen kanneperusteen tutkimisesta seuraa, että japanilaisten ja eurooppalaisten tuottajien osallistuminen sopimuksiin ja yhdenmukaistettuihin menettelytapoihin, jotka koskivat Euroopan talousaluetta, ei ollut luonteeltaan samanlaista. Japanilaiset yritykset sitoutuivat nimittäin jäämään yhteistoimintajärjestelyssä pois Euroopan talousalueen markkinoilta, ja niiden osallistuminen koostui siksi sitoumuksesta olla toimimatta. Eurooppalaiset yritykset puolestaan jakoivat eri kytkinlaitehankkeet näillä samoilla markkinoilla positiivisten kartellitoimien avulla.

315 Näiden kahden käyttäytymistyypin vakavuuden välillä ei kuitenkaan ole merkittävää eroa. Kuten edellä 258 ja 290 kohdassa nimittäin on todettu, sillä seikalla, että kantajat eivät osallistuneet kaasueristeisiä kytkinlaitteita koskevien markkinoiden myöntämiseen Euroopan talousalueella, ei ole merkitystä, koska niiden osallistuminen ei ollut tarpeellinen, kun otetaan huomioon kantajien yhteistoimintajärjestelyyn perustuvan sitoutumisen luonne. Siksi asianhaara, johon kantajat vetoavat, ei ollut niiden valinnan tulos, vaan pelkkä seuraus siitä, millä tavalla ne osallistuivat Euroopan talousalueen markkinoita koskevaan sopimukseen. Tämä sama osallistuminen oli sen sijaan ennakkoedellytys sille, että kytkinlaitehankkeet voitiin myöntää Euroopan talousalueella eurooppalaisten tuottajien välillä tätä koskevien sääntöjen mukaisesti.

316 On siksi katsottava, että japanilaisten yritysten toiminnan vakavuus on verrattavissa eurooppalaisten yritysten toiminnan vakavuuteen.

317 Siltä osin kuin on kyse väitteestä, jonka mukaan kantajat eivät voineet aiheuttaa vahinkoa kilpailulle Euroopan talousalueella, on todettava sakkojen laskennasta annettujen suuntaviivojen 1 A kohdasta seuraavan, että on tarpeen ottaa huomioon, mikä todellinen taloudellinen kapasiteetti rikkomuksiin syyllistyneillä on aiheuttaa merkittävää vahinkoa muille talouden toimijoille ja erityisesti kuluttajille.

318 Kantajat väittävät tässä yhteydessä yhtäältä, että kytkinlaitehankkeiden markkinoille Euroopan talousalueella haluava japanilainen tuottaja kohtasi markkinoille pääsyssä ”huomattavia” teknisiä, kaupallisia, kulttuurisia ja taloudellisia esteitä. Kantajien mukaan kyseiset markkinat olivat ”kypsät”, mikä tarkoitti sitä, että ajanjaksona, jolloin rikkominen tapahtui, markkinoiden kasvu oli ainoastaan heikkoa ja eurooppalaiset tuottajat takasivat niillä riittävän tarjonnan.

319 On huomattava ensinnäkin, että yhteistoimintajärjestelyn ja etenkin ilmoittamis- ja kiintiöönlukemismekanismin olemassaolo viittaa siihen, että eurooppalaiset tuottajat pitivät japanilaisia tuottajia mahdollisina uskottavina kilpailijoina huolimatta tietyistä markkinoille pääsyn objektiivisista esteistä, joiden olemassaoloa komissio ei myöskään ole kiistänyt. Jos tilanne ei olisi ollut tällainen, eurooppalaiset tuottajat eivät olisi sopineet sellaisesta yhteistoimintajärjestelystä, joka merkitsi niille joidenkin kytkinlaitehankkeiden menettämistä Euroopan talousalueen ulkopuolella, ja noudattaneet tätä järjestelyä. Eurooppalaiset tuottajat pystyivät erityisen hyvin arvioimaan tilannetta Euroopan talousalueella niiden Euroopassa etuoikeutetun aseman vuoksi, joten se, että ne hyväksyivät yhteistoimintajärjestelyn, on argumentti, joka asettaa vakavasti kyseenalaiseksi kantajien puolustaman teorian uskottavuuden.

320 On korostettava toiseksi, että kantajien esittämä ulkoinen raportti laadittiin jälkikäteen riidanalaisen päätöksen tekemiseen johtaneessa menettelyssä osapuolten erityisten puolustautumistarpeiden vuoksi. Kuten komissio väittää, raportti on laadittu yleisiä termejä käyttämällä eikä siinä todeta, että kantajat olisivat keskustelleet Euroopan talousalueen markkinoille pääsyn toteutettavuudesta tai taloudellisista mahdollisuuksista. Ulkoisessa raportissa viitataan niin ikään etenkin teknisten esteiden osalta laajalti JAEPS:n ja muiden riidanalaisen päätöksen kohteena olevien toimijoiden lausuntoihin, mikä merkitsee myös sitä, ettei se ole itsenäinen lähde.

321 On lisäksi todettava teknisistä esteistä, että näyttää todellakin siltä, että Euroopan talousalueen markkinoille haluavan japanilaisen tuottajan oli mukautettava kyseessä oleva tuote kansainvälisen sähköteknisen komission määrittämistä standardeista seuraavien voimassa olevien normien mukaiseksi, tehtävä tietty määrä normien mukaisuutta koskevia testejä ja saatava vastaavat todistukset. Kantajat eivät kuitenkaan riitauta sitä, että japanilaiset tuottajat myivät kaasueristeisiä kytkinlaitteita satunnaisesti Euroopan talousalueella, eivätkä sitä, että ne myivät näitä tuotteita useampaan otteeseen muilla alueilla, joissa myös sovellettiin kansainvälisen sähköteknisen komission määrittelemiä standardeja.

322 Kantajat viittaavat lisäksi ylimääräisiin vaatimuksiin ja teknisiin sovelluksiin, joita sovellettiin tietyissä Länsi-Euroopan maissa. On kuitenkin todettava, että ainakin muiden kuin tuottajamaiden osalta näitä vaatimuksia sovellettiin kaikkiin mahdollisiin toimittajiin, sekä eurooppalaisiin että japanilaisiin.

323 Näin oli myös kansallisten tuottajien väitetyn suosimisen osalta, sillä riidanalaisesta päätöksestä ilmenee, että muut Euroopan talousalueen maat kuin tuottajamaat olivat juuri maita, joissa ei ollut uskottavia kansallisia toimittajia. Tällainen päättely on lähtökohtaisesti sovellettavissa väitettyyn jo asennetun laitteen toimittajan suosimiseen. Aikaisemmalla tyydyttävällä suhteella tiettyyn toimittajaan on nimittäin taipumus asettaa kaikki muut toimittajat huonompaan asemaan riippumatta siitä, ovatko ne eurooppalaisia tai japanilaisia.

324 Kantajat väittävät myös, että vesi- ja energiahuollon, liikenteen ja teletoiminnan alan hankintoja koskevien sopimusten tekomenettelyjen yhteensovittamisesta 14.6.1993 annetun neuvoston direktiivin 93/38/ETY (EYVL L 199, s. 84) mukaan eurooppalaisia tuottajia oli suosittava julkisissa hankkeissa. Kuten kantajat kuitenkin itsekin myöntävät, on todettava, että tätä sääntöä ei enää sovellettu japanilaisiin tuottajiin 1.1.1996 alkaen. Suosimista koskeva sääntö ei toisaalta ollut ehdoton, sillä kyseisen direktiivin 36 artiklan 3 kohdan nojalla sitä sovellettiin ainoastaan, kun kyseiset tarjoukset vastasivat hankkeiden myöntämistä koskevia kriteerejä, mikä merkitsi erityisesti sitä, että hintojen ero ei saanut olla suurempi kuin 3 prosenttia.

325 Kantajien väitteistä, jotka koskevat yhtäältä välttämättömyyttä sijoittautua Eurooppaan myynnin sekä palveluiden ja ylläpitoinfrastruktuurin varmistamiseksi ja toisaalta Japanin ja Euroopan välisen etäisyyden vaikutusta kuljetus- ja vakuutuskustannuksiin sekä toimitusviiveisiin, on todettava, että niitä ei voida hyväksyä, kun otetaan huomioon japanilaisten tuottajien toteuttamat kaasueristeisten kytkinlaitteiden myynnit

Japanista maantieteellisesti kaukana sijaitsevilla alueilla Euroopan talousalueella sekä muualla Euroopassa ja Välimeren alueella.

326 Siltä osin kuin on puolestaan kyse väitetyistä hintoja koskevista esteistä on todettava, etteivät kantajat ole toimittaneet selvitystä sellaiseen tullikantaan liittyvistä yksityiskohdista, jota sovellettiin kaasueristeisten kytkinlaitteiden tuontiin Euroopan talousalueelle Japanista. Tämä väite on siksi hylättävä.

327 On todettava lopuksi, että yhteistoimintajärjestelyn pitkä olemassaolo ja tästä johtuva japanilaisten tuottajien poissaolo Euroopan talousalueen markkinoilta oli omiaan vahvistamaan keinotekoisesti tiettyjä kantajien mainitsemia markkinoille pääsyn esteitä, etenkin siihen liittyviä, miten eurooppalaiset asiakkaat hyväksyivät japanilaiset toimittajat. Ei voida kuitenkaan hyväksyä, että kantajat vetoavat sellaisen rikkomisen, johon ne ovat osallistuneet, seurauksiin niille tästä samasta rikkomisesta määrätyn sakon alentamiseksi. Edellä mainitut yhteistoimintajärjestelyn pitkän olemassaolon vaikutukset voivat lisäksi selittää sitä, etteivät kantajat myyneet kaasueristeisiä kytkinlaitteita Euroopan talousalueella 1999–2002 ja 2004–2006, eli suhteellisen lyhyiden jaksojen aikana verrattuna ajanjaksoon, jolloin rikkominen tapahtui.

328 On huomattava kolmanneksi, että muiden kartelliin osallistuneiden yritysten esittämissä lausunnoissa ei mainita muita markkinoille pääsyn esteitä kuin ne, joihin kantajat ovat viitanneet. Edellä 321–327 kohdassa esitetty argumentaatio on siksi sovellettavissa myös niihin.

329 On korostettava neljänneksi, että ulkoisessa raportissa esitetyt seikat, jotka koskevat Euroopan talousalueen markkinoiden tilaa, eivät ole tarpeeksi yksityiskohtaisia, sillä

ne kattavat ainoastaan joitakin osia ajanjaksosta, jolloin rikkominen tapahtui. Osa todisteista koskee lisäksi Euroopan talousalueen markkinoiden kasvua mutta niihin ei sisälly täsmennyksiä markkinoiden koosta. Laajat markkinat – absoluuttisesti tarkasteltuna – voivat nimittäin tarjota mahdollisuuksia markkinoille pääsyyn, vaikka ei olisi ollut suurta kasvua.

330 Muiden kilpailijoiden läsnäolo on niin ikään luonnollinen seikka taloudellisen toiminnan harjoittamisessa markkinataloudessa, ja se ei siksi ole itsessään erityinen olosuhde, joka olisi pitänyt ottaa huomioon. Kantajien sen argumentin osalta, joka liittyy väitettyyn eurooppalaisten asiakkaiden ja eurooppalaisten tuottajien väliseen etuoikeutettuun suhteeseen, viitataan edellä 323 ja 327 kohdassa esitettyyn.

331 Tarkasteltaessa japanilaisten tuottajien kapasiteettia päästä Euroopan talousalueen markkinoille mielenkiinnon kohteena ei ole sen selville saaminen, oliko pääsy näille markkinoille japanilaisille houkuttelevin vaihtoehto, vaan tieto siitä, oliko kyse realistisesta vaihtoehdosta, joka yhteistoimintajärjestelyn puuttuessa olisi voinut luoda painetta Euroopan talousalueen markkinoilla läsnä olevien tuottajien käytökselle. Se seikka, että japanilaisilla tuottajilla saattoi olla mahdollisuuksia muilla markkinoilla, ei siksi ole sinällään merkityksellinen.

332 Kaiken edellä esitetyn perusteella on todettava, että kantajat eivät ole näyttäneet oikeudellisesti riittävällä tavalla toteen väitettään, jonka mukaan Euroopan talousalueen markkinoiden erikoisuuksien seurauksena yhteistoimintajärjestelyyn osallistuneiden japanilaisten tuottajien käytös ei pystynyt vaikuttamaan nyt käsiteltävässä asiassa vahingollisesti kilpailuun näillä markkinoilla. Komissiota ei näin ollen voida moittia

siitä, että se on jättänyt ottamatta kyseisen väitteen huomioon, oli sitten kyse kantajien toteuttaman rikkomisen vakavuuden tai lieventävien asianhaarojen arvioinnista.

333 Neljännen kanneperusteen ensimmäinen osa on siksi hylättävä.

b) Toinen osa, joka koskee ilmeistä virhettä yhteistyötä koskevan tiedonannon soveltamisessa

Asianosaisten lausumat

334 Kantajat väittävät, että osoittaakseen kantajien osallistumisen yhteistoimintajärjestelyyn ja yleisemmin yhtenä kokonaisuutena pidettävään jatkuvaan rikkomiseen komissio vetosi kahteen kantajien toimittamaan todisteeseen, eli yhtäältä ilmoittamis- ja kiintiöönlukemismekanismin olemassaoloon liittyviin lausuntoihin ja toisaalta kuvaukseen Alstomin 10.7.2002 esittämästä ehdotuksesta, joka liittyi eurooppalaisia markkinoita koskevaan yhteistoimintajärjestelyyn. Komissio ei ollut tuolloin tietoinen näistä todisteista, jotka vaikuttivat suoraan yhtenä kokonaisuutena pidettävän jatkuvan rikkomisen olemassaolon osoittamiseen.

335 Kantajat katsovat, että komissio on siksi tehnyt virheen todetessaan, että edellä mainituilla todisteilla ei ollut lisätodistusarvoa, joka oikeuttaisi sakkojen alentamisen yhteistyötä koskevan tiedonannon perusteella. Kantajat väittävät niin ikään, että kyseisen tiedonannon 23 kohdan nojalla niille ei pitäisi määrätä sakkoa.

336 Komissio kiistää kantajien väitteiden paikkansapitävyyden.

Unionin yleisen tuomioistuimen arviointi asiasta

337 Yhteistyötä koskevan tiedonannon 4, 20, 21 ja 23 kohdassa todetaan seuraavaa:

”4. Komission mielestä oli yhteisön etujen mukaista kohdella suopeasti yrityksiä, jotka tekevät komission kanssa yhteistyötä. Kuluttajien ja kansalaisten etu on salaisten kartellien paljastamisessa ja niistä rankaisemisessa tärkeämpää kuin niiden yritysten sakottaminen, jotka tekevät komissiolle mahdolliseksi tällaisten menettelytapojen paljastamisen ja kieltämisen.

– –

20. Yritykset, jotka eivät täytä [sakoista vapauttamista koskevia] edellytyksiä, voivat saada lievennystä sakkoihin, jotka olisi määrätty muussa tapauksessa.

21. Sakkojen lieventämiseksi yrityksen on toimitettava komissiolle epäillystä kilpailusääntöjen rikkomisesta todisteita, joilla on merkittävää lisäarvoa suhteessa komission hallussa jo oleviin todisteisiin, ja sen on lopetettava osallistumisensa epäiltyyn kilpailusääntöjen rikkomiseen viimeistään siinä vaiheessa, kun se toimittaa todisteet.

– –

23.– – Jos yritys lisäksi toimittaa todisteita komissiolle aikaisemmin tuntemattomista tosiseikoista, jotka liittyvät suoraan epäillyn kartellin vakavuuteen tai kestoon, komissio ei ota näitä tosiseikkoja lukuun määrittäessään sakkoa, joka määrätään kyseiset todisteet toimittaneelle yritykselle.”

338 Kantajien väitteitä ei voida hyväksyä, kun niitä arvioidaan näiden kriteerien perusteella.

339 Kuten edellä 192 ja 230 kohdassa on todettu, ilmoittamis- ja kiintiöönlukemismekanismiin ja Alstomin heinäkuussa 2002 tekemään ehdotukseen liittyvät lausunnot ovat olennaisia todisteita yhteistoimintajärjestelyn olemassaolon näyttämiseksi toteen. Kantajat ovat kuitenkin väittäneet hallinnollisen menettelyn aikana yhtäältä, että ilmoittamis- ja kiintiöönlukemismekanismi ei ole merkityksellinen kyseisen järjestelyn olemassaolon toteen näyttämiseksi, ja toisaalta, että Alstomin ehdotus ja kantajien reaktiot tähän ehdotukseen mahdollistivat kyseenalaistaa kyseisen järjestelyn olemassaolon. Kantajat eivät näin ollen voi väittää, että ne tekivät tässä yhteydessä yhteistyötä komission kanssa yhteistyötä koskevan tiedonannon 4 kohdassa tarkoitetulla tavalla. Komissio ei siksi tehnyt virhettä, kun se kieltäytyi soveltamasta kyseisen tiedonannon 20 ja 21 kohtaa kantajiin.

340 On puolestaan huomautettava yhteistyötä koskevan tiedonannon 23 kohdan soveltamisesta, että 9.9.2004, eli hetkellä, jolloin kantajat esittivät pyynnön sakoista vapautumisesta ja niiden alentamisesta, johon kuvaus Alstomin 10.7.2002 esittämästä ehdotuksesta oli liitetty, komissio oli jo tietoinen yhteistoimintajärjestelyn olemassaolosta ja luonteesta sekä siitä, että tämä järjestely kattoi etenkin ajanjakson heinäkuun 2002 ja vuoden 2004 välillä. Nämä seikat ilmenivät nimittäin ABB:n 11.3.2004 esittämistä lausunnoista. Komissio myös tiesi väitetiedoksiannon lähettämishetkellä, eli ennen kuin kantajat esittivät lausuntonsa ilmoittamis- ja kiintiöönlukemismekanismista, että samaa mekanismia sovellettiin kartelliin osallistujien välillä 1988–2002, sillä sekä ABB:n lausunnoissa että M:n todistajanlausunnossa kerrottiin näistä seikoista. Ei

siksi voida katsoa, että kantajien kyseiset lausunnot koskevat komissiolle aikaisemmin tuntemattomia tosiseikkoja tai että ne voisivat lähtökohtaisesti liittyä rikkomisen vakavuuteen tai kestoon. Komissio ei näin ollen tehnyt virhettä, kun se kieltäytyi soveltamasta yhteistyötä koskevan tiedonannon 23 kohtaa kantajiin.

341 Neljännen kanneperusteen toinen osa on näin ollen hylättävä.

c) Kolmas osa, joka koskee virhettä rikkomisen kestoon liittyvien tekijöiden arvioinnissa

Asianosaisten lausumat

342 Kantajat toistavat yhtäältä kantansa, jonka mukaan komissio ei ole näyttänyt toteen, että rikkomisella olisi ollut jatkuva päämäärä 15.4.1988 ja 11.5.2004 välisenä aikana. Kantajat väittävät toisaalta, että toteamusta, joka koskee niiden rikkomiseen osallistumista heinäkuun 2002 jälkeen, vastaan puhuu se, että sopimusten rakenteeseen ja luonteeseen tehtiin tuona aikana muutoksia, ja erityisesti se, että ne hylkäsivät Alstomin 10.7.2002 esittämän ehdotuksen Euroopan markkinoita koskevasta järjestelystä sopimisesta.

343 Komissio kiistää kantajien väitteiden paikkansapitävyyden.

Unionin yleisen tuomioistuimen arviointi asiasta

344 Kantajien käsiteltävän kanneperusteen tässä osassa esittämät väitteet ovat samoja kuin väitteet, jotka käsiteltiin toista ja kolmatta kanneperustetta tarkasteltaessa. Kartellin päämäärän jatkuvuuteen ja kartelliin tehtyihin muutoksiin liittyvät väitteet käsiteltiin nimittäin edellä 301–303 kohdassa. Sen seikan merkitystä, että Hitachi-yhtiö hylkäsi Alstomin 10.7.2002 tekemän ehdotuksen, on puolestaan tarkasteltu edellä 185–193 kohdassa.

345 Kyseisistä tuomion kohdista ilmenee, että kantajien esittämien todisteiden perusteella ei voida päätellä komission tehneen virhettä yhtäältä, kun se totesi sellaisen jatkuvan rikkomisen olemassaolon 15.4.1988–11.5.2004, jolla oli sama taloudellinen päämäärä, ja toisaalta, kun se katsoi, että yhteistoimintajärjestely ja näin ollen kantajien osallistuminen rikkomiseen jatkui vuoden 2002 heinäkuun jälkeen.

346 Neljännen kanneperusteen kolmas osa ja näin ollen neljäs kanneperuste kokonaisuudessaan on hylättävä.

2. *Viides kanneperuste, jonka mukaan komissio laski kantajille määrätyt sakot käyttämällä menetelmää, joka on yhdenvertaista kohtelua ja suhteellisuutta koskevien periaatteiden vastainen*

a) Asianosaisten lausumat

347 Kantajat väittävät, että komissio on loukannut yhdenvertaista kohtelua ja suhteellisuutta koskevia periaatteita, kun se sovelsi Hitachi-yhtiöön ehkäisevän vaikutuksen

kerrointa 2,5 ja ABB:hen alhaisempaa kerrointa 1,25. Kantajien mukaan Hitachi-yhtiö on vähäinen toimija kytkinlaitehankkeiden sektorilla ja sen käytöksellä ei voinut olla huomattavaa negatiivista vaikutusta kilpailuun yhteismarkkinoilla, kun taas ABB on kyseisellä sektorilla maailmanlaajuisesti merkittävin toimittaja ja sijoittautunut Eurooppaan. Kantajat toteavat lisäksi, että toisin kuin ABB, Hitachi-yhtiö ei ollut rikkomisen uusija. Koska tällä seikalla on merkitystä kilpailunvastaisen käytöksen estämisessä tulevaisuudessa, se olisi pitänyt ottaa huomioon määritettäessä sovellettavia ehkäisevän vaikutuksen kertoimia. Ehkäisevän vaikutuksen kerrointen soveltamisella oli lisäksi paljon merkityksellisempiä vaikutuksia kuin kantajien vähäisen markkinaosuuden huomioon ottamisella.

348 Komissio kiistää kantajien väitteiden paikkansapitävyyden.

b) Unionin yleisen tuomioistuimen arviointi asiasta

349 Riidanalaisen päätöksen 491 perustelukappaleesta ilmenee, että komissio katsoi tarpeelliseksi soveltaa ehkäisevän vaikutuksen kerrointa yrityksiin, joiden kokonaisliikevaihto oli erityisen suuri. Komissio sovelsi ehkäisevän vaikutuksen kerrointa 1,25 ABB:hen ja kerrointa 2,5 Hitachi-yhtiöön kyseisten yritysten maailmanlaajuisen liikevaihdon perusteella.

350 Kantajat väittävät, ettei tämä laskentatapa heijasta ABB:n asemaa kytkinlaitehankkeiden maailmanlaajuisilla ja eurooppalaisilla markkinoilla eikä sitä, että ABB:lle oli aikaisemmin määrätty sakkoja EY 81 artiklan rikkomisesta. Riidanalaisen päätöksen 491 perustelukappaleesta ilmenee kuitenkin, että ehkäisevän vaikutuksen kertoimen soveltamisen tarkoituksena ei ollut ottaa huomioon näitä kahta tekijää, vaan heijastaa

kartelliin osallistuneiden yritysten kokoeroja. Tämän viimeksi mainitun seikan huomioon ottaminen on yhdenmukaista sekä sakkojen laskennasta annettujen suuntaviivojen 1 A kohdan että sellaisen oikeuskäytännön kanssa, jonka mukaan komissio voi laskiessaan sakon suuruutta ottaa huomioon erityisesti kyseisen yrityksen koon ja taloudellisen vallan (yhdistetyt asiat 100/80–103/80, Musique Diffusion française ym. v. komissio, tuomio 7.6.1983, Kok., s. 1825, Kok. Ep. VII, s. 133, 119–121 kohta).

351 ABB:hen ja Hitachi-yhtiöön sovellettujen ehkäisevän vaikutuksen kertoimien suhteellisuus verrattuna niiden kokoon voidaan helposti tarkistaa laatimalla käyrä kaikista sovelletuista ehkäisevän vaikutuksen kertoimista suhteessa kyseisten yritysten liikevaihtoihin. Tällaisessa käyrässä kaikkien yritysten kertoimet, lukuun ottamatta Siemensiä, sijaitsevat suoralla. Tämä viittaa siihen, että Hitachi-yhtiöön sovellettu ehkäisevän vaikutuksen kerroin on suhteellinen ABB:hen sovellettuun kertoimeen verrattuna ja Hitachi-yhtiötä ei siksi ole kohdeltu epäyhdenvertaisesti suhteessa ABB:hen.

352 Kantajien viittaamista muista tekijöistä on lisäksi huomattava, että ABB:n taloudellinen valta kytkinlaitehankkeiden markkinoilla on kyllä merkityksellinen seikka, sillä se kertoo suoraan tämän yrityksen kapasiteetista vahingoittaa kilpailua. On kuitenkin niin, että tämä otettiin nyt käsiteltävässä asiassa huomioon aloitussummaa määritettäessä, sillä ABB luokiteltiin Siemensin kanssa ensimmäiseen ryhmään niiden maailmanlaajuista myyntiä koskevan osuuden perusteella. ABB:n aloitussumma oli siksi viisi kertaa suurempi kuin Hitachi-yhtiön ja JAEPS:n.

353 Rikkomisen uusimisesta on muistettava, että ehkäisevä vaikutus muodostaa sakon päämäärän ja tämän päämäärän varmistamiseen liittyvä vaatimus muodostaa yleisluonteisen vaatimuksen, jonka on ohjattava komissiota koko sakkojen laskennan ajan, eikä edellytä välttämättä sitä, että mainittuun laskentaan sisältyy tietty vaihe, jossa suoritetaan kokonaisarviointi kaikista olosuhteista, jotka ovat merkityksellisiä kyseisen

päämäärän saavuttamiseksi (asia T-15/02, BASF v. komissio, tuomio 15.3.2006, Kok., s. II-497, 226 kohta). Komissio on siksi voinut – virhettä tekemättä – ottaa tämän seikan huomioon raskauttavien seikkojen arvioinnissa eikä ehkäisevän vaikutuksen kerrointa määritettäessä. Komissio on siksi korottanut riidanalaisen päätöksen 510 perustelukappaleessa ABB:lle määrättyä sakkoa 50 prosenttia sakkojen laskennasta annettujen suuntaviivojen 2 kohdan nojalla, mutta kantajien osalta tällaista sakkojen korottamista ei ole tehty.

354 Kaiken edellä esitetyn perusteella viides kanneperuste sekä kantajien ensimmäinen toissijainen vaatimus riidanalaisen päätöksen 2 artiklan kumoamisesta kantajia koskevilta osin on hylättävä.

355 Koska kantajien toisen toissijaisen vaatimuksen, jonka mukaan niille määrätyt sakot on kumottava tai niitä on alennettava, tueksi ei ole esitetty itsenäisiä kanneperusteita, kanne on hylättävä kokonaisuudessaan.

Oikeudenkäyntikulut

356 Unionin yleisen tuomioistuimen työjärjestyksen 87 artiklan 2 kohdan mukaan asianosainen, joka häviää asian, velvoitetaan korvaamaan oikeudenkäyntikulut, jos vastapuoli on sitä vaatinut. Koska kantajat ovat hävinneet asian, ne on komission vaatimusten mukaisesti velvoitettava korvaamaan oikeudenkäyntikulut.

Näillä perusteilla

UNIONIN YLEINEN TUOMIOISTUIN (toinen jaosto)

on ratkaissut asian seuraavasti:

1) Kanne hylätään.

2) Kantajat velvoitetaan korvaamaan oikeudenkäyntikulut.

Pelikánová Jürimäe Soldevila Fragoso

Julistettiin Luxemburgissa 12 päivänä heinäkuuta 2011.

Allekirjoitukset

Sisällysluettelo

Asian tausta ..... II - 3883

A Kantajat ..... II - 3883

B Kyseessä olevat tuotteet ..... II - 3883

C Hallinnollinen menettely ..... II - 3884

D Riidanalainen päätös ..... II - 3884

Menettely ja asianosaisten vaatimukset ..... II - 3887

Oikeudellinen arviointi ..... II - 3889

A Ensisijainen vaatimus, joka koskee riidanalaisen päätöksen kumoamista siltä osin kuin se koskee kantajia ..... II - 3890

1. Ensimmäinen kanneperuste, jonka mukaan komissio on loukannut kantajien puolustautumisoikeuksia ..... II - 3890

a) Asianosaisten lausumat ..... II - 3890

b) Unionin yleisen tuomioistuimen arviointi asiasta ..... II - 3892

– Ensimmäinen osa, jonka mukaan asianomaisia vastaan puhuvia todisteita on jätetty antamatta tiedoksi ..... II - 3895

– Toinen osa, jonka mukaan asianomaisten puolesta puhuvia todisteita on jätetty antamatta tiedoksi ..... II - 3896

2. Toinen kanneperuste, jonka mukaan komissio ei ole näyttänyt toteen yhteistoimintajärjestelyn olemassaoloa tai siitä seuraavaa rikkomista ..... II - 3899

a) Ensimmäinen osa, jonka mukaan komissio ei ole näyttänyt toteen yhteistoimintajärjestelyn olemassaoloa ..... II - 3900

Kiintiösopimus ja Euroopan kiintiösopimus ..... II - 3907

– Asianosaisten lausumat ..... II - 3907

– Unionin yleisen tuomioistuimen arviointi asiasta ..... II - 3908

ABB:n lausunnot ..... II - 3910

– Asianosaisten lausumat ..... II - 3910

– Unionin yleisen tuomioistuimen arviointi asiasta ..... II - 3912

ABB:n työntekijöiden ja yhden entisen työntekijän todistajanlausunnot .. II - 3916

– Asianosaisten lausumat ..... II - 3916

– Unionin yleisen tuomioistuimen arviointi asiasta ..... II - 3919

Fujin esittämät todisteet ..... II - 3929

– Asianosaisten lausumat ..... II - 3929

– Unionin yleisen tuomioistuimen arviointi asiasta ..... II - 3931

Alstomin 10.7.2002 esittämä ehdotus ..... II - 3934

– Asianosaisten lausumat ..... II - 3934

– Unionin yleisen tuomioistuimen arviointi asiasta ..... II - 3935

Muiden väitetiedoksiannon vastaanottajien käsitys ..... II - 3937

– Asianosaisten lausumat ..... II - 3937

– Unionin yleisen tuomioistuimen arviointi asiasta ..... II - 3938

Ilmoittamis- ja kiintiöönlukemismekanismi ..... II - 3940

– Asianosaisten lausumat ..... II - 3940

– Unionin yleisen tuomioistuimen arviointi asiasta ..... II - 3942

Kytkinlaitehankkeiden myöntäminen Euroopan talousalueella ..... II - 3948

– Asianosaisten lausumat ..... II - 3948

– Unionin yleisen tuomioistuimen arviointi asiasta ..... II - 3949

Maailmanlaajuinen tarkastelu ..... II - 3952

– Asianosaisten lausumat ..... II - 3952

– Unionin yleisen tuomioistuimen arviointi asiasta ..... II - 3953

b) Toinen osa, jonka mukaan komissio ei ole näyttänyt toteen, että yhteistoimintajärjestelyssä on kyse rajoittavasta sopimuksesta tai yhdenmukaistetusta menettelytavasta ..... II - 3956

Asianosaisten lausumat ..... II - 3956

Unionin yleisen tuomioistuimen arviointi asiasta ..... II - 3957

3. Kolmas kanneperuste, jonka mukaan komissio ei ole näyttänyt toteen yhtenä kokonaisuutena pidettävän jatketun kilpailusääntöjen rikkomisen olemassaoloa ..... II - 3959

a) Ensimmäinen osa, jonka mukaan komissio ei ole näyttänyt toteen yhtenä kokonaisuutena pidettävää rikkomista, joka käsittää yhteistoimintajärjestelyn, kiintiösopimuksella säännellyn maailmanlaajuisen kartellin ja eurooppalaisten tuottajien kartellitoimet Euroopan talousalueella ... II - 3960

Asianosaisten lausumat ..... II - 3960

Unionin yleisen tuomioistuimen arviointi asiasta ..... II - 3962

b) Toinen osa, jonka mukaan komissio ei ole näyttänyt toteen kartellin jatkuvaa luonnetta ..... II - 3966

Asianosaisten lausumat ..... II - 3966

Unionin yleisen tuomioistuimen arviointi asiasta ..... II - 3967

B Ensimmäinen toissijainen vaatimus, joka koskee riidanalaisen päätöksen 2 artiklan kumoamista kantajia koskevilta osin ..... II - 3968

1. Neljäs kanneperuste, jonka mukaan komissio on tehnyt virheitä laskiessaan kantajille määrättyjä sakkoja ..... II - 3968

a) Ensimmäinen osa, joka koskee virhettä kunkin yrityksen toteuttaman rikkomisen suhteellisen merkityksen arvioinnissa ..... II - 3969

Asianosaisten lausumat ..... II - 3969

Unionin yleisen tuomioistuimen arviointi asiasta ..... II - 3970

b) Toinen osa, joka koskee ilmeistä virhettä yhteistyötä koskevan tiedonannon soveltamisessa ..... II - 3976

Asianosaisten lausumat ..... II - 3976

Unionin yleisen tuomioistuimen arviointi asiasta ..... II - 3977

c) Kolmas osa, joka koskee virhettä rikkomisen kestoon liittyvien tekijöiden arvioinnissa ..... II - 3979

Asianosaisten lausumat ..... II - 3979

Unionin yleisen tuomioistuimen arviointi asiasta ..... II - 3980

2. Viides kanneperuste, jonka mukaan komissio laski kantajille määrätyt sakot käyttämällä menetelmää, joka on yhdenvertaista kohtelua ja suhteellisuutta koskevien periaatteiden vastainen ..... II - 3980

a) Asianosaisten lausumat ..... II - 3980

b) Unionin yleisen tuomioistuimen arviointi asiasta ..... II - 3981

Oikeudenkäyntikulut ..... II - 3983